T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN GAYR-İ MÜSLİMLERLE EVLİLİK: TÜRK – ALMAN KARMA EVLİLİKLERİ

Fatih SANCAK

2502160057

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ayşe Zişan FURAT

İSTANBUL – 2024

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN GAYR-İ MÜSLİMLERLE EVLİLİK: TÜRK – ALMAN KARMA EVLİLİKLERİ

Fatih SANCAK

2502160057

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ayşe Zişan FURAT

İSTANBUL – 2024

ÖZ

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN GAYR-İ MÜSLİMLERLE EVLİLİK: TÜRK – ALMAN KARMA EVLİLİKLERİ

FATİH SANCAK

II. Dünya savaşından sonra Türkiye'den Avrupa'ya doğru başlayan işçi göçü neticesinde Türkler Avrupa'da çalışmaya ve oraya yerleşmeye başlamış, yabancılarla aralarında başlayan bu iş birlikteliği, onların yabancılarla ilişki kurmasına, arkadaş olmasına ve neticesinde onlarla evlilikler yapmalarına neden olmuştur. Özellikle Türklerin yoğun bir şekilde yaşadığı Almanya'da bu karma evlilikler oldukça fazla bir şekilde görülmektedir. Bu evliliklerin öncesinde, sonrasında ve bu evliliklerden çocuk dünyaya geldikten sonra yaşanılan süreçleri din eğitimi açısından ayrıntılı bir şekilde araştırmak, durum tespiti yaparak çözüm önerileri sunmak, aile içindeki bu iki dinli ve iki kültürlü ortamın anne, baba ve çocukların dini eğitimlerini nasıl etkilediğini tespit etmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırma deseni izleyen bu araştırmada, veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme yöntemi ve gözlem tekniklerine başvurulmuştur. Elde edilen veriler detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Hedef kitleye uygun aileler kartopu yöntemi ile bulunmuş, Müslüman Türk ile Hıristiyan Alman olan eşlerden oluşan karma ailelerle mülakatlar yapılmıştır. Yapılan görüşmeler Türkçe ve Almanca olarak yürütülmüştür. Toplam 12 aileyle covid-19 pandemi koşulları nedeniyle online olarak mülakat yapılmıştır. Katılımcı erkeklerden biri hariç tamamı Müslümandır, kadınların ise biri hariç tamamı Hıristiyandır. Bütün görüşmeler araştırmacı tarafından altı ayda tamamlanmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, araştırmanın önemi, amacı ve hedefi, araştırmanın metodolojisi, literatür analizi ve tez planlaması ele alınmıştır. Birinci bölümde konunun teorik çerçevesi aile, evlilik ve karma evlilik hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde karma evliliklerdeki eşlere dair evlilik öncesi, sonrası ve eğer varsa çocuk olduktan sonraki bulgular verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmada elde edilen bulguların din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular üzerinden değerlendirmeler yapılmış, görüş ve önerilerde bulunulmuştur.

Yapılan görüşmelerde iki dinli, iki dilli ve iki kültürlü olan bu karma aileler, birbirlerinden ve çocuklarından ahlâk temelli, iyi insan temelli bir beklenti içinde oldukları, her iki dinin ve kültürün güzel taraflarını kullandıklarını, ön yargılarının gereksiz olduğunu, birbirlerinin tercih ve kararlarına saygı duydukları, çocuklarında din konusunda kendi tercihlerini yapana kadar onlara sadece bilgi verdikleri, çocuklara din konusunda ve diğer konularda yönlendirme yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak toplanan verilerden ve edinilen bulgulardan anlaşıldığı üzere bu ailelerde dini sosyalleşmenin ve din eğitiminin farklı bir yorumla değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Karma Evlilik, Almanya'daki Türk Varlığı, Ailede Din Eğitimi, Çocuğun Din Eğitimi.

ABSTRACT

MARRIAGE WITH NON-MUSLIMS IN TERMS OF RELIGIOUS EDUCATION: MIXED TURKISH-GERMAN MARRIAGES

FATİH SANCAK

As a result of the labor migration from Turkey to Europe after World War II, Turks started to work and settle in Europe, and this cooperation with foreigners led them to establish relationships with foreigners, become friends with them and eventually marry them. Especially in Germany, where Turks live in large numbers, these mixed marriages are quite common. It was tried to investigate the processes experienced before, after and after the birth of children from these marriages in detail in terms of religious education, to offer solutions by determining the situation, and to determine how this bi-religious and bicultural environment in the family affects the religious education of mothers, fathers and children.

In this study, which follows a qualitative research design, in-depth interview method and observation techniques were used as data collection tools. The data obtained were subjected to a detailed analysis. Families suitable for the target group were found by snowball method and interviews were conducted with mixed families consisting of Muslim Turkish and Christian German spouses. The interviews were conducted in Turkish and German. A total of 12 families were interviewed online due to covid-19 pandemic conditions. All but one of the participant men were Muslims and all but one of the women were Christians. All interviews were completed by the researcher in six months. This study consists of three sections. In the introduction section; the subject of the research, the importance, purpose and objective of the research, the methodology of the research, literature analysis and thesis planning are discussed. In the first chapter, information about the theoretical framework of the subject, family, marriage and mixed marriage is given. In the second chapter, findings about the spouses in mixed marriages before and after marriage and after having children, if any, are given. In the third section, the findings of the research were evaluated in terms of religious education. In the conclusion section, evaluations were made based on the findings and opinions and suggestions were made.

In the interviews, these mixed families, who are bi-religious, bi-lingual and bi-cultural, stated that they have expectations from each other and their children on the basis of morality and good people, that they use the good aspects of both religions and cultures, that their prejudices are unnecessary, that they respect each other's preferences and decisions, that they only give information to their children until they make their own choices about religion, and that they do not guide their children about religion and other issues.

As a result, as understood from the data collected and the findings obtained, it is concluded that religious socialization and religious education in these families should be evaluated with a different interpretation.

Keywords: Marriage, Mixed Marriage, Turkish Presence in Germany, Religious Education in the Family, Religious Education of the Child.

ÖNSÖZ

Toplumu oluşturan en küçük birim olan aile iki insanın bir araya gelerek hukuki zemin içinde birlikte yaşama kararı vermesi ile oluşmaktadır. Modernleşme süreci boyunca en fazla değişime uğrayan kurum şüphesiz aile kurumu olmuştur. Modern toplumda aile kurumu ilişkileri ve değerleri açısından köklü bir değişime uğramıştır.

Dünyamızın teknoloji ile birlikte küçülmesi, farklı gelenek ve göreneklere sahip, farklı dinlere ve cemaatlere mensup olan, farklı dilleri konuşan insanların bir araya gelmesine ve etkileşimlerinin artmasına sebep olmuştur. Birbirlerini tanıyan ve seven kişiler bu farklılıklara rağmen ortak bir payda oluşturarak kendi ailelerini inşa etmektedirler. Son yıllarda özellikle Almanya gibi batılı ülkelerde artmakta olan dini, etnik ve kültürel çeşitlilik çerçevesinde karma evlilik gibi kavramlara ilgi artmış, bu konularla ilgili çalışma yapan kişilerin sayısı hızla artış göstermiştir. Bu tür evlilikler her toplumda ilgi çeken, üzerinde tartışılan bir konudur. Çünkü evlilikler sadece iki kişiyi değil, iki kişinin ait olduğu toplumu da ilişkilendirmektedir. İki farklı toplumdan iki kişinin yaptığı evlilik sembolik olarak bu iki bireyin, dolayısı ile de iki bireyin ait olduğu toplumları da etkilemektedir.

İnsan için her tercihin olumlu veya olumsuz tarafları bulunmaktadır. Karma evlilik veya karma aile olarak adlandırılan bu yeni kavramla beraber, anne babası çok farklı dinlerden ve kültürlerden olan bir neslin oluşması, meseleye ayrı bir önem kazandırmaktadır. Anne ve babanın farklı aidiyetleri olan bu çocukların aidiyetleri, kültürleri, dilleri, dinleri, hayatı tanımlamaları, anlamlandırmaları tek kültürden gelmiş insanlara göre daha karmaşık ve zengin bir yapıya sahip olacaktır. Bu durum Almanya'daki Müslüman Türklerin Hıristiyan Almanlarla gerçekleştirdikleri karma evlilikleri, oluşturdukları karma aileleri, bu ailelerin din eğitimi açısından incelenmesini ve bu ailelere sunulacak din eğitiminin belirlenmesi açısından büyük bir gereklilik olarak karşımıza çıkarmıştır. Almanya'da Din Görevlisi olarak görev yaptığım zaman diliminde karşılaşmış olduğum bu tür evlilikler ve karma ailelere yönelik sunacağımız din eğitimi ile rehberlik faaliyetinde bu zamana kadar hazırlanan materyal ve yapılan araştırmaların kısıtlılığı bu konu üzerine yoğunlaşmama ve konuyu daha derinlemesine araştırmama neden olmuştur.

Konu ile alakalı yapmış olduğu çalışmalarla literatüre büyük katkı sağlayan Prof. Dr. Hamit ER hocamızın bu konunun daha detaylı bir şekilde çalışılması için

yapmış olduğu rehberlik faaliyetleri ile araştırmamıza başladım. Covid-19 salgınının getirdiği olumsuz şartlara rağmen yapılan mülakatlar, edinilen bulgu ve bilgiler bu ailelere ve bu ailelerden olan çocuklara sunulacak din eğitiminin topluma uyumları açısından ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermiştir.

Araştırma konumuzun belirlenmesi aşamasından itibaren beni yönlendiren, rehberlik eden, konunun önemi ve çalışılması gerekliliği konusunda bana telkin ve tavsiyelerde bulunarak beni gayretlendiren, araştırmanın her aşamasında çok kıymetli vaktini ve görüşlerini benden esirgemeyen başta Prof. Dr. Ayşe Zişan FURAT hocamıza ve Prof. Dr. Hamit ER hocamıza sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu zor araştırma sürecinde beni motive eden ve benden desteğini esirgemeyen, anlayışıyla araştırmamızın tamamlanmasında önemli katkısı olan çok kıymetli eşim Ayşenur SANCAK' a ve çocuklarıma şükranlarımla…

Fatih SANCAK

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ II
ABSTRACT IV
ÖNSÖZ VI
İÇİNDEKİLER VIII
TABLOLAR LİSTESİ X
ŞEKİLLER LİSTESİ XI
KISALTMALAR LİSTESİ XII
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE 18

1.1. Sosyal Bir Kurum Olarak Aile: Özellikleri, İşlevleri ve Dönüşümü 18
1.1.1. Aile Kurumu 18
1.1.2. Ailenin Eğitimsel, Psikolojik, Toplumsal ve Dini İşlevleri 20
1.1.3. Ailenin Dönüşümü 23
1.2. Evlilik 24
1.2.1. Sosyal Bir Kurum Olarak Evlilik 25
1.2.2. Evliliğin İşlevleri 26
1.2.3. Evlilik Kurumunun Dönüşümü 28
1.2.4. Karma Evlilik 29
1.2.5. İslam'ın ve Hıristiyanlığın Karma Evliliğe Bakışı 31
1.2.6. Almanya'da Karma Evlilik 35

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI 38

2.1. Karma Evliliklerdeki Eşlere Dair Bulgular 38
2.1.1. Cinsiyet ve Yaşları 38
2.1.2. Din ve Uyruk 39
2.1.3. İkamet Yeri 40
2.1.4. Eğitim Durumları 44
2.1.5. Meslek Dağılımı 46
2.1.6. Çocuk Sahibi Olma Durumları 48
2.1.7. İkamet ve Evlilik Süreleri 49
2.1.8. Eşlerin Dindarlık Düzeyleri 50

2.1.8.1. Koyu Dindar Grup 59
2.1.8.2. Orta Seviye Dindar Grup 60
2.1.8.3. Az Dindar Grup 63
2.1.9. Dini ve Kültürel Kimliklere Bakış 64
2.1.9.1. Eşlerin Dini ve Kültürel Kimliklere Bakışı 65
2.1.9.2. Ailelerin Dini ve Kültürel Kimliklere Bakışı 69
2.2. Karma Evliliklerden Doğan Çocuklara Dair Bulgular 74
2.2.1. Çocuğun Dini ve Kültürel Kimliği 75
2.2.2. Çocuklara Verilen İsimler 82
2.2.3. Dini Bayramların Kutlanması 85
2.2.4. Dil Problemleri 89
2.2.5. Çocukların Din Seçimi 93
2.2.6. Çocuklara Verilen Din Eğitimi 97
2.2.6.1. Almanya'da Çocuklara Verilen Din Eğitimi 98
2.2.6.2. Türkiye'de Çocuklara Verilen Din Eğitimi 100
2.2.6.3. Mulakata Katılan Ailelerin Çocuklarına Verilen Din Eğitimi 102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KARMA EVLİLİKLERİN AİLE, ÇOCUK VE TOPLUMA ETKİSİ 105
3.1. Karma Evliliklerde Ebeveynlerdeki Dini Kimlik Değişimi 105
3.2. Karma Evliliklerde Ebeveynlerin Sosyal Çevresindeki Dini Kimlik Değişimi 108
3.3. Karma Evliliklerin Çocuklarda Din Eğitimine Etkisi 109
3.4. Karma Evliliklerin Çocukların Toplumsal Uyum ve Kabul Sürecine Etkisi 114
3.5. Karma Evliliklerin, Çocukların Akademik Başarılarına ve Eğitim Süreçlerine Etkisi 115
3.6. Karma Evliliklerin, Çocukların Psikolojik ve Duygusal Gelişimine Etkisi 117
SONUÇ 120
KAYNAKÇA 125
EKLER 136
ÖZGEÇMİŞ 154

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Mülakata Katılan Ailelerin Cinsiyet ve Yaşlarına Dair Veriler **38**
Tablo 2.2 Mülakata Katılan Ailelerin Din ve Uyruklarına Dair Veriler **39**
Tablo 2.3 Mülakata Katılan Ailelerin İkamet Yerlerine Dair Veriler..... **41**
Tablo 2.4 Mülakata Katılanların Eğitim Durumlarına Dair Veriler..... **45**
Tablo 2.5 Mülakata Katılanların Meslek Dağılımına Dair Veriler..... **48**
Tablo 2.6 Mülakata Katılan Ailelerin Çocuk Sahibi Olma Durumlarına Dair Veriler..**49**
Tablo 2.8 Mülakata Katılan Ailelerin Dindarlık Düzeylerine Dair Veriler…...……..**58**
Tablo 2.9 Mülakata Katılan Ailelerin Çocuklarına Verdiği İsimlere Dair Veriler…….**82**

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Mülakata Katılanların İkamet Yerleri **40**
Şekil 2.2 Mülakata Katılanların Erkeklerin Meslek Dağılımı **46**
Şekil 2.3 Mülakata Katılanların Kadınların Meslek Dağılımı **47**

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev. **:** Çeviren
Ed. : Editör
Red. **:** Redaksiyon
vd. **:** Ve diğerleri
vb. : Ve benzeri
vs. : Ve saire
Yay. Haz. **:** Yayına Hazırlayan
Yay. : Yayınevi

GİRİŞ

İnsanlar gerek iş gerek eğitim gerekse turizm vb. sebeplerle farklı ülke ve dini topluluklarda fiziksel olarak uzun veya kısa süreli zaman geçirebilmektedirler. Kitle iletişim araçları ve sanal dünyanın kullanımının geldiği boyutta göz önünde tutulduğunda farklı dinlere mensup insanların birbirleri ile karşılaşması, birbirlerini sevmesi ve neticede evlenerek aile kurması geçmiş dönemlerde çok daha olası bir hal almaktadır. Bu da günümüzde kültürlerin birbirlerine yaklaşmasında etkili olan temel faktörler arasında yer almasıyla neticelenmiştir.

Teknolojinin ilerlemesi ise diğer taraftan aile ve evlilik kurumunu temelinden etkileyen gelişmeler meydana getirmiştir. Özellikle son yıllarda, küresel ulaşım ve iletişim imkânlarının genişlemesiyle birlikte, farklı milletlerden ve kültürlerden gelen bireyler arasındaki mesafeler kapanmış ve ulusal sınırları aşan iletişim olanakları ortaya çıkmıştır (Er ve Atalay, 2013: 115-117). Bu durum, karma evlilik olarak nitelendirilen farklı kültürlerden, dinlerden ve ırklardan gelen insanlar arasındaki evliliklerdeki artışı beraberinde getirmiştir. Dinler arası evlilik ve karma ailelerle ilgili net rakam vermek oldukça güçtür. Avrupa ülkelerinde ve birçok ülkedeki kimliklerde din hanesi bulunmamaktadır. Bu durum istatistiki anlamda sağlıklı bir bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır. Genel olarak yapılan çalışmalardan elde edilen verilere dayanılarak Fransa'da yapılan evliliklerin her sekiz evlilikten birinin, Kanada'da yapılan evliliklerin her on ikisinden birinin karma evlilik olduğu, bu rakamların Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Almanya, İngiltere ve Belçika'da benzerlik gösterdiği bilinmektedir (Er, 2010: 663-664).

"Karma Evlilik" kavramı, en geniş ifadesiyle, etnik kökenlere, ırklara, dini inançlara veya kültürlere sahip iki bireyin evlenmesi durumunu "karma evlilik" kavramı ifade eder (Cavan, 1970: 313). Arkasında bir çok farklı neden yatan bu tür evlilikler, genellikle aynı etnik kökene, dini inanca veya kültüre sahip bireyler arasındaki evliliklerden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara kısaca değinmek gerekirse, evliliklerde inanç birliğinin olması çocuklara kimlik ve kişilik kazandırılmasında, çocukların sosyalleşmesinde ve kültürün sonraki nesillere aktarılmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır (Dağcı, 2000: 142).

Evlilik kararının ebeveynlerden ziyade ekonomik bağımsızlığını kazanan bireylerin kendileri tarafından alınmaya başlaması, kentleşme ve eğitimin etkisiyle

insanların daha heterojen topluluklarda yaşaması vb. etkenler de bu tür evliliklerin yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır (Sağlam, 2006: 313). Karma evlilikler, toplumların giderek daha çok çeşitlendiği ve küreselleşmenin etkisiyle farklı kültürler arasındaki etkileşimin arttığı modern dünyada daha yaygın hale gelmektedir. Bu noktadan hareketle karma evliliklerin, toplumlar arasında köprüler kurma, hoşgörüyü teşvik etme ve kültürel zenginliği artırma potansiyeli taşıdığını belirtmek gereklidir (Kurttekin, 2017: 2-26).

İkinci Dünya Savaşından sonra, bilindiği üzere, özellikle Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri hem insani hem de ekonomik açıdan büyük miktarda kayıplar vermiştir. Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinin sanayileşme sürecine gitmeleri ve bu ülkelerin savaş sırasında birçok vatandaşını kaybetmesi, bir takım ülkelerden işçi talebini zaruri hale getirmiştir. Artan bu işgücü açığını telafi etme adına İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Türkiye'den işçi göçü almaya başlamıştır (Baycar, 2013: 21-22). Türklerin 1950'lerin sonundan itibaren işçi olarak Almanya'ya gitmeleri tarihten gelen Türk-Alman ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Oraya giden ilk işçiler, misafir olarak görülmüş ama Türklerin oraya yerleşmeye başlaması ve sonrasında aile birleşimi gibi etkenler nedeniyle Türkler orada kalıcı olmaya başlamıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Almanya'da bulunan birinci kuşak Türk göçmenler genelde, para kazanıp ülkesine yatırım yapmayı amaçlamış; 80'li yıllarda ikinci kuşak ise buna yakın bir amaç güderken, 90'lı yılların sonlarından itibaren üçüncü kuşak daha çok kültürel nitelikte diyaloğa, farklılığa, hoşgörüye ve çok kültürlülüğe vurgu yapıp, Almanlarla iç içe yaşamaya ve onlara entegre olup, Alman vatandaşlığı elde etmeye başlamıştır (Perşembe, 2005: 57-59). Türklerin dört kuşaktır Almanya'da bulunup Almanlarla iç içe yaşamaya başlaması ve Almanya'yı öğrenmesi, Alman toplumunda daha çok görünür olması, AB süreci ve küreselleşme gibi faktörler iki toplum arasındaki ilişkileri daha çok pekiştirmiştir. Bu iş birlikteliği, Türklerin yabancılarla ilişki kurmasına, arkadaşlık kurmasına ve nihayetinde kültürler arası evliliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Er ve Atalay, 2013: 115).

Bu noktadan hareketle yapılan bu araştırmanın konusunu Almanya'da karma evlilik yapmış iki dinli ve iki kültürlü ailelerin din eğitimleri oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle, Almanya'daki Müslüman Türklerin Hıristiyan Almanlarla gerçekleştirdikleri karma evlilikler, din eğitimi perspektifinden incelenecektir. Bu doğrultuda karma evliliklerin, taraflarının evlilik öncesinde birbirlerinin dinleri ve etnik kökeni/kültürlerini

tanımalarından evlilik sonrasında, özellikle eğer çocukları varsa, çocuklarının doğumundan sonra yaşadıkları değişimlere kadar geçen süreci detaylı bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Aileler din eğitimi aracılığıyla dinî inançlarını, ibadetlerini, değerlerini ve dini uygulamalarının nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktadır. Bu durum genellikle aile içi ilişkilere ve çocukların kişisel gelişimine önemli katkılarda bulunur. Aile, din eğitimi aracılığıyla temel işlevlerini yeni nesillere aktararak toplumu dinamik tutmaktadır. Aile, bireylerin temel biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan, onları her türlü tehlikelerden koruyan, çocuk yetiştirerek neslin devamını ve sürekliliğini sağlayan önemli bir kurumdur (Özgüven, 2001: 19-20). Ailenin, bireylerin temel biyolojik ihtiyaçlarının karşılamasından başka sevgi, saygı, sıcak yuva oluşturma ve duygusal doyum sağlama gibi önemli psikolojik işlevleri de bulunmaktadır. Bu psikolojik ihtiyaçlar bireylerin birbirine duygusal bağlarla bağlı olduğu aile tarafından karşılanmaktadır. Aile aynı zamanda toplumsal açıdan önemli işlevleri de yerine getirmektedir. Ailenin toplumsal yaşamda üstlendiği rollerin başında sosyalizasyon gelmektedir. Aile toplumsal norm ve kuralların aktarımını sağlamakta, bireylerin toplumsal denetim ve kontrolünü gerçekleştirmektedir. Yani bireyi topluma entegre etme görevi temelde aile kurumuna aittir (Zeybekoğlu, 2012: 57).

Ailenin en önemli işlevlerinden birisi “ait olma” duygusunu aşılamasıdır. Bu duygunun en güzel yaşandığı ve doyurulduğu yer olan aile, özellikle aşırı bireyselleşmenin yaygınlaştığı çağımızda daha da önem kazanmıştır. Sıcak bir yuvada bir arada hayat sürmekten hem ebeveyn hem de çocuk büyük zevk almakta ve doyum sağlamaktadır. Bu yuva hem geçmişte hem de gelecekte ailedir (Yılmaz, 2004: 139). Aile bireye doğuştan bir statü sağladığı gibi hayat yarışı içinde de üyelerine statü ve saygınlık kazandırmaktadır. Ailenin sosyal ve kültürel yapısı, ekonomik ve eğitim durumu, üyesi olan bireyin statüsünü etkiler. Çocuk bir aile ortamında dünyaya gelir. Her ailenin yakın akraba, eş, dost çevresi olur. Çocuk bu çevreyi hazır bulur. Aile, yeni tanıdıklar edinerek bireyin arkadaş çevresini genişletir. Kişilerle ilişkisini geliştirir. İş ve meslek hayatında dayanışma, yardımlaşma, anlaşma ve işbirliği sağlayacak ortamı hazırlar (Tezcan, 1985: 158).

Ailenin temel işlevlerinden bir diğeri de eğitimdir. Çocuğun eğitiminden aile sorumludur. Her türlü eğitim ailede başlar ve eğitimin temeli ailede atılır. Çocuk ailede aldığı eğitimle hayata hazırlanır ve mesleğe yönlendirilir. (Gökçe, 1976: 218).

Günümüzde ailenin eğitim işlevinde önemli bir farklılaşma olmuştur ancak her dönemde olduğu gibi, eğitimin temeli yine de ailede atılmaktadır. Okul ve çevre ailenin verdiği temel eğitim üzerine bilgilerini bina etmektedir. Çocuk yemeyi, içmeyi, oturmayı, kalkmayı, toplumu düzenleyen temel değerleri, normları ve bütün insani nitelikleri ilk defa ailede öğrenir. Doğal olarak bu alınan eğitimin kalitesi anne babanın yetişmesine ve bilinçli olmasına bağlıdır. Çocuk eğitiminde, ailenin kültür düzeyi, sosyo-ekonomik durumu önemli bir etkendir. Aile, kendi siyasal düşünce ve tercihlerini eğitim yoluyla yeni nesillere aktarmaktadır. Seçme ve seçilmeyi öğretir, devlet kurumlarında çalışacak insan gücünü, milli ve mahalli liderleri eğitim kurumları ile eşgüdüm içinde yetiştirir. Hem mevcut düzeni koruyan hem de yenilikçi değişime açık vatandaş yetiştirir, siyasal kurumları etkiler, demokrasinin gelişmesini sağlar. (Kır, 2011: 394).

Ailenin kültürel işlevleri de vardır ve bunlardan en önemlisi milli ve dini kültürü yaşatarak kuşaktan kuşağa aktarmasıdır. Kültür, toplumun ayakta kalmasını sağlayan temel dinamiklerdendir. Temel kültürel değer ve normlarını yitirmiş toplumların uzun ömürlü olması mümkün değildir. Kültürün görevi, toplumun bütünlüğünü koruyarak canlı ve dinamik tutmaktadır. Toplumun çekirdeğini oluşturan, informal eğitimin verildiği bir sosyal kurum olan aile, kültürel değerlerin, normların samimi bir ortamda birincil ilişkiler yoluyla temelinin atıldığı yerdir (Tezcan, 1985: 52). Aile ile din arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar, bu iki müessese arasında derin bağların olduğu hususunda birleşmişlerdir. Ailede verilen din eğitiminin çocuğu derinden etkilemesi, ailenin aynı zamanda dinî değerler ve ilişkiler açısından bir model teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır (Öcal, 1991: 75-76). Çünkü çocuğun gerek zihniyet yönünden, gerekse psikolojik ve ahlaki yönden tutarlı ve dengeli kişilik yapısının ortaya çıkışında, dinî inanç ve yaşayışın önemi inkâr edilemez (Yavuzer, 2016: 132). Dinî inanç ve tutumların teşekkülüne ilişkin yapılan araştırma ve gözlemler, özellikle ilk çocukluk dönemindeki aile ilişkilerinin en etkili faktör olduğu hususunda birleşmektedir. Böylece taklit ve özdeşleşme yoluyla başlayan dini yaşayış, çocuğun çevresinin dinî havasına ve bireysel kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek onun dinî kişiliğini oluşturmaktadır (Hökelekli, 1998: 255).

Karma evlilik yapan eşlerin evliliklerine bakışının tespit edilmesi, bu ailelerin dinsel ve kültürel yaklaşımlarının belirlenmesi, çocukların, anne ve babanın dini farklılıklarından nasıl etkilendiğinin anlaşılmaya çalışılmasına yönelik bu araştırma,

bu konuda din eğitimi verecek kişilere rehberlik etmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Çalışmanın diğer önemli bir yönü, bu tip evliliklerde ortaya çıkan muhtemel sosyo-psikolojik sorunların tanımlanması ve bu ailelerin din eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, din görevlileri, rehber öğretmenler ve aile danışmanlarına yönelik hizmet politikalarının etkili bir şekilde geliştirilmesine yardımcı olacak ve ilgili makamların, kurum ve kuruluşların bu bireylere eğitim ve rehberlik hizmeti sunmasına destek olabilecektir. Aynı zamanda elde edilen bulguların, din eğitimi açısından karma evlilik yapan ailelere yönelik derslerin düzenlenmesinde ve materyallerin hazırlanmasında kullanılabileceği düşünülmektedir.

İki farklı dine, kültüre ve etnik gruba mensup karma ailelerdeki evlilik deneyimlerinin kültürel, etnik ve dini bakımdan birçok zorluğu da beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir (Göksu, 2015: 37). Kültürlerarası ilişkilerde diğer ilişkilere göre daha fazla problem yaşama ihtimali vardır çünkü aynı kültürden gelenlere nazaran daha çeşitli değerler, inançlar, davranışlar ve alışkanlıklar taşırlar. Kültürler arası ilişkilerde yanlış anlaşılma potansiyeli daha ağır basmaktadır (Hsu, 2001: 28). Evlilik öncesindeki ön yargılar, evlilik sonrasında istenen uyumun ve hoşgörünün sağlanamaması durumunda anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Kişinin çevresi ile uyumu dendiğinde ailenin kişinin sosyal çevresinin ilk halkası olduğu görülmektedir. Aile içinde uyum yakalanması gereken ilk kişi ise, eştir. Çünkü kişinin eşi ile yakaladığı uyum hem aile içi hem de aile dışında kendini olumlu şekilde göstermektedir. Evlilikte uyum kadın ve erkeğin denge üzerinde ilişkilerini devam ettirebilmeleri ile ilgilidir. Dengeli bir ilişki, verme ve almada, sevgiyi ve duyguları yaşamada, problem çözmede bir tarafın tamamen baskın olmaması ile mümkündür. Eşler birbirine ne kadar empati ile yaklaşır, birbirlerini anlamaya çalışırlarsa evliliklerinde yakaladıkları uyum da buna orantılı olarak artacaktır (Belgizar, 2023: 49)

Farklı inançlara sahip eşlerin bir araya geldiği ailelerdeki hassas konulardan biri de çocuğun din seçimi ve din eğitimidir. Çocuklar için belirlenecek din, onlara dini konulardan bahsetme şekli, isim seçimi ve aile içinde kutlanacak bayramlar gibi meseleler, ciddi tartışmalara ve aile içinde ayrılıklara neden olabilmektedir. Türk-Müslüman bir eşle Alman-Hıristiyan bir eşin bir araya geldiği ailelerde, dini ve kültürel

bağlamda yaşanan sorunlar ile bu evlilikten doğan çocukların din eğitimi konusundaki mevcut durum ve sorunlar, bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın temel amacı; Almanya'da her geçen yıl artış gösteren sayısal anlamdaki Müslüman Türk-Hıristiyan Alman karma evliliklerin toplumsal etkilerini belirlemek ve çiftlerin sosyo-psikolojik özelliklerini ortaya çıkararak, bu ailelere yönelik yetişkin din eğitimine katkı sağlamaktır.

Bu noktadan hareketle çalışma, çiftlerin ve ebeveynlerin kültürel ve dini temelli yaklaşımlarını tanımlamayı, evliliğin ilerleyen aşamalarında çocuklarla ilgili tutumları ve kültürel dinamiklerin etkilerini anlamak adına yardımcı olacaktır.

Araştırmanın başka bir hedefi de Almanya örneği üzerinden karma evlilik yapan eşlerin evlilik öncesinde ve sonrasında yaşadıkları fikir ayrılıklarının belirlenmesidir. Bu tespitler, söz konusu gruba yönelik teorik ve bilimsel bir temel oluşturarak, din eğitimi ve din hizmetlerine katkıda bulunacaktır. Ayrıca, çalışma dini ve kültürel açılardan farklılıklar gösteren ailelere yönelik din eğitimi faaliyetlerine odaklanarak, destekleyici ve geliştirici bir farkındalık oluşturarak bu alandaki çalışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Nitel araştırma deseni izleyen bu araştırmada, veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme yöntemi ve gözlem tekniklerine başvurulmuştur. Elde edilen veriler detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Nitel araştırma tekniği, odaklanılan konu etrafında bireylerin düşüncelerini, deneyimlerini ve değerlendirmelerini bir araya getirerek veri oluşturmayı hedefleyen etkili bir metottur (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 41). Bu teknik, doğrudan gözlemlenemeyen ancak belli bir süreç içinde ortaya çıkabilecek anlamlara, niyetlere ve beklentilere odaklanarak, bireylerin dünya algılarını, dış dünyaya ilişkin algılarını ve sosyal çevre değerlendirmelerini ortaya koyma fırsatı sunmaktadır. Bireylerin anlatıları ve ifadeleri üzerinden, onların yaşamlarına ve içinde bulundukları koşullara derinlemesine anlama çabası da bu teknikle mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 81). Ancak bu metodoloji, katılımcıların kendi bakış açılarına ulaşmanın yanı sıra, kendi perspektiflerini ifade etmelerine olanak sağlar. Bu durum, araştırmacılara katılımcıların bakış açılarını anlama yollarını keşfetme imkânı sunar. Özellikle görüşme sorularının açık uçlu olması, bu süreci zenginleştirerek katılımcıların kendi yaşamları hakkında görüş bildirmelerine olanak tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 128). Çalışmada, konunun belirlenmesi,

tanımlanması, açıklanması, analiz edilmesi ve önerilerde bulunulması gibi çeşitli metodolojik yaklaşımlar benimsenecektir.

Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan içerik analizine başvurulmuştur. Bu yaklaşıma göre, içerik analizi kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanmasıdır (Berg ve Lune, 2015: 380). Sonuç olarak araştırmamızdan elde edilen veriler anlaşılabilir bir dille metne dökülerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Toplanan verilere anlam kazandırılmış, bulgular arasındaki ilişkilere değinilmiş, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama tekniğinin geçerliliği de toplanan verilerin araştırmanın amacına uygun bir şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir (Bilgin, 2014: 16). Böylece araştırmanın tasarımının araştırmanın konusu ve amacı doğrultusunda bütünsel anlamda geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanmasına dikkat edilmiştir.

Derinlemesine mülakat tekniği; incelenen konunun geniş bir perspektifi içerisinde, genellikle açık uçlu sorularla birebir ve yüz yüze yapılan görüşmeler aracılığıyla kapsamlı yanıtlar elde etmeye olanak sağlayan bir veri toplama yöntemidir (Uslu, 2023: 289-299). Bu yöntem, özellikle sosyal bilimler alanında sıkça kullanılan etkili bir araştırma yöntemidir. Eğer bireylerin olaylar, konular veya durumlar hakkındaki tutumlarını, görüşlerini veya duygularını belirlemek isteniyorsa, derinlemesine mülakat tekniği en uygun metotlardan biridir. Araştırmacı, derinlemesine mülakat tekniğinde önceden hazırladığı soruları katılımcılara yönlendirerek bilgi ve verileri sistemli bir şekilde toplama imkânına sahip olmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere bu araştırma için seçilen nitel araştırma deseni doğrultusunda Almanya'daki Türk-Alman karma evlilik yapan eşlerin, ailelerinin ve çevrelerinin bu konudaki kanaatlerine dair bir genelleme yapmak yerine bireysel tecrübeleri ön plana çıkarılacaktır. Bu noktadan hareketle de eşlerin, ailelerin ve çevrelerinin karma evliliklerle alakalı yaşadıkları süreçler genelleme yapılmaksızın ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hedef kitleye uygun aileler kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Kartopu yöntemi kişiden kişiye, kişiden de durumlara ulaşarak farklı olguları açıklayabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yöntemde araştırmacı ilgilendiği ve incelediği konu ile alakalı

bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişiye kiminle görüşmesi gerektiğini sorarak yeni bilgiler edinmeye çalışmaktadır (Bhattacherjee, 2012: 70). Bu yöntem ile bulunan Müslüman Türk ile Hıristiyan Alman eşlerden oluşan karma ailelerle mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar yapılmadan önce sorulacak olan soruların ve mülakatın etik kurallara uygunluğuna dair İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuruda bulunulmuş, Etik Kurulunun incelemesi sonucunda 17.1.2022 tarihinde çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna dair karar oybirliği ile verilmiştir. Karar akabinde 15.02.2022 tarihinde mülakatlar yapılmaya başlanmış, bütün görüşmeler araştırmacı tarafından altı ayda tamamlanmıştır. Yapılan görüşmeler Türkçe ve Almanca olarak gerçekleştirilmiştir. Toplam 12 aileyle Covid-19 pandemi şartları nedeniyle online olarak mülakat yapılmıştır. Çocuğu olan toplam 7 Ailenin çocuk isimleri, ailenin ve çocukların dini kimliklerini yansıttığından dolayı aslına uygun olarak kullanılmıştır.

Farklı dinlere mensup eşlerin evliliklerinin Avrupa ülkelerinde ve Almanya'da yoğun olarak yaşanması nedeniyle konu ile alakalı yapılan çalışmalar ve devletlerin ilgili kurumları tarafından yaptırılmış araştırmalar bulunmaktadır. Türkiye'de ve İslam dünyasında ise konu ile ilgili bir çalışmalar kısıtlı düzeydedir. Bu durum araştırmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Yapılan taramada karma evlilikler ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş; dini ve kültürel farklılıklar, dil problemi, turizm ve göçe bağlı yaşanan karma evlilikler, daha önceki araştırmalara konu edildiği görülmüştür. Araştırmalarda karma ailelerin yapıları, kültürel benzerlik ve farklılıkları, çocuk yetiştirme tutumları, dini ritüellerin etkileri, akraba ve çevrenin etkisi, karma evliliklerin ne ifade ettiği vb. hususlar ele alınmıştır.

Almanya'da ikamet eden Türklerin göç, eğitim, Almanya'daki Türk topluluğu tarafından oluşturulan dernekler ve vakıflar gibi konularla ilgili birçok bilimsel araştırma mevcut olmasına rağmen, Türklerin Almanlarla yaptıkları evliliklerin dini ve kültürel yönlerini inceleyen araştırmalar kısıtlı sayıdadır. Evliliklerle ilgili yapılan çalışmalarda konu genellikle teorik ve istatistiksel açıdan incelenmiş, ancak bu ilişkilerin dini ve kültürel etkileri üzerinde sınırlı düzeyde durulmakla yetinilmiştir. Bu durum konuya yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Konuya ilişkin yapılacak araştırmalar, Türk-Alman evliliklerinin bu iki kültür arasındaki etkileşimin bir yansıması olmasından hareketle çok kültürlü toplumlarda meydana

gelen evliliklerin din eğitimi gibi kişisel gelişimlerle doğrudan ilişkili alanlarda daha derin bir anlayış sağlayabilecek niteliktedir. (Baycar, 2019: 378-409)

Karma evlilikler üzerine yapılmış olan Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları, konu ile alakalı yapılan araştırmalar literatüre sağladığı katkı açısından son derece önemlidir. Literatür değerlendirmemize araştırmamızla doğrudan ilişkili olan doktora, yüksek lisans tezleri ve makalelerle başlanmıştır. İçerik olarak konumuz ile alakalı en irtibatlı eserler öncelenmiş, yerli eserler incelendikten sonra yabacı eserlere dair literatür bilgileri verilmiştir.

Fatma Kurttekin'in 2017 yılında İngiltere özelinde yaptığı "Karma Evliliklerden Doğan Çocukların Din Eğitimi" isimli doktora çalışmasında İngiltere'de yaşayan ve farklı bir dine mensup bir eş ile evlenen ailelerin çocuklarının din eğitimi üzerine odaklanılmıştır. Araştırmada İngiltere'deki karma evliliklerden doğan çocukların dinî-kültürel kimliklerinin gelişimi ele alınmıştır. Bu tür ailelerdeki çocukların kendilerini nasıl tanımladıkları ve hangi faktörlerin dinî inançlarını etkilediği incelenmiştir. Türk Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan karma ailelerde çocuklara aktarılan dinî inançlar, uygulamalar ve gelenekler toplanan veriler aracılığıyla dinî sosyalleşmenin ve din eğitiminin çocukların dinî gelişimleri ve tepkileri üzerine etkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca Karma evlilik sonucu doğan çocukların, ebeveynleriyle ilişkisine bağlı olarak kendilerini nasıl kimliklendirdiklerini ve dinî kimliklerin oluşumunda hangi faktörlerin etkili olduğunu tespit etmek ve bu hedef kitleye yönelik sunulacak din eğitimi hizmetlerine teorik ve bilimsel bir alt yapı hazırlanmaya çalışılmıştır. İngiltere'de Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türk toplumunun beraber ve güçlü yaşamadığını, bu sebeple çocukların İngiliz kültürünün baskın olduğu yerlerde büyüdüğünü Türk ve İslam kültürüne ait motiflerden ve mabetler gibi artılardan yoksun kaldığını vurgulamıştır. Bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmaların dini çeşitliliği daha az olan ama daha büyük gruplarda yapılmasının faydalı olacağını açıklamıştır. (Kurttekin, 2017)

Belgizar Özbek'in 2023 yılında Amerika Birleşik Devletleri özelinde "Kültürel Psikoloji Bağlamında Karma Evlilik Yapan Türk Bireylerin Aile Hayatındaki Manevi Motifler ABD (Washington, DJ-Maryland-Virginia) Bölgesi" isimli doktora tezinde Amerika'daki karma evlilik yapan Türk bireylerin öznel durumlarını ve duygularını, hayatı ve aileyi yorumlayışlarını, kültürleşme süreçlerini kültürel-psikolojik yaklaşımla ele almaktadır. Ayrıca karma evlilik yapan Türk bireylerin kurdukları aile hayatında

karşılaştıkları olgulara karşı kişisel yaklaşımları ve öznel çözüm yolları incelenmiştir. (Özbek, 2023)

Fatma Sağlam'ın 2006 yılında yaptığı "Türk-Alman Örnekleminde Karma Evli Çiftlerin Çocuklarındaki Dilsel Gelişim Üzerine" yaptığı doktora çalışmasında Türklerin Almanlar ile yaptıkları evlilikten olan çocukların dil problemine odaklanmaktadır. Bu araştırmada Türk-Alman karma evlilerin çocuklarındaki her iki dil becerisinin nasıl kazanıldığı ve dil düzeylerini ölçmeye çalışmıştır. Çok kültürlülük, iki dilli çocuk eğitimi, karma evlilerin çocuklarında görünen genel dilsel problemler üzerinde durulmuştur. (Sağlam, 2006)

Abdulmuttalip Baycar'ın 2013 yılında yapmış olduğu "Türk-Alman Evliliklerinde Dini Aidiyetin Rolü" isimli Yüksek Lisans tezinde Türklerin Almanlar ile yapmış olduğu evliliklerde din konusunu ele alınmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik nedenler ile Almanya'ya göç eden Türkler, Almanlar ile yapılan evlilik öncesi ve sonrası çiftlerin birbirlerinin kültürüne bakış açılarının ne olduğu ve nasıl değiştiği, farklılıkların evlilikte yarattığı zorluklar ve bu zorlukların üstesinden gelme yöntemleri, Türk-Alman evliliklerin kültürel bütünleşme ve kültürün inşasına katkısı olup olmadığı, bu evliliklerde doğan çocukların iki kültürde yetişmenin çocuklar üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Almanya'daki karma evliliklerin iki toplumun birbirini tanımasına ve Türklerin Alman toplumuna uyum sağlamasına ne tür katkıları olduğu, dini emir ve geleneklerin entegrasyona bir etkisi olup olmadığına ve Müslümanların Almanya'daki yaşam tecrübelerine değinilmiştir. (Baycar, 2013)

Dinler arası yapılan karma evlilikler ile ilgili diğer bir çalışmada Hamit Er ve Mehmet Atalay, 2013 yılında İngilizce olarak yazmış oldukları "A Struggle to Live With Differences: Interreligious Marriage" isimli makalede bu evliliklerdeki inanç farklılıklarını ele almış, yaşanan sıkıntıları ortaya koymuşlardır. Metin ayrıca batı ülkelerindeki karma evlilik yapan ailelerin tespitinin oldukça zor olduğuna da vurgu yapmaktadır. Çünkü batı ülkelerinde kişilerin kimliklerinde din bölümü bulunmamakta, kişilerin dini inancı onun şahsi ve özel bilgisi olarak kabul edilmektedir. Araştırmacıların tespitine göre kesin olmamakla beraber istatiksel olarak bakıldığında Fransa'da 2003-2004 yıllarında karma evlilik yapan iki milyon çift bulunmaktadır. Almanya, İngiltere, Belçika gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde de bu rakam benzerlik göstermektedir. Yine Amerika ve Kanada'da da benzer oranlar bulunmaktadır. Ülkemizde de karma evliliklerin gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir.

Özellikle turizm bölgesi olan Batı Akdeniz sahil şeridi, Kapadokya Bölgesi, İstanbul ve Doğu Karadeniz bu anlamda başı çekmektedir. Karma evliliklerde ortak sıkıntıların dini-kültürel kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu problemlerin başında çocuk sahibi olma, isim verme ve yetiştirme konusunda anne-baba arasında dini ve kültürel uyumsuzluklar yaşandığı görülmektedir. İsim verme çocuğa kimlik kazandırma anlamında ilk ve en önemli adımdır. Hayatı boyunca bu isimle hitap edileceği düşünüldüğünde, kişinin isminin ait olduğu kültürü benimsemesi oldukça doğaldır. Yine Hıristiyan bir ebeveynin çocuğunu "Muhammed" ismi ile çağırmasının hiç de basit olmadığı anlaşılacaktır. Yine çalışmada ortaya konan sonuçlar arasında dinler arasında yapılan evliliklerin genellikle boşanma ile sonuçlandığı, asıl sorunun çocuk gibi görünse de kişilerin kendine ait dini ve kültürel kimliklerinin uyumsuzluğu olduğudur. Çalışmada önemli bir bulgu, karma evlilikler içinde dinler arasında yapılan evliliklerde boşanma oranının oldukça yüksek olmasıdır. Bu oranın % 95 in üzerinde olduğu ifade edilmektedir. (Er ve Atalay, 2013)

Abdulmuttalip Baycar'ın Yüksek Lisans tezinden üretilmiş, 2019 yılında yaptığı "Türk-Alman Evliliklerinde Yaşanılan Problemler ve Başa çıkma Yöntemleri (Dini-Kültürel Farklılıklar Bağlamında) isimli makalesinde Almanya'ya yapılan işçi göçünün neticesinde artan Türk-Alman evliliklerindeki, dini kültürel bağlamda evlilik öncesi taşıdıkları kaygılara ve evlilik sonrası yaşanılan sorunlar, eşlerin birbirlerine koştukları şartlar ve din değiştirme sebepleri incelenmiştir. (Baycar, 2019)

Sidret Özmüş'ün 2020 yılında yaptığı "Türk-Alman Evlilikleri Üzerine Toplumsal Algı ve Deneyim Biçimleri" isimli Yüksek Lisans tezinde Almanya'daki Türkler için evlilik tercihleri çok boyutlu bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Çalışmada kültürler arası evliliklerin oluşmasını sağlayan faktörler teorik bir alt yapı ile sunularak, Almanya'daki Türklerin evlilik tercihleri literatür üzerinden betimlenmiştir. Derinlemesine mülakatlar sonucu elde edilen veriler ile Türklerin Almanya'daki yaşam şartları ve kültürel deneyimleri de göz önüne alınarak analizler yapılmıştır. (Özmüş, 2020)

Nebiye KAZANCI'nın 2022 yılında yazmış olduğu "İslam Hukukunda Ehl-i Kitaplarla Evlilik ve Aile Hayatına Yansımaları" isimli Yüksek Lisans tezinde farklı semavî dinlere mensup kişilerin evliliği, bu evliliklerin aile hayatına yansıması ve ailede ortaya çıkması muhtemel problemler ele alınmaktadır. Bu problemlerin odak noktasını din farklılığı oluşturmakta ve çocukların dünyaya gelmesiyle sorunlar

genellikle kendini daha fazla hissettirmektedir. Söz konusu meselelerin fıkhî ve özellikle sosyal yönünü ele almaya çalışmaktadır. (Kazancı, 2022)

Ayşegül Sili Kalem'in 2017 yılında yazdığı "Ayrı Dünyaların İnsanlarıyız: Ulusaşırı Göç ve Karma Evlilik" makalesinde Türkiye'den Londra'ya göç etmiş ve burada karma evlilik yapmış Türk kadınların aile içeresinde yaşamış oldukları şiddete odaklanmaktadır. İngiltere'de karma evlilik gerçekleştiren Müslüman Türk kadınların, evliliklerinden beklentileriyle bütünüyle zıt biçimde şiddeti birçok açıdan deneyimledikleri sonucuna ulaşılmıştır. (Kalem, 2017)

Nurşen Doğan'ın 2022 yılında yazmış olduğu "Türk-Kırgız Karma Evliliklerinde Çiftlerin Uyumu" isimli Yüksek Lisans tezinde aynı dini benimseyen ortak tarih ve benzer kültürel kodlara sahip Türk ve Kırgız vatandaşların gerçekleştirmiş olduğu evlilikler ele alınmış, çiftlerin uyumu irdelenmiştir. Katılımcılara, aile yapıları, kültürel benzerlik ve farklılıkları, çocuk yetiştirme tutumları, dini ritüellerin etkileri, çevrenin etkisi, karma evliliklerin ne ifade ettiği gibi sorular yöneltilerek, evlilik uyumlarının nasıl biçimlendiği araştırılmıştır. Karma evlilik gerçekleştiren katılımcılara evliliklerindeki, aile ilişkilerinin dinamikleri, evlilik sürecindeki etnik yapı, farklılıklardan oluşan bu ailelerin beraberliği sürdürme stratejileri, aynı dine mensup olup dini ritüellerin uygulamada yaşanan farklılıkların evlilik uyumlarına etkisi, farklı kültür ve dillerden oluşan bu ailelerin, çocuklarına bu farklılıkları aktarım biçimleri araştırma kapsamında alınan cevaplara neticesinde irdelenmektedir. Bu bağlamda, karma evlilikler yapmış bu ailelerin, kültürel pratik uyumları sosyal yaşantıya nasıl aktarıldığı açıklanmıştır. (Doğan, 2022)

Ayla Deniz 'in 2018 yılında yaptığı "Rusya-Türkiye Göç Sistemi: İstanbul'da Karma Evlilikler ve Ulusaşırı Pratikler" isimli doktora çalışmasında İstanbul'da Müslüman Türklerle karma evlilik yapmış Hıristiyan Rus gelinlerin yaşamış oldukları süreç ele almaktadır. Araştırmada karma evliliklerin ve göçlerin kimler tarafından ve nasıl gerçekleştiği, göçün geleceği için Rus kadınların evlenme pratiklerinin iki ülke arasındaki sistemde nasıl bir yeri olduğu konusunda bilgiler verilmiştir. (Deniz, 2018)

Nurullah Altun ve Aybüke Dinç'in 2016 yılında yapmış oldukları "Yabancı Gelinlerin Türk Ailesi İçindeki Yerine Sosyolojik Bir Bakış" isimli çalışmalarında Türkiye'ye yerleşmiş olan Azeri, Rus, Kırgız, Kazak, Ukraynalı, İngiliz, Kübalı vb. yabancı gelinlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri, Türk kültürüne uyum sağlama

süreçleri ve yaşadıkları zorluklar hakkında araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar, bireylerin sevgiye, saygıya ve aile kurumunun kutsallığına verdiği önemin, kültürel farklılıklardan kaynaklanan zorluklarla başa çıkmada kilit bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır. Karma evlilik yapmış eşlerin evlilikleri süresince önceki alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını değiştirme gerekliliği hissettikleri ifade edilmiştir. Bu nedenle bireyler, evlilik sonrası uyum sorunlarıyla başa çıkmak için kendi kültürleri ile eşlerinin kültürleri arasında denge sağlama yoluna gitmek durumunda kalmışlardır. (Altun ve Dinç, 2016)

2005 Yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesinde düzenlenen "Çocuk sorunları ve İslam" Sempozyumunda Hamit Er'in "Dinler Arası evlilikler ve Din Eğitimi" isimli tebliğinde dinler arası evlilikler ve din eğitim probleminin mağdurlarının tamamının çocuklardan ve terkedilen anne veya babalardan oluştuğu ifade edilmektedir. Dinler arası evlilikler ve boşanmalar nedeniyle yüzlerce çocuğumuzun Hıristiyanlığa terk edildiği, bununla birlikte aile ortamından mahrum kalmaları nedeniyle toplumsal problemlere de maruz kaldığı ifade edilmektedir. (Er, 2010)

Gökçe Tütüncüler'in 2023 yılında yazmış olduğu "Karma Evliliğin Çocuk Eğitimi Üzerine Etkisi" isimli makalesinde Almanya veri seti kullanılarak karma evliliklerin çocukların eğitime katılımı üzerine etkisi incelenmektedir. Her bir evlilik türü için farklı sonuçlar elde edilmesi gösteriyor ki elde edilen sonuçlar karma evliliğin yapısından değil karma evlilik yapan baba ve karma evlilik yapan annelerin kendilerine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir önemli bulgu, çocukların eğitime katılımını etkileyen önemli faktörlerden birinin okul ortamı olmasıdır. Çocukların okulda etnik kökenleri yüzünden zarar görüp görmedikleri ile ilgili değişken analize dahil edildiğinde, hem anne hem babası yerli olan çocuklara kıyasla karma evlilik yapmış aileye sahip olan çocuklar için pozitif bir etki bulunmuştur. (Tütüncüler, 2023)

Heather Merle Benbow 2015 yılında yazmış olduğu "Marriage in Turkish German Popular Culture: States of Matrimony in the New Millennium Hardcover" isimli kitabında medyaya yansıyan ve popüler olan Türk-Alman karma evliliklerini incelemektedir. Yapılan araştırmada Almanya'da televizyonda, sinemada, tiyatroda ve edebiyatta daha fazla görünür olmaya başlayan en büyük etnik azınlık grup olan Türklerin, gerçekleştirdikleri karma evliliklere odaklanmaktadır. Bir çok filme, diziye ve

belgesele konu olan evlilikler arasında zorla gerçekleştirilenler, duygusal temelli olanlar, kültürlerarası evlilikler bulunmaktadır. (Benbow, 2015)

Jasmin Kantaraviç, 2004 yılında yazmış olduğu “Interethnic Marriages and Economic Assimilation of İmmigrants” isimli eserinde farklı etnik ve dini gruplardan gelen bireylerin yapmış oldukları karma evlilikleri iktisadi bir bakış açısı ile değerlendirmektedir. Araştırmada iki farklı din ve kültürden ebeveynlerin ekonomik durumları incelenmektedir. Karma evliliklerin çalışma hayatı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışma yabancıların toplumsal uyum sürecine de ışık tutması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Araştırmada yazar, yabancıların adaptasyon ve kültürel alışveriş yoluyla toplumsal bağlarını güçlendiğini gözlemlemektedir. Karma evlilik yapmış olan göçmenler çalışma hayatı sürecinde karma evlilik yaptığı eşinin ona kazandırdığı olumlu katkılardan faydalanmaktadır. Yerli eşler, yabancı eşlerinin ülkenin dilini hızlı bir şekilde öğrenmesine, ev sahibi ülkenin geleneklerini, normlarını ve davranışlarını daha hızlı kavramasına, daha geniş sosyal ağlarla yerel işgücü piyasalarına ilişkin bilgilere daha çabuk erişmesine ve böylece yabancı eşlerin ev sahibi ülkeye daha çabuk uyum sağlamasına yardımcı olmaktadırlar. (Kantaraviç, 2004)

Delia Furtado’nun 2009 yılında yazmış olduğu Amerika’daki karma evliliklerden doğan çocukların eğitim durumlarının incelediği “Cross-Nativity Marriages and Human Capital Levels of Children “ isimli eserinde Karma evlilik yapan yabancıların içinde yaşadıkları topluma uyumunun göçmen bir ebeveyne göre daha hızlı olduğu ifade edilmektedir. Araştırmada anne ve babası göçmen olan çocukların eğitim süreci ile ebeveyni karma evlilik yapmış çocukların eğitim süreçleri karşılaştırılmaktadır. Yapılan araştırmada yaşanılan ülkenin dilini konuşan bir ebeveyne sahip olan çocukların bilişsel ve eğitimsel olarak olumlu yönde etkileneceği ifade edilmektedir. (Furtado, 2009)

S. Karthick Ramakrishnan 2004 yılında yazmış olduğu “Second-Generation Immigrants? The "2.5 Generation" in the United States” isimli çalışmasında karma evliliklerden doğan çocukların içinde yaşadıkları toplumdan dışlanması durumunda bilişsel ve eğitimsel olarak bu durumdan olumsuz bir şekilde etkileneceği ifade edilmektedir. Sosyal çevreye erişimleri kısıtlanan karma ailelerin çocuklarının topluma ve beşeri çevreye uyumu zorlaşacaktır. Bu nedenle, toplumun her kesiminden gelen insanların dahil

olduğu kapsayıcı ve destekleyici bir ortamın oluşturulması, çocukların sosyal ve beşeri gelişimini desteklemek için önemlidir. (Ramakrishnan, 2004)

Bleakley ve Chin'in 2008'de yaptığı "What Holds Back the Second Generation? The İntergenerational transmission of Language Human Capital Among İmmigrants" isimli araştırmasında karma evliliklerin, çocukların dilsel gelişimi üzerindeki etkisini incelemektedir. Araştırmada aynı kültürden ve dinden bir ebeveynin çocuğun ana dilindeki yeterliliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğu, aynı kültür ve dinden bir ebeveyn, genellikle çocuğa kendi ana dilini doğal bir şekilde öğretecek ve bu dilde iletişim kurma fırsatı sağlayabilecek, çocuğun ana dili üzerinde daha güçlü bir temel oluşturmasına ve dil becerilerini geliştirmesine yardımcı olabileceği ifade edilmektedir. Ana dildeki güçlü yeterlilik, çocuğun akademik başarısını olumlu yönde etkileyebilecektir. Ancak karma evliliklerden doğan çocukların dil becerilerini geliştirmesi istenen düzeyde olmayabilir. Bu çocuklar ana dilinde daha rahat ve kendinden emin bir şekilde iletişim kurabilir, okuma-yazma becerilerini geliştirebilir ve derslerini daha iyi anlayabilir. Ayrıca, aynı kültürden ve dinden bir ebeveynin varlığı, çocuğun kimlik gelişimine ve özsaygısına da olumlu katkıda bulunabilecektir. Ebeveynle paylaşılan kültürel ve dini değerler, çocuğun kendini daha bağlı hissetmesini sağlayabilir ve bu da özsaygı ve özgüvenin artmasına yardımcı olabilir. Bu, çocuğun eğitim sürecinde daha motive olmasına ve daha başarılı olmasına yol açabilir. Ancak, aynı kültürden ve dinden bir ebeveynin olması her zaman çocuğun eğitimine sadece olumlu yönde etki etmeyebilir. Bazı durumlarda, aile içi stres, iletişim sorunları veya diğer faktörler, çocuğun eğitimine olumsuz şekilde yansıyabilir. Bu nedenle, aile içi ilişkilerin sağlıklı ve destekleyici olduğundan emin olmak önemlidir. Aynı kültürden ve dinden bir ebeveynin çocuğun eğitimine olumlu bir katkısı olabilir. Ancak, bu durumun her zaman kesin bir başarı garantisi olmadığını unutmamak önemlidir. Aile içi iletişimin güçlendirilmesi ve çocuğun ihtiyaçlarının dikkate alınması, eğitim sürecinde başarıyı artırabilir. Ancak karma evlilikten doğan çocukların dil gelişimi istenilen seviyede olmayabilir. Bu durum çocuğun akademik başarısının olumsuz etkilenmesine, özsaygı ve özgüven eksikliğine, motivasyonunun düşmesine neden olabilir. (Bleakley ve Chin, 2008).

Mathijs Kalmijin'in 2015 yılında yapmış olduğu "The Children of Intermarriage in Four European Countries: Implications for School Achievement, Social Contacts, and Cultural Values" isimli çalışmasında karma evlilik yapan ebeveyne sahip çocukların dil testinden almış oldukları puanları incelemiştir. Analizinde karma evlilik

yapan ebeveyne sahip çocukların, iki yerli ebeveyne sahip çocukların gerisinde kaldığını göstermiştir. Bununla beraber, iki göçmen ebeveyne sahip çocuklarla karşılaştırıldığında ise karma evlilik yapan ebeveyne sahip çocukların daha yüksek dil başarısına sahip olduğuna dair anlamlı sonuçlar sunuştur. (Kalmijin, 2015)

Son olarak Anna Tegunimataka, 2021 yılında yaptığı "The intergenerational effects of intermarriage" isimli çalışmasında Danimarka'nın tüm nüfusunu kapsayan idari kayıt verilerini kullanarak, Danimarka'daki karma evliliklerin uzun vadeli sonuçlarını çocukların eğitim performansı açısından analiz etmiştir. Araştırmanın sonuçları, karma evlilik yapan ebeveyne sahip çocukların eğitim performans çıktılarının, Danimarka doğumlu iki yerli ebeveyne sahip çocukların çıktılarıyla büyük ölçüde uyumlu olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmada iki göçmen ebeveyne sahip çocuklarla karşılaştırıldığında ise karma evlilik yapan ebeveyne sahip çocukların önemli ölçüde daha iyi performans sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. (Tegunimataka, 2021)

Yukarıda ifade edilen literatür taramasından da anlaşılacağı üzere sanayinin gelişmesi, küreselleşmenin artması gibi etkenlere bağlı olarak dünyamız küçülmüş, çok kültürlü milletler ve yapılar ortaya yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum günümüz aile yapısını da derinden etkilemiştir. Farklı gelenek ve göreneklere sahip, farklı dinlere ve cemaatlere üye olan, farklı dilleri konuşan insanların bir araya gelmesi, birbirleri ile olan etkileşimlerini arttırmıştır. Birbirlerini tanıyan ve seven kişiler bu farklılıklara rağmen ortak paydada buluşarak kendi ailelerini inşa etmektedirler (Doğan, 2022: 22). Son yıllarda özellikle batılı ülkelerde artmakta olan dini, etnik ve kültürel çeşitlilik çerçevesinde karma evlilik gibi kavramlara ilgi artmış, bu konularla ilgili çalışma yapan kişilerin sayısı hızla artış göstermiştir. Amerika Birleşik Devletlerinde ve Batı Avrupa ülkelerinde kültürler arası etkileşim ve karma evliliklerin sayısındaki artış, bu meseleye daha fazla mesai harcanmasına sebep olmuştur. Bu konu genel olarak dinler arası, ırklar arası, etnik gruplar arası, kültürler arası ilişkiler bağlamında ele alınmış, aynı zamanda karma evliliklerin nedenleri, ekonomik ve sosyal gerekçeleri, toplumsal uyuma katkısı gibi sebeplerde incelenmiştir.

Yine literatür taramasından anlaşıldığı üzere yapılan araştırmalarda karma ailelerin eğitimine ve bu ailelerin çocuklarının eğitim sürecine odaklanılmıştır. Yapılan araştırmalar çok yönlü olup kimi çalışmalarda din, kimi çalışmalarda çocuk eğitimi, kimi çalışmalarda aile ortamı, kimi çalışmalarda ise insan psikolojisi ön planda

tutulmuştur. Yine bu türdeki araştırmalarda sadece oransal veriler değil kişisel tutumlar ve görüşlerin yer aldığı mülakatlara da oldukça fazla yer verilmiştir.

Araştırmamızda ise literatürdeki araştırmalara benzer konular ihtiva etmesine karşın konu farklı açılardan ele alınmıştır. Nitekim araştırmamızda mülakatlardan elde etmiş olduğumuz bilgi ve bulgularla Almanya'da Müslüman Türk ve Hıristiyan Alman karma evliliklerin toplumsal etkilerini ve çiftlerin sosyo-psikolojik özelliklerini anlamlandırma konusunda önemli bulgular elde edilmiştir. Yine literatürdeki araştırmalardan farklı olarak evlilik türünün toplumsal boyutlarına odaklanarak bu evliliklerin toplum içindeki algısını ve etkileşimini değerlendirmek hedeflenmiş böylece karma evliliklerin toplumsal etkilerine ve toplumsal dinamiklerine dair önemli öngörüler sağlanmış, karma evlilik yapan çiftlerin toplum içindeki yerini daha iyi anlamaya ve toplumsal uyum konusunda geniş bir bakış açısı geliştirmeye olanak tanımıştır.

Yine araştırmamızda literatürdeki araştırmalardan farklı olarak karma evlilik yapan bireylerin kişisel gelişimi üzerindeki etkileri incelenmiş, çiftlerin kültürel ve dini yaklaşımlarının tanımlanmasına çalışılmıştır. Evlilik öncesi ve sonrasındaki dönemlerde yaşanan fikir farklılıklarının belirlenmesi, çiftlerin dinî ve kültürel değerlerindeki değişimin belirlenmesi bu alandaki literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Araştırmamızı literatürdeki araştırmalardan ayıran en önemli yanı ise çocukların din eğitimi ile alakalı olan bölümüdür. Çocuklara konulacak isimler, din seçimi, ailelerin çocuklara tanıttığı dinler, dinlerin tanıtılış biçimleri, çocukların soruları, merakları ve kişisel tercihleri, dini bayramlar, çocukların yeme içme alışkanlıkları gibi konularda önemli tespitler yapılmış, konu ile ilgili bir veri tabanı oluşturulmuştur.

Bu çalışma giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, araştırmanın önemi, problemi, amacı ve hedefi, araştırmanın metodolojisi ve literatür taraması ele alınmıştır. Birinci bölümde konunun teorik çerçevesi olan aile, evlilik ve karma evlilikler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde karma evliliklerdeki eşlere dair evlilik öncesi, sonrası ve eğer varsa çocuk olduktan sonraki bulgular verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmada elde edilen bulguların din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kültürler arası evlilikleri anlamak için çok sayıda kavrama başvurmak gerekir. Aile ve Evlilik bunların başında yer almaktadır. Aile ve evlilik kurumu insanlık tarihi kadar eski kurumlardır. Bu kurumlar farklı toplumlarda, farklı zamanlarda, farklı şekillerde kendini göstermektedir. Modernleşme sürecinin getirmiş olduğu sanayi ve teknolojideki gelişmeler, bu kurumlarda kapsamlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmasına sebep olmuştur. Hayatımızın her alanında karşımıza çıkan bu önlenemeyen değişim, karma evlilik kavramını da literatüre kazandırmıştır.

1.1. Sosyal Bir Kurum Olarak Aile: Özellikleri, İşlevleri ve Dönüşümü

Aile, insanoğlunun içinde doğduğu büyüdüğü ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur. Bu en küçük sosyal topluluk niteliğine rağmen, toplumların temelini oluşturmada en büyük role sahiptir. Topluma yönelik tanımlamalarda, toplumun aile denilen en küçük sosyal ünitelerin bir araya gelmesinden teşekkül eden insan topluluğu olduğuna yapılan vurgu bu hususa işaret etmektedir (Yaman, 1999: 17).

1.1.1. Aile Kurumu

Aile, insan türünün devamını sağlayan, temel toplumsallaşma sürecini oluşturan, belirli kurallarla düzenlenmiş karşılıklı ilişkileri içeren, toplumda biriken maddi ve manevi değerleri nesiller arasında aktaran çok boyutlu bir toplumsal kurumdur (Dönmezer, 2009: 13). Ailenin diğer bir tanımı akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluktur (Aydın, 1989: 196). Aile, toplumun temelini oluşturan, evlilikle meşruiyet kazanan, hayatın içindeki en kritik kurumlardan biridir. (Doğan, 1996: 73). Nüfusun devamlılığını sağlama, milli kültürü taşıma, çocukları topluma uyumlu bireyler olarak yetiştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları karşılama gibi çeşitli fonksiyonları yerine getiren ve bu açıdan sosyal bir yapı oluşturan aile, toplumun temel taşlarından biridir (Erkal, 1993: 68). Ailenin evrensel bir tanımını yapmak oldukça zordur. Bununla birlikte en geniş kapsamlı tanımlamalardan bir tanesi evrensel ve toplumsal bir kurum olan ailenin, üye sayısı, aile üyelerinin ilişkileri, otorite, mülkiyet ve akrabalık gibi bağlar etrafında şekil alan,

zaman ve mekân çerçevesinde farklılık ve değişim gösteren nitelikleri bulunan sosyal bir kurum olduğudur (Karslı, 2019: 1-14).

Ailedeki bireylerin sosyal dinamikleri farklılık göstermektedir. Din, ekonomik sistem, kültür, tarih, demografik etkenler, coğrafya, siyasal yapı, ideoloji gibi unsurlar toplumsal yapı, kimliklere canlılık kazandırırken, ailenin üstlendiği ve yerine getirdiği görevlerin oluşmasında etkin rol almaktadırlar (Canatan ve Yıldırım, 2016: 131). Aile kavramı, bireylerin kimlikleri, dönemleri, coğrafi konumları ve sosyoekonomik durumlarına bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Geniş aile modeli, bir aile reisinin liderliğinde, içerisinde eş, çocuk, torun, gelin, damat, dayı, amca, hala ve teyzelerin bulunduğu bir yapı oluşturur. Dar aile veya çekirdek aile ise genellikle bir karı-koca ve çocuklardan oluşan birimlerdir (Tezcan, 1985: 35). Aile yapısı, genellikle ataerkil veya anaerkil oluşa göre şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, ailedeki hâkimiyetin kimde olduğuna bağlı olarak, aileler ataerkil ya da anaerkil olarak sınıflandırılmaktadır. Aynı zamanda, eş sayısına göre tek eşli monogami ve çok eşli poligami olmak üzere iki farklı aile modeli bulunmaktadır (Yıldırım, 2009: 69-70).

İnsanlığın başlangıcından bu yana var olan ailenin süreç içerisindeki konumunu ve geçirdiği dönüşümü izleme noktasında önemli olgulardan bir tanesi dindir. Aile ve din arasında dinamik bir ilişki söz konusudur. Tarih boyunca din aileyi etkilediği gibi aile de dini etkilemiştir (Aydın, 2013: 315). Aile, din ile birey arasındaki irtibatı sağlayan en önemli iletişim kanallarından biridir. Bu iletişim kanalı dinsel organizasyonlara kuşaklar boyu yeni üyeler kazandırmanın devamlılığını da temin etmektedir. Dinin lehine bu kadar işlevsel bir özellik sergileyen ve birçok din tarafından kutsallık atfedilen aileye yönelik bütün dinler koruyucu, düzenleyici kurallar getirmiştir. Aile içindeki tüm faaliyetler evlenmeden boşanmaya, çocuk yapmadan onların kişiliklerinin inşasına, hatta hayata ilişkin tüm geçişlerinin kodlanmasına kadar her şey din sınırları içerisinde değerlendirilmiştir (Subaşı, 2014: 101-117). Konuyu semavi dinler açısından ele alacak olursak, üç büyük din de aileyi esas almışlardır. Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta aile kurmak esastır; aile dini bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin yerine getirdiği üreme işlevi dinin ve egemenliğinin yeryüzündeki devamlılığının teminatı olarak görülmüştür (Tekin, 2013: 241-252).

1.1.2. Ailenin Eğitimsel, Psikolojik, Toplumsal ve Dini İşlevleri

Toplumsal bir varlık olan insan, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek adına belli bir eğitimden geçmek zorundadır. Bu eğitim süreci, bir yanda bireyin toplumsallaşmasını sağlarken, diğer yanda toplumsal hayata uyum sağlamasını temin edecek kimi bilgileri, değerleri ve davranış örüntülerini edinmesini sağlar. İşte bu sürecin ilk adımı ailedir. İnsanlar, genellikle aile aracılığıyla temel değerlerini yeni nesillere aktarır. Genç bir bireyin her türlü eğitim öğretim formasyonu, belirli bir yaşa kadar genellikle aile üyeleri tarafından sağlanır. Özellikle sosyokültürel normlar, ahlaki değerler ve dini eğitimin temeli genellikle ailede atılır (Yörükoğlu, 1983: 129).

Eğitim süreci genellikle aile içinde başlar ve daha sonra iş, arkadaş çevresi, okul ve yaşadığı çevrede algıladıkları ve öğrendikleri ile devam eder (Uysal, 2006: 26). Sevgi, saygı, ahlaki davranışlar, hoşgörü, dini inanç gibi manevi değerleri genellikle ilk olarak ailede edinirler (Yörükoğlu, 1983: 129). Bireyler, çocukluk döneminde oyunlar oynayarak üstlendikleri rolleri gözlemleyip deneyimleyerek gerçek hayata hazırlanırlar. Birey, ilk dini ve ahlaki bilgi ve tutumları genellikle ailesinden öğrenir. Çocuğun eğitimi her şeyden önce, temel ruhi ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bu ihtiyaçlar arasında sevgi, disiplin ve özgürlük yer alır. Bu üç ihtiyaç, birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve birlikte karşılanır (Aydın, 2008: 9-10).

Toplumdaki her ferdin eğitim, öğretim ve terbiyesinin sağlanması, cemiyetin sağlıklı bir şekilde gelişimi açısından ailenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim çocuğun ilk eğitim merkezi aile müessesesi olmaktadır. Bundan ötürü çocuğun ruhen, manen ve dinen iyi bir şekilde yetişmesi ve hayatta başarılı ve kendini gerçekleştiren bir birey olması umumiyetle aileyle doğrudan alakalı bir durumdur (Döndüren, 1983:159-160). Aile, çocuğun düşünsel, duygusal ve sosyal yönden temelini oluşturan bir ortam sunar. Çocuğun ilk sosyalleşme deneyimi genellikle aile içinde başlar ve burada belirli kültür değerleri ve normları öğrenir. Ayrıca, günümüzde devletin üstlendiği örgün eğitim sistemi, çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunurken, ailenin duygusal ve ruhsal yönden destek sağlaması önemlidir. Bu, çocuğun geniş bir perspektif kazanmasına ve kişisel potansiyelini ortaya çıkarmasına yardımcı olabilir (Doğan, 2016 : 75).

Aile, sevgi ve güvenliğin doğal kaynağıdır; çünkü sevgi, şefkat ve hoşgörü çocuğun en büyük ihtiyaçlarından sayılır. Bebeklikte sevgi ihtiyacı yoğundur, ileri yaşlarda ise sevgi ihtiyacının yanında özgürlüğü sağlama ve disiplin verme gereği de ortaya çıkar (Dodurgalı, 2011: 107-108). Çocuk için ailenin önemi, sadece onun maddi ihtiyaçlarını karşılamaktan kaynaklanmamaktadır; çünkü çocuğun maddi ihtiyaçları farklı şekilde karşılanabilir. Yine de aile içinde sağlanan sevgi ve güven ortamını başka yerlerde benzer şekilde bulmak oldukça zordur. Ailenin sunduğu bu duygusal destek ve güven, genellikle bireyin hayatının ilerleyen dönemlerinde yaşadığı ilişkilerde ve sosyal etkileşimlerde önemli bir temel oluşturur. Bu nedenle, ailede kazanılan sevgi ve güvenin yerini doldurmak, diğer sosyal bağlantılarda aynı derinliği ve sağlamlığı elde etmek genellikle zorlu bir süreçtir. Aile, bireyin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak, destek sağlamak ve yaşamla ilgili temel değerleri öğrenmek açısından özel bir konumda bulunur (Ergen, 2019: 479-510).

Aile bireyin korunması ve sağlıklı bir şekilde hayatını devam ettirmesi açısından son derece önemli bir kurumdur. Bu işlevi itibariyle bireyler arasındaki duygusal bağların yoğun bir şekilde yaşandığı, ilişkilerin temellendiği ve sosyal etkileşimin zenginleştiği en önemli sosyal birimdir. Anne ve baba arasında oluşan sevgi, bu özel ortamı daha da güçlendirir, aile içindeki ilişkilerin özelliğini belirler. Aile üyeleri arasındaki sevgi, bireyin iradesine bağlı olmayan, derin ve karşılıklı bir bağlılığı ifade eder. Duygusal bir ortamın varlığı, çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu ortam, çocuğun din duygusunun sağlıklı bir şekilde ortaya çıkmasına katkıda bulunur, güven duygusu aşılar ve temel güven duygusunun temellerini oluşturur. Ayrıca, çocuğun toplum içinde dengeli bir birey olmasını sağlama konusunda önemli bir rol oynar. Sosyalleşme için elverişli bir ortam sunar, çocuğun çevresiyle etkileşim kurmasına ve sosyal becerilerini geliştirmesine olanak tanır (Yörükoğlu, 1983: 129).

Aile içinde sergilenen örnek davranış biçimleri, çocuğun karakter gelişimine büyük katkı sağlar ve etrafındakilere karşı sorumlu, düşünceli ve empatik olma becerisini destekler. Aile, çocuğun yeteneklerini keşfetmesine ve geliştirmesine yardımcı olurken, aynı zamanda çocuğun ilgi ve isteklerine uygun merak gelişimini teşvik eder. Bu sayede çocuk, kendi potansiyelini keşfeder ve kendini ifade etme konusunda özgüven kazanır (Dodurgalı, 2011: 170). Çocuğun gelişimi ve eğitimi, aile içi iletişimin belirgin bir biçimde etkilediği kritik bir süreçtir.

Ailede duyguların, sevginin, mutluluğun, neşenin, üzüntünün ve korkunun paylaşılması, sadece birbirine duygusal olarak bağlı olmakla kalmaz, aynı zamanda empati kurma, birbirini anlama ve aile içinde birlik ve beraberliği sürdürme temellerini sağlamada etkili bir iletişimi gerektirir. Aile bireyleri arasındaki sağlıklı iletişim, gelecekteki yaşamlarını şekillendiren ve toplumda saygın bir kişilik kazanmalarını destekleyen temel unsurlardan biridir. Aile içinde bireyler arasında kurulan bu sağlıklı iletişim, sadece duygusal bağları güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin kişisel gelişimine ve toplumsal ilişkilerinde başarılı olmalarına da katkı sağlar. Her bir aile üyesinin, düşüncelerini ifade etme özgürlüğüne sahip olduğu, açık ve anlayışlı bir iletişim ortamı, çocukların duygusal zekalarını geliştirmelerine, düşünce dünyalarını zenginleştirmelerine ve toplumsal yaşama uyum sağlamalarına olanak tanır. Bu nedenle, aile içi iletişim, sadece aile bireylerinin birbirleriyle etkileşimde bulunmasıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda çocukların gelecekteki ilişkilerini ve sosyal becerilerini de şekillendirir. Çocuklar, aile içinde öğrendikleri etkili iletişim becerilerini, okul, arkadaş çevresi ve iş yaşamları gibi farklı bağlamlarda da uygulayarak kişisel başarılarına katkı sağlarlar (Ergen, 2019: 479-510).

Aile, toplumdaki çeşitli fonksiyonları yerine getiren karmaşık bir yapıdır. Bu fonksiyonlardan biri de dini işlevdir. Dini bağlamda, aile, nesillere gelenekleri, inançları ve ibadet biçimlerini en etkili şekilde aktaran önemli bir sosyal kurumdur. Bu geleneksel rolüyle aile, sadece toplumsal kontrolün temelini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin inanç fonksiyonlarını ilk kez öğretir. Ailenin dini işlevi, bireyleri toplumun değerleri ve normlarıyla uyumlu hale getirerek sosyal dengeyi korumada kritik bir rol oynar. Aile, bu süreçte bireylere sadece dini öğretileri değil, aynı zamanda toplumun kültürel mirasını, tarihini ve değerlerini de aktarır. Böylece, bireyler, sadece kendi inançlarını değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve uyumun temelini oluşturan ortak değerleri de öğrenirler. Bu bağlamda, aile içindeki dini işlev, bireylerin ruhsal ve manevi gelişimini desteklerken aynı zamanda toplumun sosyal dokusunu güçlendirir. Aile, dini değerleri nesilden nesile aktararak toplumun birlik ve beraberliğine katkıda bulunur. Bu sayede, bireyler, kendi içsel yolculuklarını gerçekleştirirken aynı zamanda toplumsal bir bağlamda kök salarlar. Her bir aile üyesinin, kendi inanç sistemini oluşturmasına olanak tanıyan bu süreç, bireylerin kişisel özgürlüklerini ve özgün dünya görüşlerini geliştirmelerini sağlar. Böylece, aile, bireylerin dini bir deneyim yaşamalarına ve kendi inançlarına saygı duymalarına olanak tanır (Arvas, 2020: 205).

1.1.3. Ailenin Dönüşümü

Toplumların tarih boyunca yeni ile karşılaşması bir takım sorunlar getirmekte, yeni olana karşı nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği hususu her toplum tarafından tartışma konusu edilmektedir. Bu durum kendini en açık haliyle modernitede göstermektedir. Şimdi anlamına gelen, yeniyi ifade eden, eskiyi tamamıyla bırakarak belirli bir kültürün hayat anlayışını benimseten modernite, tüm kültürleri az yada çok doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Aydın, 2009: 19-49). Modernitenin ortaya koyduğu bireyci, seküler, bilgici ve küreselci gibi temel dünya görüşleri batı dışı toplumları derinden etkilemektedir. Batı dışı toplumların ve özelde İslam toplumunun geri kaldığı imajını oluşturmak için bu dünya görüşleri ve modernitenin demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, teknoloji ve sanayi gibi temel kurumları kullanılmaktadır (Aydın, 2009: 176-193).

Modernleşme süreci boyunca en fazla değişime uğrayan kurum, şüphesiz aile kurumu olmuştur. Modern toplumda, aile yapısı, ilişkileri ve değerleri açısından köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Sanayileşme ve toplumsal değişimlerin etkisiyle geniş aile biçimleri, çekirdek aile yapılarına dönüşmüştür (Topçu, 2006: 110). Sanayi ve onun ihtiyacı olan fiziki iş gücünün yerini bu dönemde bilgiye dayalı bir ekonomi ve zihinsel iş gücü almıştır. Bunun sonucunda, önceleri fiziki güç farklılığına bağlı olarak kadınlar belli alanlarda çalışabilmekteyken, üretimin değişen yapısıyla kadınlar geçmiştekine kıyasla çok daha geniş bir alanda erkekle rekabet eder duruma gelmiş, milyonlarca kadın üretim sürecine dâhil olmuştur (Fukuyama, 2009: 20). Ekonomik zorluklar ve kadının iş hayatına katılması, çekirdek aile modelinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Karslı, 2019: 1).

İnsanın gelenek ve dinden soyutlanarak bütünlüğünü yitiren toplumda birey olarak ortaya çıkması aile üzerinde de etkisini göstermiştir (Aydın, 2009: 92). Bireyselleşmenin insana kazandırdığı bağımsızlık ve özgürlük duygusu ile ailenin yapısı ve ilişkilerinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bağımsız bir kimlik sahibi olan birey, aile veya toplum içindeki diğer rollerinin önüne geçmiştir ki modern aile böylesi öznel kimliklerin bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Bu durum, geleneksel dönemin birbirine karşı sorumluluğa ve sadakate dayalı cemaatçi ilişkilerle örülü ailesinin dönüşümüne neden olmuş, sorumluluk duygularını ve aile aidiyetini köreltmiştir (Aydın, 2009: 93).

Geleneksel toplumdaki hiyerarşik ve ataerkil aile içi ilişkiler, modern toplumda giderek daha eşitlikçi bir nitelik kazanmıştır. Modern toplumda, aile ile ilgili birçok değer, geleneksel toplumun aile yapısından önemli ölçüde ayrışmıştır. Güçlü akrabalık ve komşuluk ilişkileri ile dayanışma kültürü, göçler, kentleşme, bireyselleşme ve rol değişimi gibi etkenlerin etkisiyle giderek zayıflamıştır (Özmüş, 2020: 15-16). Medornitenin etkisi ile birlikte çok kültürlü toplumlarda ailede fert sayıları azalmakta, tarım üretimine dayanan gelenekçi yapıdan, tüketici özellikleri ile ön plana çıkan bir aile yapısı oluşmaktadır. Ailede kadının rolü çalışma hayatına girmesi ile birlikte değişmekte, annelik ikinci plana itilmektedir. Kadın erkek ilişkilerinde değişiklikler yaşanarak her ikisinin de eşit haklara sahip olduğu eşitlikçi bir yaklaşım benimsenmektedir. Çok kültürlü toplumlarda ahlâki ve dini değerler zayıflamakta, dini ve ahlâki değerlerdeki bu yozlaşma aile yapısını da etkilemektedir. Sadakat ve aile bilinci gibi değerlerin zayıflamasıyla dünyevileşme aile de kendini göstermektedir (Karslı, 2019:4-8).

Sonuç olarak yukarıda belirtildiği üzere günümüz modern toplumlarında bireysellik artmış, bireylerin kolektif bağları zayıflamaya başlamış ve bireylerin aidiyetlerini inşa etmede önemli bir role sahip olan aile ve evlilik kurumlarının geleneksel normlarla örülü olan tarafları esnemeye başlamıştır. Evliliğe, çocuk sayısına ve boşanmaya dair verilerden yola çıkılarak ailenin bir dönüşüm yaşadığı ve bu dönüşümle farklı aile türlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Boşanma oranında görülen artış, tek ebeveynli ailelerin oluşması, evliliğin ertelenmesi, ilk evlilik yaşının yükselmesi, çocuk yapmanın tercihe dayalı olması gibi modern hayatta yaşanan pratikler tüm dünyada görülmeye başlanmıştır. Modern toplumlarda hazza ve özgürlüğe dayalı bireysel hayat tarzları yaygınlaşmış, diğer yandan toplumsal değerlerin etkisi azalarak ailelerin evlilikler üzerindeki direnci kırılmaya başlamıştır. Modern değerlerin benimsendiği dünyada ailelerin evliliğe müdahale etmesi bireylerin özgürlük alanlarını daralttığı düşüncesinin oluşmasına yol açmakta, bu nedenle bireylerin varoluşunda ve benliğini inşa etmelerinde bireysel özerklik ve kendini gerçekleştirme ön plana çıkmaktadır (Baş, 2021: 841).

1.2. Evlilik

Evlilik, bilinen tüm insan topluluklarında var olan evrensel kurumlardan biridir. Ancak, evliliğin evrensel olarak kabul edilen tek bir tanımı yoktur, çünkü aile sürekli olarak evrim geçirir ve ailenin kısmen de olsa birçok özelliği gruplara ve kültürlere

göre değişir. Bu açıdan her evlilik bir resim ya da bir kar tanesi gibi eşsiz olarak görülebilir (Blankenhorn, 2009, s.11). Her toplumda önemli bir kurum olarak kabul edilmekte olan evlilik, temel insan ilişkilerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Bir erkek ve bir kadın arasında kültürel, dini ve sosyal olarak tanınan evlilik, geniş bir yelpazeye sahiptir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanları evlenmeye yönlendiren çeşitli nedenler bulunmaktadır. İnsanları evliliğe yönelten kişisel nedenler olduğu gibi toplumsal değerler ve dini inançlar da önemli yer tutmaktadır (Akay, 2024: 25-26).

1.2.1. Sosyal Bir Kurum Olarak Evlilik

Kadın ve erkeğin aile kurma amacı ile bir araya geliş süreçlerinin en temel aşamalarından biri evliliktir. Tarihsel süreçte pek çok değişkene bağlı olarak çeşitli biçimlerde ve çeşitli uygulamalarla şekillenen evlilik, aile kurumunun da temeli kabul edilmektedir (Tekin, 2013: 241-252). Evlilik bireysel tercihlerin sonucu gibi görünse de toplumsal bir olgudur. Her toplumun kendine özgü sosyal ve kültürel değerleri içerisinde anlam kazanan evlilik bu yönüyle sadece kadın ve erkeğin yaşamını değil aynı zamanda toplumsal yapıyı de etkilemektedir. Evlilik bağı ile kurulan ilişkiler bireyleri yeni bir akrabalık sistemine dâhil eder. Böylece evlilik bir anlamda yeni sosyal ittifakların oluşması anlamına gelmektedir. Bireylerin yetişkinliğe geçişinin de temel dinamiklerinden biri olarak görülen evlilik, yeni toplumsal rolleri ve sorumlulukları da beraberinde getirmektedir (Kandiyoti, 1984: 78-79).

Yetişkinliğe geçişin de aşamalarından biri kabul edilen evlilik, kadın ve erkeğin kök aileleri dışında kurdukları aile yapısı içerisinde sorumluluk alabileceklerinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle evlilik bireysel olarak çiftlerin toplum içerisindeki gelişim süreçlerini tamamlama noktasında önem arz etmektedir. Bunun dışında çiftlerin ailelerini bir araya getirerek bir akrabalık sistemi kurmaları sosyal ilişkileri şekillendirmesi bakımından da evliliğe anlam yüklemektedir (Akay, 2024: 30-31).

Evlilik kurumu, çiftlere toplum içinde belirli bir saygınlık ve sorumluluk hissi kazandırır. Aile, evlilik aracılığıyla, bireylerin sosyal hayatta daha aktif ve etkin bir rol oynamasını sağlar. Evlilik, aile içi ilişkilerin yanı sıra toplum içindeki rol ve sorumlulukları da içeren kapsamlı bir deneyimi ifade eder. Bu bağlamda evlilik, bireylerin toplum içinde daha derin ve anlamlı bağlantılar kurmalarına yardımcı olur (Arvas, 2020: 202). İnsanlarda eş seçimi, bireyin toplumdaki yerini, yaşantısını ve

geleceğini etkileyen önemli ve karışık bir süreçtir. Eş seçme kararı ile birey artık bundan sonrakini hayatını kimle nasıl sürdüreceğine karar vermiş olmaktadır (Yıldırım, 2017: 1-2). İnsan neslinin devamı, evlilik olgusunun gerçekleşmesine ve aile çatısının kurulmasına bağlıdır. Aile çatısını oluşturan evlenme biçimleri toplumun; değer yargılarına, sosyal ve ekonomik yapısına, kırsal kesimlerdeki ve kentlerdeki yaşam biçimlerine göre farklılıklar göstermektedir (Sezen, 2005: 185).

1.2.2. Evliliğin İşlevleri

Evlilik sosyal, kültürel, dini, hukuksal ve ekonomik boyutu olan çok yönlü bir olgudur. Evlilik, erkek ve kadının beraber yaşamak, yaşamlarını paylaşmak, çocuk yapmak, çocuk yetiştirmek amacıyla; birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının bilinciyle ve sevgi bağıyla kurulmuş sosyal bir kurumdur. Evlilik, ailenin başlangıcı, aile ise toplumun çekirdeğidir. Aile, toplumun temelini oluşturmada en büyük etkendir. Zira toplum, ailelerin bir araya gelmesiyle oluşur (Yaman, 1999: 17). Evlilik, genellikle toplumsal veya yasal olarak onaylanan, iki farklı cinsiyetten birey arasında kurulan, taraflara bir dizi hak ve yükümlülük katan ve aile kurma, çocuk sahibi olma, eşlerin birbirlerini sosyal, ekonomik vb. konular açısından desteklemesi, kültürel, sosyo-ekonomik ve psikolojik amaçları gerçekleştirme amacını taşıyan bir birliktelik biçimidir. Bu birliktelik, bireylerin hayatını etkileyen önemli bir deneyimi ifade eder. Fiziksel ve psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına olanak tanıyarak, bireylere sevgi ve aidiyet konularında maddi ve manevi tatmin sağlar (Özgüven, 2014: 50-52).

Evlilik kısaca, kadın ile erkeğin hayatlarını beraber geçirmelerini sağlayan ve esas gayesi aile kurmak olan, meşru ve toplumsal bir akittir. Bu akitle birlikte karı-koca arasında bazı haklar ve sorumluluklar doğar (Topçuoğlu, 2010: 80). Evlilikte kadın ve erkeğin sorumluluğunda olan en önemli iki şey sadakat ve evliliğin sürdürülmesi bilincinde olmalarıdır. Eşlerin birbirlerine duydukları sadakat, sevgi ve bunların sonucunda ortaya çıkan çocuklar, kişileri Allah'a yaklaştırır. Kutsallık atfedilen evlilik kurumunun gereği, eşlerinin birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmesi ve evliliklerini ömür boyu devam ettirme çabası içerisinde olmaları gerekmektedir (Tanrıkulu, 2022: 21).

Evlilikle birlikte bireyler, toplumsal statü ve ayrıcalıklar kazanma fırsatına erişmektedir. Bu nedenle evlilik, bireylerin toplumsal bağlamda daha sağlıklı bir entegrasyon elde etmelerini mümkün kılmaktadır. Evliliğin, bireylerin hayatındaki

önemi göz ardı edilemez. Bu birliktelik, çiftlere aile kurma, çocuk sahibi olma ve kültürel değerleri nesillere aktarma gibi temel görevleri yükler. Aynı zamanda, bireyler arasındaki ilişkileri şekillendirirken, toplumsal normlara uyum sağlama ve dayanışmayı geliştirme rolü üstlenir. Evlilik, bireylerin kendi iç dünyalarını anlama ve birbirlerine duygusal destek sağlama sürecini de içerir. Bu noktada evlilik, bireylerin kişisel gelişimlerine önemli katkılarda bulunan bir kurumdur (Tarhan, 2013: 14-19).

Evliliğin önemli bir görevi de yeryüzünü imar etmekle görevlendirilmiş olan insanı psikolojik olarak desteklemektir. İnsanın psikolojik ve zihinsel dinginliği uyumlu bir eş ve mutlu bir yuva ile sağlanabilmektedir. Kur'an-ı Kerim eşleri birbiri için sükûn ve huzur bulma vesilesi olarak tanımlamaktadır. Eşlerin birbiri için huzur ve sekinet kaynağı olabilmesi için de elbette evliliklerinde uyum sürecini yakalamaları gerekmektedir (Köse, 2014: 267-303). Evlilikte uyum eşlerin birbiri ile ne kadar uygun olduğu, hayata bakışları, kendilerini motive eden inanç ve manevi yönleri, evlilikten beklentileri, geleceğe dönük planları gibi durumlarla yakından ilişkilidir. Eşlerin birbirine bağlılıkları ve bu bağlanma şekli de eşlerin evliliklerdeki uyum ve mutluluğunda rol oynayan önemli etmenlerdir. Çiftlerin her birinin aynı şekilde özverili yaklaşımı ile ancak evlilikte uyumdan bahsedilebilir. Aksi takdirde eşlerin uyumu değil birbiri üzerine tahakkümü söz konusu olur (Özbek, 2023; 34-35).

Evlilik, tüm ilahi dinlerde ailenin temelini oluşturan, kadın ve erkeğe kendi mahremiyet ve paylaşım alanlarını sağlayan, insan soyunun devamını sağlamak adına kabul edilen tek meşru ilişki biçimidir. Evliliğin, ilahi dinlerin öğretileri içinde özel bir yeri vardır. Kadın ve erkek arasındaki bu kutsal birliktelik, hem bireysel mahremiyeti hem de ortak bir paylaşım alanını içerir (Atar, 2007: 112). Aynı zamanda, evlilik insan soyunun devamını sağlama amacı taşır. Bu bağlamda, evlilik sadece bir toplumsal kurum olmanın ötesinde, ilahi bir anlam taşır. Kadın ve erkek arasındaki bu özel birliktelik, ilahi düzenin bir parçası olarak kabul edilir. Bu birliktelik, çiftlere hem kendi özel alanlarını oluşturma hem de birlikte bir hayat sürme imkanı sunar. Evliliğin bu yegane meşru ilişki olarak kabul edilmesi, ilahi dinlerin öğretilerinde insan ilişkilerinin kutsallığına vurgu yapar. Bu nedenle, evlilik sadece bir sosyal sözleşme değil, aynı zamanda ilahi bir niyetin bir yansımasıdır. Evlilik, çeşitli kültürler arasında farklı ritüel ve adetlere sahip olabilir; ancak genel olarak, tüm toplumlarda geleneksel olarak köklü bir geçmişe sahip ve resmi olarak tanınan tek birliktelik şekli olarak kabul edilir (Tarhan, 2013: 13).

1.2.3. Evlilik Kurumunun Dönüşümü

Evlilik kültürden kültüre, milletten millete, nesilden nesile farklılıklar göstermektedir. Zaman içerisinde farklı biçimlere dönüşen evlilik, modernleşmenin etkisiyle kuşaklar arasında yapı ve anlam değişimine uğramaktadır (Baş, 2021: 823). Modernleşme sürecinin getirdiği toplumsal değişimin etkisiyle aile kurumu ve evlilik anlayışında hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. İlk evlenme yaşının yükselmesi, evlilik oranlarında görülen azalma, boşanma oranlarının artması, doğurganlığın azalması gibi eğilimler, geleneksel aile yapısının çözülmeye başladığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır (Cherlin, 2004: 849). Bunun yanında kadının işgücüne katılım oranlarının artması, ekonomik bağımsızlığın kazanılmasıyla aileye alternatif yeni yaşam biçimleri daha da görünür olmaya başlamıştır (Scott, 2006: 3). Evlilik, ekonomik ilişkilerin kesişme noktası ve mahrem ilişkinin yaşandığı ortam olmaktan çıkıp bireyciliğin, romantik aşkın, kişisel arzu ve hazzın yükseldiği bir boyuta ulaşmıştır (Baş, 2021: 824).

Ülkeler sanayileşip modernleştikçe değişken bir nüfusa sahip olmaya başlamıştır. Bu durum ailelerin yetişkinliğe erişen çocukları üzerindeki denetimlerini de azaltmaktadır. Bununla birlikte görücü usulü evliliklere kıyasla aşk evliliklerinin sayısında artış yaşandığı gözlemlenmiştir (Fox, 1975: 181). Görücü usulü evliliklerde, geleneksel olarak ebeveynler evlenilecek kişiyi köken, etnik köken, kast, din, ekonomik durum ve diğer özelliklere göre seçerlerken günümüzde eşler arasındaki kişilerarası uyum ya da aşk, ek bir kriter olarak ortaya çıkmaktadır. Bazıları için aşk, bir eş seçiminde, diğer değerlendirmelerden daha ağır basan en önemli kriter olmaktadır. Kentleşme, sanayileşme, batılı değerlerin giderek daha fazla benimsenmesiyle, batı tipi evliliklerin ve bireyci değerler ile çiftler arasında eşitliğin ve yakınlığın zaman içinde arttığı gözlenmiştir (Hortaçsu, 2007: 103-116).

Modern kent hayatı ailenin yapısında, değerlerinde, norm ve inançlarında önemli derecede farklılıkların yaşanmasına neden olmuştur. Toplumsal hayatta yaşanan hareketlilik, evliliği ve evliliğe yüklenilen anlamlarda da değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Kent yaşamında evlilikler geçmişte olduğu gibi sadece dini ya da ahlaki referanslara dayanmayıp; romantik aşk ekseninde yapılmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2016: 131). Kent ortamında birbirini seçme özgürlüğüne sahip kadın ve erkekler için bireysel tercihler ön plana alınmıştır. Böylece evliliklerde, kadın erkeğe bağımlı olmak yerine karşılıklı bağlılık ilişkisine tabi olmuştur. Evliliğe yüklenen

anlam değişerek, eşler birbirlerinden daha fazla paylaşımda bulunmayı, sevgilerini ifade etmeyi, dost olabilmeyi ve duygusal yakınlık gösterilmesini beklemeye başlamışlardır (Aydın ve Baran, 2010: 122).

1.2.4. Karma Evlilik

Literatürde karma evlilik terimi, kültürel açıdan farklı gruplar, alt gruplar veya toplumların üyesi olan iki birey arasındaki evlilikleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Cavan, 1970: 311-312). Kültürel çerçevede karma evlilik kavramı farklı topluluklardan gelen iki birey arasındaki evlilikleri tanımlayan bir terim olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda çeşitli milliyetlere mensup olan bireylerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan evlilikleri belirtmek için de yine karma evlilik terimi kullanılmaktadır. Akademik alanda ise farklı dini, etnik ve kültürel gruplara ait aileleri tanımlamak amacıyla sıklıkla "Karma Aile" terimi tercih edilmektedir (Kurttekin, 2019: 22). Çiftlerden biri farklı etnik kökenlere ve dini inançlara sahip olduğunda, bu eşlerden biri kendi dini inancını değiştirip eşinin inancını kabul etse dahi, bu evlilikler hala karma evlilik olarak nitelendirilir (Baycar, 2013: 59).

Karma evlilik, farklı ırk, sosyal sınıf veya dine mensup bireylerin evliliklerini içine alan geniş bir kavram çerçevesine sahiptir. Bu nedenle farklı şekillerde ifade edilebilir. Dinî liderlerin, mensuplarının farklı inanç sahipleriyle evliliklerini bir dinin sürekliliğini ve değerlerini tehdit eden bir olgu olarak yansıtan açıklamalarından dolayı farklı dinlere mensup bireylerin evliliğini ifade eden dinler arası karma evlilik, dinlerin biri veya her ikisinin, tehdit edildiğini düşünecek kadar farklı değerlere sahip iki din mensubunun evliliği olarak tanımlanmıştır. Karma evlilik kavramının geniş çerçevesi dinler arası evlilik kavramından ne kastedildiğini de etkilemiştir. “Dinler arası evlilik”, “inançlar arası evlilik” ve “mezhepler arası evlilik” olmak üzere üç yeni kavram ortaya çıkmıştır. Dinler arası evlilik, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi iki ana dinî grup arasındaki evliliği; inançlar arası evlilik ise Katoliklik ve Protestanlık gibi temel dinî sistemlerin ana mezhepleri arasındaki evliliği; mezhepler arası evlilik ise, Yahudilik gibi inanç sisteminin, küçük grupları arasındaki evliliği ifade etmektedir (Cavan, 1970: 312-317).

Avrupa tarihinde uzun bir geçmişe sahip olan karma evlilikler, günümüzde önemli bir fenomen olarak öne çıkmaktadır. Azınlık gruplarının nüfus içindeki oranlarının değişim göstermesi, etnik gruplar arasındaki evlilik isteği ve kültürel bağlamda uygun eş bulma zorluğu, dışarıdan evlilikleri bir tercih değil, zorunluluk

haline getirmiştir. Yaşlanan Avrupa'nın göçmen ihtiyacı ve göçmenlerin topluma katkısı açısından, göçün başladığı ilk yıllarda karma evlilikler, sosyal uzaklık ve bütünleşme süreçlerinin belirleyicisi olarak görülmüştür. Avrupa tarihindeki uzun süreç içinde karma evliliklerin nasıl bir değişim gösterdiğini anlamak mümkündür. Azınlık gruplarının nüfus içindeki oranlarının dinamikleri, etnik gruplar arası evliliklerdeki eğilimler ve kültürel uyum arayışı, evlilik tercihlerini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Bu durum, bireylerin dışarıdan evliliklere yönelmelerini bir seçenek olmaktan çok bir zorunluluk haline getirmektedir. Ayrıca, yaşlanan Avrupa'nın demografik yapısındaki değişim, göçmen ihtiyacını artırmıştır. Bu ihtiyaç, başta karma evlilikler olmak üzere, toplumun sosyal yapısını etkileyen bir dizi faktörü beraberinde getirmiştir. Göçmenlerin topluma sağladığı katkılar ve bu katkıların karma evlilikler üzerindeki etkisi, Avrupa'nın göçmen politikalarının ve toplumsal bütünleşme süreçlerinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. (Kurttekin, 2019: 22).

Evlilik kurumu başlı başına çok girift bir yapı arz ederken, farklı din veya etnik kökene mensup kişilerin evliliklerinde daha fazla parametre ve değişkenler işin içine girmektedir (Baycar, 2013: 180). Kişiler kültürlerinin ve toplumlarının onlarda şekillendirdiği evlilik algısına göre evlilik hakkında belli yargılara sahiptirler. Evliliğe teşvik eden motivasyonlar ve dürtüler de kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu motivasyonlardan bazen biri, bazen de bir kaçının evlilik kararı almada etkin rol oynadığı görülebilir (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019: 202-203). Gruplar arasındaki sosyal uzaklık, bağlılık ve ekonomik durum gibi kültürel unsurlar dinler arası evlilik oranını etkileyebilen faktörlerdendir (Kurttekin, 2019: 24).

Grup ve ülkeye göre, karma evlilik olasılığı bazı noktalarda değişkenlik göstermektedir. Avrupa'da en geniş göçmen grubunu oluşturan Türkler, yaklaşık 4 milyon insanıyla bu coğrafyada önemli bir nüfusa sahiptir. Türk topluluğu, özellikle Belçika, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde yoğunlaşmış olsa da, karma evlilik oranları %10'un altında seyretmekte ve bu durum, Türklerin sahip olduğu dini inançlar ve algılarla paralellik göstermektedir. Ayrıca, geleneksel Türk ebeveynleri, çocuklarının evliliklerine büyük bir titizlikle yaklaşarak evliliği sadece iki bireyin değil, iki ailenin birleşimi olarak görmektedirler (Baycar, 2013: 180).

Karma evlilikler her toplumda ilgi çeken, üzerinde tartışılan bir konudur. Çünkü evlilikler sadece iki kişiyi değil, iki kişinin ait olduğu toplumu da ilişkilendirmektedir. İki farklı toplumdan iki kişinin yaptığı evlilik sembolik olarak bu iki bireyin, dolayısı ile de

iki bireyin ait olduğu toplumların eşitliğini ifade eder. Bu sembolik ifadeden dolayı sosyal statü, dini inanç vb. gibi sebeplerden eşit olmadığını düşünen toplumların bu evliliklere daha sert ve radikal tepkiler verdiği görülmektedir (Özmüş, 2020: 2).

1.2.5. İslam'ın ve Hıristiyanlığın Karma Evliliğe Bakışı

İnanç ve din, bir arada yaşamlarını huzurlu bir şekilde idame ettirmeye çalışan insan topluluğu üzerinde çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Hayatın her alanında etkisini gösteren dinin evlilik ve aileyi tesis etmede rolü büyüktür. Evlilikte semavi dinlerde inanç-din birliği göz önünde bulundurularak hedeflenen ideal aile hem şeklen hem de ruhen oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim hedeflenen ailenin tesis edilmesiyle beraber doğacak olan çocuklara müspet bir kimlik ve kişilik kazandırılarak toplumların kendilerine özgü maddi ve manevi değerlerin tümü olan kültürün bir sonraki nesle aktarılması gerçekleşmektedir. Evli çiftlerin aynı dini benimsemeleri ve dininin gereklerini yerine getirerek yaşamaları durumunda aile içi uyum kolaylaşmakta; birbirleriyle yaşayacakları olası bir uyuşmazlığa karşı daha dirençli olmaktadırlar. Bu konumdaki ailenin üzerine düşen sosyal fonksiyonları da kolay bir şekilde gerçekleştirmesi mümkündür (Dağcı, 2000: 137).

Evlilik, kişinin dünya ve ahiret saadeti ile yakından ilişkili görüldüğünden dolayı hem toplum, hem hukuk hem de semavi dinlerce desteklenmiştir. Kişinin huzuru ve mutluluğu için onun kendi statüsünde, ona uygun bir eş ile aile oluşturması istenmiştir. Eşlerin uygunluğu semavi dinlere göre bazı kurallarla belirlenmiş ve bu kurallara göre uygun olmayan bireylerin evlilikleri yasaklanmıştır (Özgüven, 2014: 55-58).

Semavi dinlerden olan İslam ve Hıristiyanlık dinleri getirdikleri inanç değerleri içerisinde inananlarını muhafaza etmek ve onlar aracılığıyla inanç değerlerini korumak için mensuplarının başka dinden olan birisiyle evlenmesini ya sınırlama getirmiş ya da yasaklamıştır. Her iki dinde toplumu oluşturan en önemli faktör olan aileyi, inanç sistemini muhafaza etmede bir araç olarak kullanmıştır. Ayrıca, neslin sürekliliğini koruma adına, inananlarından çocuk yapmalarını ve çocuklarını dinin ahlak yapısına uygun olarak yetiştirmelerini istemişlerdir. Bu açıdan karma evlilikler her iki din açısından da dinî sürekliliğin sağlanması ve sonraki nesillere aktarılmasında bir tehlike ve yozlaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir (Dağcı, 2000: 137). İslam ve Hıristiyanlık dinlerinde karma evliliğe bakış açılarında farklılıklar görülmektedir. İki dininde karma evlilikle ilgili yaklaşımları aşağıda değerlendirilmiştir.

İslam dini, insanlara aile kurmayı teşvik ederek, bireylerin içinde mutlu olup huzur bulacağı bir ortam inşa etmeyi hedeflemiştir. İnsanın içinde huzur bulacağı bir yuva olan aile aynı zamanda çocukların sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır (Kahveci, 2004: 11-12). İslam dini evlilik ile ilgili bazı genel kurallar getirmektedir. İslam dininde asıl olan evlenmek için her iki eşinde Müslüman ve sosyal statü itibariyle denk olmasıdır. Bu genel kural ile İslam dini Müslümanların birlikteliğini, kurmuş olduğu aile müessesesini ayakta tutmayı ailenin sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde devamını sağlamayı amaçlamaktadır. Evliliğin daim olabilmesi eşler arasında gerçekleşecek uyumla doğru orantılıdır. Nitekim eşler arasında denklik olması gerektiği gibi dinî açıdan bir bütünlüğün sağlanması da önemlidir. Zira muhabbetin, sevginin, şefkatin, huzur ve mutluluğun görüldüğü aileler, genellikle birbirine denk olan insanların gerçekleştirdiği evliliklerle oluşmaktadır. Eşler arasında sosyal yapıların, kültürel düzeylerin, yaşam koşullarının, dinî anlayışların benzerlik arz etmesi, ailenin idamesi, mutluluğun oluşumu, çocukların terbiyesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca aynı dine mensup olan eşler, farklı dine mensup olan eşlerden daha kolay ve iyi anlaştığı muhtemeldir. Bununla birlikte farklı dine mensup eşlerden doğacak çocukların dinî ve ahlâkî eğitimleri, din farklılığından dolayı olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir (Acar, 2002: 21).

Çocukların din tercihleri ve din eğitiminde ise Müslüman anne veya babanın çocuklarını İslam'a göre yetiştirmesi emredilmektedir. Çocukların İslam dinini ve değerlerini öğrenmeleri, dini ve ahlaki terbiyelerinin İslam inanç ve ahlak temelleri ile şekillendirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber ebeveyni oldukları çocukların bu davranışları devam ettirmelerini sağlama sorumluluğu da verilmektedir (Kazancı, 2022: 112). Çocukların ilk eğitildikleri yerler evleri, terbiye ve kültür vb. konularda ilk eğitimcileri ise babalarından daha ziyade anneleridir. Toplumun geleceği olan çocukların annenin öğreteceği ahlaki ve dini değerlerle şekilleneceği ve anneden etkileneceği aşikârdır. Annenin İslam ahlakını ve milli değerleri çocuğa aktaramaması durumunda çocuk bu değerleri öğrenemeyecek ve değerler eğitimi açısından bu çok kritik bilgilerden mahrum kalabilecektir (Dalgın, 2005: 193-196).

İslam dini evliliklerde dinler arası veya mezhepler arası ayrımlar yapmazken, nikâhın geçerli olması için bazı şartlar ve bir engel varsa bunun sürekli bir engel mi yoksa geçici bir engel mi olup olmadığına bakmaktadır. İslam, Müslümanların diğer din mensuplarıyla genel olarak evlenmesine tamamen karşı değildir, ancak böyle

evliliklere bazı önemli şartlar ve kısıtlamalar getirmiştir İslam'da, karma evliliklerde Müslüman olan kişinin, dini inanç ve itikadını koruması emredilmektedir (Dağcı, 2000: 137-142). Eğer bir Müslüman, kendi dini inançlarından vazgeçmek zorunda kalır veya başka bir dine geçerse, bu durumda evlilik hükümsüz hale gelir. Bazı durumlarda ise Kur'an-ı Kerimin açık hükmüne binaen Kitap Ehli olarak adlandırılan Yahudi veya Hıristiyan olan kişilerle evliliğe izin verilmektedir. Müslüman bir erkeğin, Müslüman veya Kitap Ehli olan bir kadınla evlenmesine müsaade edilmiş ancak bazı durumlarda bu durumdan kaçınılması gerektiği de ifade edilmiştir. Dini eğitim açısından eksik olan ve yeterli donanıma sahip olmayan Müslüman erkeğin farklı uyruk ve dine mensup birisiyle evlenmesi ve bunların gayrimüslim ülkede ikamet etmesi halinde Müslümanın gayrimüslim eşinin tesiri altında kalması ve olumsuz bir şekilde etkilenmesi yüksek olası bir durumdur. Zira bilgi açısından donanımlı olanın eksik bilgiye sahip olanı etkilemesi oldukça tabiidir. Müslümanın farklı bir kültür ortamında doğacak olan çocukları da İslam inanç ve kültüründen uzak kalacaktır ve bunların İslam sınırları içerisinde yetiştirilmesi belki de hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Bu şekilde vuku bulan karma evliliklerden kaçınılması tavsiye edilmektedir (Kazancı, 2020: 83).

Hıristiyan inancında karma evlilikleri yasaklayan açık ve net bir ifade bulunmamakla birlikte Hıristiyan inancının kilise ve mezheplere bağlı olarak karma evlilik konusu farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Günümüzde Hıristiyan bir kimsenin Hıristiyan olmayan bir kimseyle evlenmesi bir kural niteliğinde görülmemiştir. Hıristiyan ülkelerde resmi nikâhın, nikâh akdini geçerli kılması sebebiyle evlenecek çiftler arasında böyle bir engel görülmeyip evlilikleri geçerli sayılmıştır. Bir Hıristiyan'ın, bir Yahudi veya Müslümanla evliliği mümkün görülmüştür (Dalgın, 2005: 20).

Hıristiyanlık inancında karma evlilik ile ilgili olarak her iki tarafın da Hıristiyan inancına sahip olması tercih edilmektedir. Katolik Kilisesi, farklı dine veya inanca mensup olan kişilerle evlenilmesi hususuna hep çok sert ve kesin bir tutum sergilemiştir. Yahudi ve Müslümanlarla evlenmek isteyen kişilere karşı hep sert bir tepki verilmiştir (Soykan, 2000:113). Katolik kilisesine göre vaftizli olan yani diğer Hıristiyan mezheplerine mensup kişilerle evlenilmesi durumunda bu evlilik geçerli ancak eksik bir evliliktir. Vaftiziz Katolik olmayanlarla yapılan evlilik ise geçersiz sayılmaktadır (Ateş, 1996: 318). Katolik Kilisesi karma evlilik yapan çiftlerden belirli koşulları kabul etmelerini ve birçok durumda bir dinî muafiyet anlaşması yaparak

evlenmelerini istemektedir. Katoliklerde karma evliliklerle ilgili olarak kendi inanç sistemi dışında biriyle evlenmek ancak nikâh şartlarına uygunluk anlaşması ile mümkün olabilmektedir. Bu şartlar evliliğin papaz tarafından gerçekleştirilmesi, eşin din değiştirmesi, çocukların Katolik öğretisi ve inançları üzerine yetiştirilmesi vb. hususlarla alakalı yazılı söz vererek affedilebilecek bir kusur olarak görülmektedir. Eşler çocuklarının Katolik Kilisesi'nde vaftiz edileceğini ve Katolik mezhebinin eğitim koşullarına göre çocuklarını yetiştireceklerini kabul ederlerse evlenmelerine izin verilmektedir (Ünal, 2012:286).

Protestan gruplar için karma evliliklerle ilgili olarak herhangi bir şart ve yaptırım söz konusu olmasa bile karma evliliklerin olumsuz etkileriyle birlikte genel sonucunun hüsran ve acı olduğu ifade edilmektedir (Ünal, 2012: 287). Ancak Protestan kilisesinin Katolik Kilisesiyle mücadelesinden dolayı başta diğer Hıristiyan gruplar ve inançlarla yapılan evlilikler hakkında hoşgörü ve saygının ön plana çıktığı görülmektedir. Protestan kilisesinde Katolik kilisesinde olduğu gibi katı bir tutum sergilememektedir (Kurttekin, 2016: 35-36). Protestanlık eşler arasında din ve mezhep farklılıkları olması durumunda evliliği geçerli saymıştır. Ortodokslara göre ise Ortodoks bir kimsenin Hıristiyan olmayan biriyle evlenmesi hoş görülmez iken araştırmamızda mezhepler arası evlilikleri ele almayacağımızı ifade edilmemize rağmen Ortodoks olan birinin kendi mezhebinden olmayan biriyle evlenmesine izin verilmiştir (Ünal, 2012: 287).

Bazı Hıristiyan kiliseleri, karma evliliklere özel ayinler veya törenler düzenlemektedirler. Bu törenler, farklı dinden gelen çiftlerin dini ve ailevi bağlılıklarını vurgulamak amacıyla yapılmaktadır (Bahçekapılı, 2008: 35-36). Hıristiyanlıkta aileye dini bir misyon yüklenmesinin yanında, onu manevi yükselmenin önünde bulunan bir engel olarak da gören gruplarda mevcuttur. Katoliklerde ruhban sınıfının evlenmemesi bundan ileri gelmektedir. Genelde Hıristiyanlık özelde Katolik mezhebine göre bekar olmak evli olmaktan üstündür. Evlenen çiftlerin birbirlerini Tanrı yolundan alıkoyma tehlikesine karşın evlenmemek daha hoş görülmüştür (Tanrıkulu, 2022:8).

Hıristiyanlık dini çocukların yetiştiriliş tarzını ciddi anlamda önemsemektedir. Normal çocuklarda olduğu gibi karma evliliklerden doğan çocuklarında Hıristiyan inançlarına göre yetiştirilmesi esastır. Ancak bazı kiliseler, çocukların her iki ebeveynin dinî öğretileriyle de tanışmalarını teşvik etmektedir. Katolik kilisesi hangi

ebeveynin Katolik olduğuna bakılmaksızın karma evliliklerden doğan çocukların Katolik öğretilerine göre yetiştirilmesi konusunda ısrarcıdır (Ünal, 2012: 286).

1.2.6. Almanya'da Karma Evlilik

İkinci Dünya Savaşından sonra Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinde hem insani hem de ekonomik açıdan büyük miktarda kayıplar verilmiştir. Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinin sanayileşme sürecine gitmeleri ve bu ülkelerin savaş sırasında birçok vatandaşını kaybetmesi, bir takım ülkelerden işçi talebini zaruri hale getirmiştir. Artan bu işgücü açığını telafi etme adına İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Türkiye'den işçi göçü almaya başlamıştır (Baycar, 2013: 21-22). Türklerin 1950'lerin sonundan itibaren işçi olarak Almanya'ya gitmeleri tarihten gelen Türk-Alman ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Oraya giden ilk işçiler, misafir olarak görülmüş ama Türklerin oraya yerleşmeye başlaması ve sonrasında aile birleşimi gibi etkenler nedeniyle Türkler orada kalıcı olmaya başlamıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Almanya'da bulunan birinci kuşak Türk göçmenler genelde, para kazanıp ülkesine yatırım yapmayı amaçlamış, 80'li yıllarda ikinci kuşak ise buna yakın bir amaç güderken, 90'lı yılların sonlarından itibaren üçüncü kuşak daha çok kültürel nitelikte diyaloğa, farklılığa, hoşgörüye ve çok kültürlülüğe vurgu yapıp, Almanlarla iç içe yaşamaya ve onlara entegre olup, Alman vatandaşlığı elde etmeye başlamıştır (Perşembe, 2005:57-59).

Almanya'da çalışmaya başlayan ve "misafir işçi" olarak anıldığı onlarca yılın ardından Türkler her geçen gün artan sayılarda Alman vatandaşlığına geçmektedirler. Geçici statüde değerlendirilen Türk göçmen işçiler aile birleşimi, mülk edinme, işletme sahibi olma ve aldıkları vatandaşlıklarla hukuksal anlamda da yerlerini sağlamlaştırarak, ülkede kalıcı olduklarını göstermişlerdir. Almanya, artık geri dönüş gündemine sahip olmayan Türkler için, yeni bir vatan olmuştur (Çelik, 2008: 105-142).

Türklerin dört kuşaktır Almanya'da bulunup Almanlarla iç içe yaşamaya başlaması ve Almanya'yı öğrenmesi, Alman toplumunda daha çok görünür olması, AB süreci ve küreselleşme gibi faktörler iki toplum arasındaki ilişkileri daha çok pekiştirmiştir. Bu iş birlikteliği, Türklerin yabancılarla ilişki kurmasına, arkadaşlık kurmasına ve nihayetinde onlarla evlilik yapmasına yol açmıştır (Er ve Atalay: 115). Almanya gibi çok kültürlü ve çeşitli dini inanç gruplarını içinde barındıran toplumda, karma evlilikler ve Müslüman-Hıristiyan evlilikleri oldukça yaygın olarak görülmektedir

(Baycar, 2019: 378). Bu tür evlilikler, farklı kültürlerden ve dinlerden gelen insanların bir araya gelerek çok kültürlü bir aile yapısı oluşturduğunun bir göstergesidir. Almanya'da göçmenlik geçmişine sahip kadın ve erkekler arasında Almanlar ile evlenme oranı en yüksek olan etnik grubu Türkler oluşturmaktadır (Sağlam, 2006: 231). Türklerin Almanya'daki en kalabalık göçmen grup olmasına rağmen, birinci jenerasyonda karma evlilik düşük seviyede kalmış, fakat ikinci jenerasyon ile bu durum değişerek özellikle Türk erkeklerin Alman kadınlar ile evlenme oranlarında yükseliş olduğu gözlemlenmiştir (Baycar, 2019: 381).

Almanya'da 2019 yılında yapılan istatistiklere göre 17,5 milyon evli ve 3,3 milyon birlikte yaşayan, yani yaklaşık 20,8 milyon çift bulunmaktadır. Almanlar ve yabancılar arasında 2019 yılı içerisinde 48.347 evlilik yapılmıştır. Karma evlilik yaparak yabancı bir eş ile evlenmeyi tercih eden Alman erkekler %12 oranıyla Türk kadınlarla evlenmeyi tercih etmişlerdir. Bu oranla Alman erkekleri en çok Türk kadınlarla evlenmeyi tercih etmektedir. Türklerden sonra eş olarak tercih edilen %9 oranıyla Polonyalı , %6 oranıyla Rus kadınlar tercih edilmiştir. 2019 yılında yabancı bir eş ile evlenmeyi tercih eden Alman kadınlar %17 oranı ile en çok Türklerle evlenmeyi tercih etmişlerdir. Türklerden sonra %12 oranıyla İtalyanlar ve %7 oranıyla Avusturyalı erkekler ile hayatlarını birleştirmişlerdir (Destatis, 2019: 54).

Almanya Federal İstatistik Dairesi'nin istatistiklerine göre Alman kadınlar 2019 yılında yabancı erkeklerle 20,968 evlilik yapmış, 2020 yılında bu rakamlar dünya genelinde yaşanan covid-19 salgını nedeniyle büyük bir düşüş göstererek 16.849 a gerilemiş, 2021 yılında 18.639, 2022 yılında 19.382 ve 2023 yılında 18.547 olarak belirlenmiştir. Yine aynı istatistikte 2019 yılında Alman erkekler yabancı kadınlarla 25,604 evlilik yapmış, 2020 yılında bu rakamlar pandemi nedeniyle 21.373 gerilemiş, 2021 yılında 22.665, 2022 yılında 22.769 ve 2023 yılında 21.890 olarak tespit edilmiştir (Destatis, 2023: 55).

Avrupa'da göçmen sayısının artışı karma evliliklerin sayısını da arttırmaktadır. Bununla birlikte göçmenlerin aile yapısı, arkadaş çevresi ve bireysel özelliklerin etkisi Türklerin kuşaklar arası, özelde ise ikinci kuşağın eş seçiminde etkili olmaktadır. Sözgelimi müdahaleci geleneksel aile yapısına sahip genç erişkin Türk göçmenler, modern aile yapısına sahip aynı karakterdeki göçmenlere göre, ikinci nesil göçmen bir Türk veya yerli bir partner ile evliliğe daha az sıcak baktığı anlaşılmaktadır. Belirtilen Türk jenerasyonun eş tercihinde dini yetiştiriliş tarzının ve dolayısıyla aynı

dine mensup olmanın önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerini liberal olarak tanımlayan kişilerin geneli hem farklı dini inanç hem de etnik kökenden birisiyle evlenme konusunda bir beis görmemiştir. Muhafazakâr olarak tanımlayanlar ise eşini, farklı etnik kökenden gelse bile, genelde kendi dini inancına mensup olan kişilerden seçmiş veya evlilik öncesinde/sonrasında eşinin din değiştirmesi yönünde dolaylı/dolaysız müdahalelerde bulunmuştur. Dini bağlılığın, eş seçimine önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre bireyler, göç ettiği ülkelerde kendi din mensuplarını tercih etmeye meyillidir (Huschek ve Dğr., 2012: 255).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmamızın bulgu ve sonuçlarından yola çıkarak benzer görüş ve davranış gösteren ve benzer özellikler taşıyan aileler kendi aralarında gruplandırılmışlardır. Yapılan dindarlık seviyesi gruplandırması ile elde edilen bilgi ve bulgular üç kategoride değerlendirilmiştir. Az dindar, orta dindar ve koyu dindar olarak yapılan gruplandırmada ailelerin benzer ve farklı tutumları incelenmiştir. Dindarlık sınıflandırmasında Müslüman eş esas alınmıştır.

Araştırmamız için hazırlanan mülakat sorularıyla Türk-Alman eşlerin oluşturduğu karma evliliklerin din eğitimi bağlamında aile dinamiklerine, ebeveynlerin dini kimliklerine ve çocukların din eğitimi süreçlerine nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca karma evliliklerdeki ebeveynlerin çocuklarına yönelik din eğitimi uygulamalarını, bu eğitimin çocukların dini kimlik gelişimine, psikolojik ve duygusal sağlığına, sosyal kabul süreçlerine ve akademik başarılarına olan etkilerini ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Karma Evliliklerdeki Eşlere Dair Veriler

Araştırmamızda elde edilen veriler değerlendirilerek yer alan örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerinden hareketle detaylı bir profil analizi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1.1. Cinsiyet ve Yaşları

Katılımcılar arasında evli 12 çift bulunmaktadır. Katılımcıların yaşları 26 ile 63 arasında değişmektedir. Erkeklerin yaş ortalaması 38,83 iken mülakata katılan kadınların yaş ortalaması 39,5 tir.

Tablo 2.1 Mülakata Katılan Ailelerin Cinsiyet ve Yaşlarına Dair Veriler

	Aile-1		Aile-2		Aile-3		Aile-4		Aile-5		Aile-6	
Cinsiyet	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Yaş	33	38	36	32	34	29	26	42	29	26	42	45

	Aile-7		Aile-8		Aile-9		Aile-10		Aile-11		Aile-12	
Cinsiyet	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Yaş	58	64	40	37	35	30	58	64	40	37	35	30

2.1.2. Din ve Uyruk

Katılımcılar İslam ve Hıristiyanlık dinlerine mensuptur. Hıristiyan olan katılımcılar Hıristiyanlığın farklı mezheplerine mensuptur. Erkek katılımcılardan 11 kişi Müslüman, 1 kişi ise Katolik Hıristiyan'dır. Kadınlar arasında 11 Hıristiyan, 1 Müslüman bulunmaktadır. 12 Hıristiyan katılımcıdan 1 Erkek, Hıristiyan Katolik mezhebine mensuptur. Kadınlardan ise 6 Protestan, 5 Katolik mezhebine ve kilisesine mensup kişi bulunmaktadır.

Tablo 2.2 Ailelerin Din ve Uyruklarına Dair Veriler

	Aile-1		Aile-2		Aile-3		Aile-4		Aile-5		Aile-6	
Din	Müs.	Hris. (K)	Müs.	Hris. (P)	Müs.	Hris. (P)	Müs.	Hris. (K)	Müs.	Hris. (K)	Müs.	Hris. (K)
Uyruk	Türk	Alman	Türk	Alman	Türk	Alman	Türk	Alman	Türk	Alman	Türk	Alman
	Aile-7		Aile-8		Aile-9		Aile-10		Aile-11		Aile-12	
Din	Müs.	Hris. (K)	Müs.	Hris. (P)	Müs.	Hris. (P)	Hris. (K)	Müs.	Müs.	Hris. (P)	Müs.	Hris. (P)
Uyruk	Türk	Alman	Türk	Alman	Türk	Alman	Alman	Türk	Türk	Alman	Türk	Alman

Müs.=Müslüman, Hris.=Hıristiyan, (K)=Katolik, (P)=Protestan,

Araştırmaya katılan eşler, İslam ve Hıristiyanlık dinlerine mensup olup, Hıristiyan katılımcılar Hıristiyanlığın farklı mezheplerine mensup olduklarını ifade etmektedir. Bu dini ve mezhepsel çeşitlilik, karma evliliklerde din eğitimi ve dini kimlik oluşumu üzerinde önemli farklılıkları da beraberinde getirmektedir.

Yukarıda verilen Tablo 2.2 deki bilgilerden de anlaşıldığı üzere mülakata katılanlar içinde Müslüman erkeklerin daha fazla karma evlilik yaptığını görülmektedir. Müslüman erkeklerin Hıristiyan kadınlarla evlenmeleri, çocuklarının dini kimlik

gelişiminde İslam'ın baskın bir rol oynamasına yol açabilmektedir. Ancak, Katolik Hıristiyan erkek katılımcı, ailesinin dini kimliğinde Hıristiyanlık ve İslam arasında bir denge kurma gerekliliğini ifade etmektedir.

Kadın katılımcılar arasında 11 Hıristiyan ve 1 Müslüman bulunmaktadır. Bu durum, örneklem gurubumuzdaki Hıristiyan kadınların Müslüman erkeklerle evlenme eğiliminin daha yaygın olduğunu göstermektedir. Birinci bölümde verilen istatistiklerden de anlaşılacağı üzere Hıristiyan kadınların Hıristiyan erkeklere oranla Müslümanlarla daha fazla karma evlilik yaptığını göstermektedir.

12 Hıristiyan katılımcıdan 1 erkek Katolik Hıristiyan mezhebine mensuptur. Kadınlardan ise 6 kişi Protestan, 5 kişi Katolik mezhebine mensuptur. Elimizdeki örneklemden elde edilen bulgulara dayanılarak bu dağılım, karma evliliklerde Protestan ve Katolik mezhebi mensupları arasında çok farklı bir düşünce tarzının olmadığı kanaatini güçlendirmektedir.

2.1.3. İkamet Yerleri

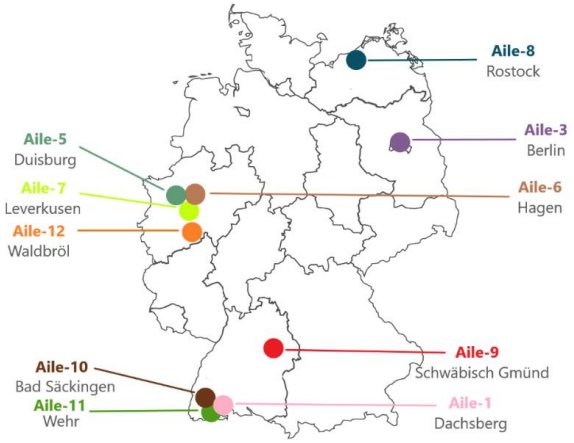

Şekil 2.1 : Almanya'da yaşayan katılımcılarının ikamet yerleri

Katılımcılar arasında Türk ve Alman uyruğuna sahip eşler bulunmaktadır. İkamet yerleri genellikle Almanya olan ailelerin ikisi farklı gerekçelerle Türkiye'de yaşamaya karar vermişlerdir. Almanya'da ikamet eden katılımcıların ikamet yerlerinin haritası Şekil 2.1'de verilmiştir. Mülakata katılan 12 aile arasında yerleşim yerleri olarak Almanya'da evlendikten sonra iş ve aile nedeniyle Türkiye'ye kesin dönüş yapan aile 2 ve aile 4 yaşamlarına Türkiye'de devam etmektedirler. Almanya'da

yaşayan aileler ise: Aile 1, Aile 3, Aile 5, Aile 6, Aile 7, Aile 8, Aile 9, Aile 10, Aile 11 ve Aile 12 olmak üzere toplam 10 aileden oluşmaktadır.

Yerleşim yerlerine göre yüzdelik bir bilgi sunmak gerekirse: Türkiye'de yaşayan ailelerin yüzdesi: (2 / 12) x 100 ≈ %16,6, Almanya'da yaşayan ailelerin yüzdesi: (10 / 12) x 100 ≈ %84,4 tür.

Tablo 2.3 Ailelerin İkamet Yerlerine Dair Veriler

	Aile-1	Aile-2	Aile-3	Aile-4	Aile-5	Aile-6
İkamet Yerleri	Almanya Dacshberg	Türkiye Denizli	Almanya Berlin	Türkiye Ankara	Almanya Duisburg	Almanya Hagen
	Aile-7	Aile-8	Aile-9	Aile-10	Aile-11	Aile-12
İkamet Yerleri	Almanya Leverkusen	Almanya Rostock	Almanya Schwabisch Gmünd	Almanya Bad Sackingen	Almanya Wehr	Almanya Waldbröl

Mülakata katılan ailelerin büyük bir kısmı Tablo 2.3' te de görüldüğü gibi Almanya'da yaşamlarını sürdürmektedirler. On ailenin Almanya'da yaşamlarına devam etmesinin gerekçesi olarak iş ve evliliklerini Almanya'da kurmuş olması, kurulu düzenlerinin, alıştıkları çevrenin Almanya olması ayrıca ekonomik ve sosyal olarak kendilerini Almanya'ya ait hissetmelerinden kaynaklandığını ifade etmektedirler. Ancak Almanya'da doğmuş, büyümüş ve evlenmiş olmasına rağmen iş, yaşam koşulları ve aile gibi farklı sebeplerle Türkiye'ye taşınarak yaşamını Ankara ve Denizli gibi şehirlerde devam ettiren aileler de bulunmaktadır. Burada yaşama gerekçelerini ekonomik olarak yapılan iş teklifinin kendileri için çok cazip olduğunu ve Türkiye'de yaşamanın kendilerine daha iyi geldiğini ifade eden Aile 2 ve Aile 4 yaşamlarını Türkiye'de sürdürmektedirler.

Şehirler sosyo-ekonomik gelişmelerin daha fazla olduğu, nüfus yoğunluğu nedeniyle her türlü farklılığı içinde barındırma potansiyeline sahip olan, farklı dinden, milletlerden, kültür ve geleneklerden gelen insanların birbirlerinden etkileşiminin daha kolay olduğu, insanların görüş, fikir ve davranışlarının farklılaştığı mekânlardır (Dincer ve Özaslan, 2004: 23). Araştırmamızdan elde edilen bulgulardan da anlaşıldığı üzere

karma evlilik yapan aileler ikamet etmek için genellikle şehirleri tercih etmektedirler. Bunun gerekçesi olarak da çok kültürlü bir ortamda yaşamanın kendilerine bir çok avantaj kazandırdığı, eğitim, ekonomik ve sosyal imkânların kırsal kesimlere nazaran daha fazla olduğunu ifade etmektedirler.

Araştırmamıza katılan 7 aile büyükşehirlerde yaşamakta, 4 aile kent diyebileceğimiz şehir ve kasaba arası nüfus yoğunluğuna sahip olan yerlerde ikamet etmekte, 1 aile ise eşinin ailesinin köyde yaşaması nedeniyle kırsal bir köyde yaşamlarına devam etmektedir. Şehirlerin yoğunluklu olarak tercih edilmesi eğitim ve iş imkânlarının daha fazla olması, farklı kültürlerden gelen insanların bir arada yaşama kültürünü geliştirmeleri, baskı ve önyargılardan uzak bir ortam olması olarak gösterilmektedir. Kırsal bölgelerdeki köylerde yaşamlarını sürdüren insanlar daha gelenekçi ve farklılıklara karşı önyargılı olabilmektedirler. Bu durum karma evlilik yapan ailelerin yaşamlarında farklı zorlukları beraberinde getirebilmektedir.

Karma evlilik yapan ailelerin ikamet ettiği yerleşim yeri çocuklarının dini kimliklerinin gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. İçinde yaşanılan çevrenin çocuğun dini sosyalleşmesinde en az aile kadar etkisi olmaktadır. Hatta bazı durumlarda kültür ve toplumsal yapı etki açısından ailenin de önüne geçebilmektedir. Dini sosyalleşme anne-babayla başlayan taklit sürecinden sonra sosyal çevrenin baskın olduğu sembolik etkileşimle devam etmektedir. Çocukluk dönemleri boyunca dinle uyumlu kültürel yaşamın içinde bulunan çocuklar inanç gelişimi açısından diğer çocuklara göre daha avantajlı konuma sahip olabilmektedirler (Alvarino, 2022: 35-38). Karma ailelerde ebeveynin yaptığı gibi çocuklarda dinlerden birini seçmek durumundadır. Eşler çocukların bu durumunu göz önünde bulundurarak öncelikle, nerede ve nasıl yaşayacaklarına karar vermelidirler. Çünkü bu karar çocukların din eğitimi ile yakından alakalıdır. Müslüman bir ülkede mi yoksa Hıristiyan bir ülkede mi yaşayacaklar, Türkiye' de mi yoksa bir Avrupa ülkesinde mi hayatlarını sürdürecekler, akraba ilişkilerinin sık olduğu bir toplumda mı yoksa bireyselliğin ön planda olduğu bir yerde mi çocuklarını büyütecekler, din serbestliği olmayan yerde mi yoksa laik bir ülkede mi aile yuvalarını kuracaklar, bu durumlara karşı ailelerin geliştireceği tutumlar ve vereceği kararlar çocukların dini kimliklerinin oluşmasında ve onara sunulacak din eğitiminde belirleyici bir rol oynayacaktır (Er, 2010: 668). Şehirlerde büyüyen çocuklar farklı dinlerden ve kültürlerden gelen bir çok kişi ile tanışarak onlarla etkileşimi neticesinde farklı dini görüş, düşünce ve davranışlar

geliştirebilecektir. Ancak kırsal kesimde sınırlı sayıda olan nüfus nedeniyle farklı inanç ve düşüncelerden etkileşim son derece sınırlı olacaktır (Chapin, 1996: 275-301).

Almanya'da yaşayan Türklerin sayısının diğer azınlık gruplarına göre çok daha fazla olmasından dolayı Türkler diğer yabancı azınlık gruplarına oranla daha avantajlı bir duruma sahiptirler. Ancak her ne kadar diğer azınlık gruplarına göre avantajlı bir duruma sahip olsalar da yerli nüfus içindeki sayılarının azlığı nedeniyle içinde yaşamış oldukları Hıristiyan toplumun ve seküler yaşam tarzının getirdiği olumsuzluklardan oldukça etkilenmektedirler (Chapin, 1996: 275-301). Dolayısıyla karma evlilik yaparak Almanya'da yaşayan ailelerin ebeveynlerinden Müslüman Türk olan eşin, İslam dini ve Türk kültürüyle bağını kesmeden devam ettirmesi şartların ağırlığı nedeniyle oldukça zor bir durum olarak değerlendirilmektedir. Sosyo-kültürel etkenler nedeniyle çocuklar, içinde yaşadıkları toplumdan etkilenerek Müslüman Türk eşin vermeye çalıştığı dini kimliği benimsemeyebilirler. Bu durum tam aksi şekilde de yaşanması yani yaşamlarını Türkiye'de devam ettiren aileler içinde tam ters bir durumun oluşması muhtemeldir. Çünkü belli bir kültür içinde doğup büyümek kültürün içeriği ve özelliklerinin derin etkisine maruz kalmak demektir. Bu aynı zamanda hem o toplumun üyeleriyle hem de toplumun kendisiyle bağ oluşturmak anlamına gelmektedir.

Aile-2 ve Aile-4 Almanya'da büyümelerine ve evlenmelerine rağmen yaşamlarını Türkiye'de sürdürmektedirler. Bu durum, çocukların ve ailelerin İslami değerler ve Türk kültürüyle daha yoğun bir şekilde etkileşime girmelerine neden olmaktadır. Türkiye'de yaşayan aileler, çocuklarının din eğitimi açısından daha homojen bir dini çevreye sahiptirler ve bu da İslami kimliğin korunmasını kolaylaştırmaktadır.

Aile-2 ve Aile-4'ün Türkiye'de yaşıyor olmaları, çocukların İslami bayramlar ve dini pratiklerle iç içe büyümelerine olanak tanımaktadır. Bu aileler, çocuklarının İslami kimliklerini güçlendirmek için dini eğitim ve pratikleri daha etkin bir şekilde uygulayabilirler. Ancak Hıristiyan ebeveynin dini kimliğini ve kültürel mirasını koruma çabaları, homojen İslami çevrede zorluklarla karşılaşabilir. Bu durum, çocukların iki dini kimliği birleştirme ve her iki dine ait değerleri içselleştirme süreçlerini karmaşık hale getirebilmektedir.

Almanya'da yaşayan aileler arasında Aile 1, Aile 3, Aile 5, Aile 6, Aile 7, Aile 8, Aile 9, Aile 10, Aile 11 ve Aile 12 bulunmaktadır. Almanya'da yaşayan bu aileler, daha heterojen ve çoğulcu bir dini ve kültürel çevrede bulunmaktadırlar. Almanya'da, çocuklar ve aileler Hıristiyanlık ve değerlere daha fazla maruz kalmakta, bu da din eğitimi ve dini kimlik oluşum süreçlerini etkilemektedir.

Diğer yandan aileler kendilerine göre farklı yöntemler bularak çocuklarının dini-sosyalleşmelerine yön vermektedirler. Almanya'da yaşayan ailelerden Aile 1 ve Aile 8 çocuklarına hem İslam dininin inanç ve esaslarını hem de Hıristiyan dininin değerlerini tanıttıklarını ifade ederek iki dini kimliği birleştiren ve hoşgörü ile karşılayan bir eğitim ortamı oluşturmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Bu ailelerin çocukları her iki dininde kutsal bayramlarını kutlamakta ve dini ibadetlerini öğrenmektedir.

İkamet yeri karma evliliklerde çocukların dini eğitim süreçlerini ve dini kimlik oluşumlarını doğrudan etkileyen bir faktördür. Almanya' da yaşayan Müslüman ebeveynler, çocuklarının İslami kimliklerini koruma konusunda zorluklarla karşılaşabilirler. Alman toplumunda İslami pratikler ve dini bayramların kutlanması İslam toplumlarından olduğu gibi canlı değildir. Bu durum, Müslüman ebeveynlerin çocuklarına İslami kimliği aktarma süreçlerini zorlaştırmaktadır. Ebeveynlerin bu zorlukları aşmak için çocuklarına yönelik özel dini eğitim programları ve İslami topluluklarla olan bağlarını güçlendirmeleri gerekmektedir.

2.1.4. Eğitim Durumları

1960'lı yıllardan itibaren işçi göçü ile birlikte Almanya'ya gelmeye başlayan Türkler, bu tarihten itibaren Alman eğitim sistemine dahil olmaya başlamışlardır. Yaklaşık üç milyon kişiye ulaşan Almanya'daki Türk nüfusu içinde eğitim seviyeleri son derece farklılık göstermektedir. İlk göç dalgasında gelen Türkler genellikle düşük eğitim seviyelerine sahipken, sonraki nesillerde eğitim seviyelerinde artış gözlemlenmiştir (Lengyel, 2014: 29-39). Birinci ve ikinci neslin çocuklarında eğitim oranı düşük seviyelerdeyken Almanya'da doğup büyümeye başlayan üçüncü nesilde eğitim seviyesi yükselmeye dolayısıyla sosyal ve iş yaşamında söz sahibi olmaya başlamışlardır (Acar, 2018: 153-183).

Mülakata katılan ailedeki erkeklerin ve kadınların eğitim seviyeleri genellikle ya eş düzeyde ya da birbirine yakındır. Erkeklerin ve kadınların eğitim seviyelerinin

genellikle eş değer olması çocukların eğitim süreçlerinin şekillendirilmesinde babaların ve annelerin rolünün ve katkısının müşterek olacağı ihtimalini güçlendirmektedir. Her iki ebeveyninde katkı sağlayacağı ve yönlendireceği eğitim süreci çocuğun dini ve sosyal gelişiminde anne ve babanın rolünün müşterek olacağı kanaatini pekiştirmektedir.

Tablo 2.4 Ailelerin Eğitim Durumlarına Dair Veriler

	Aile-1		Aile-2		Aile-3		Aile-4		Aile-5		Aile-6	
Eğitim Durumu	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Lise	Lise
	Aile-7		Aile-8		Aile-9		Aile-10		Aile-11		Aile-12	
Eğitim Durumu	Lise	Lise	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Üniv.	Lise	Ortaokul	Lise	Lise	Lise	Lise

Tablo 2.4' te mülakata katılan ailelerin eğitim durumlarına dair veriler verilmektedir. Mülakata katılan 12 erkeğin 10'u üniversite mezunu olup, oransal olarak verildiğinde ise mülakata katılan erkeklerin %83,33' ü üniversite mezunudur. Mülakata katılan kadınların ise 7'si üniversite mezunudur. Buna göre kadınların %58,33'ü üniversite mezunudur. Bu veriler ışığında mülakata katılan kadınlar ve erkekler arasındaki üniversite mezunu olma oranı %70.83 gibi yüksek bir oran çıkmaktadır. Bu oran Almanya'daki üniversite mezunu Almanların oranından da, Almanya'da yaşayan Türklerin üniversite mezunu oranından da çok yüksek bir orandır.

Karma evlilik yapan erkek ve kadınların genellikle üniversite mezunu olması eğitim seviyesindeki artış ile karma evliliklerdeki artışın doğru orantılı olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Bunun gerekçeleri olarak yükseköğrenim gören eşlerin çok kültürlü bir ortam olan üniversitelerde farklı kültürlerden insanlarla tanışmasının ve etkileşim kurmasının daha muhtemel olduğu değerlendirilmektedir. Farklı kültürlerin tanınmasıyla birlikte önyargıların azalması, gelenek ve dine olan bağlılığın zayıflayarak seküler bir yaşam tarzının daha etkili olduğu eğitimli insanlarda karma evliliklerin daha yaygın olarak görülebileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Almanya'da yaşayan katılımcıların çoğunluğu üniversite mezunu olup, eğitim düzeyleri oldukça yüksektir. Eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının Alman eğitim sistemine daha iyi adapte olmalarında ve akademik olarak başarılı olmalarında önemli katkıları olacağı değerlendirilmektedir. Aile 1, Aile 3, Aile 8, ve Aile 9 eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerden oluşmakta olup, çocuklara yönelik sunulacak eğitim olanaklarında diğer katılımcılara oranla daha şanslı oldukları değerlendirilmektedir.

Türkiye'de yaşayan aileler, Türk eğitim sistemi içinde çocuklarını yetiştirmekte olup, bu durum çocukların İslami kimliklerini koruma ve kültürel değerleri benimsemeleri açısından olumlu katkılar sağlayabilir. Aile 2 ve Aile 4'teki üniversite mezunu olması, çocuklarının Türk eğitim sistemi içinde başarılı olmalarını destekleyen önemli göstergelerden bir tanesidir.

2.1.5. Meslek Dağılımı

1960 yılından itibaren misafir işçi olarak Almanya'ya gelmeye başlayan Türkler, artık bulundukları ülkede misafir işçi olarak kalmamış oranın vatandaşları, iş verenleri, öğrencileri, avukatları, mühendisleri, sanatçıları olarak ta söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu çeşitlilik araştırmamızdaki katılımcıların meslek guruplarında da kendini göstermektedir. Katılımcılar çok farklı meslek gruplarında çalışmaktadırlar. Şekil 2.2'de ve Şekil 2.3'te mülakata katılan erkek ve kadınların meslek dağılımları verilmektedir. Buna göre mülakata katılanların mesleklerindeki çeşitlilik yüksek derecededir. Mülakata katılanların en çok tercih ettiği meslek ise %17'lik oranla işçilik olmuştur. Kadın katılımcıların 3 tanesi ise meslek olarak kendini ev hanımı olarak tanımlamıştır. Ev hanımı olan kadınların çocuk sayısı birden fazladır.

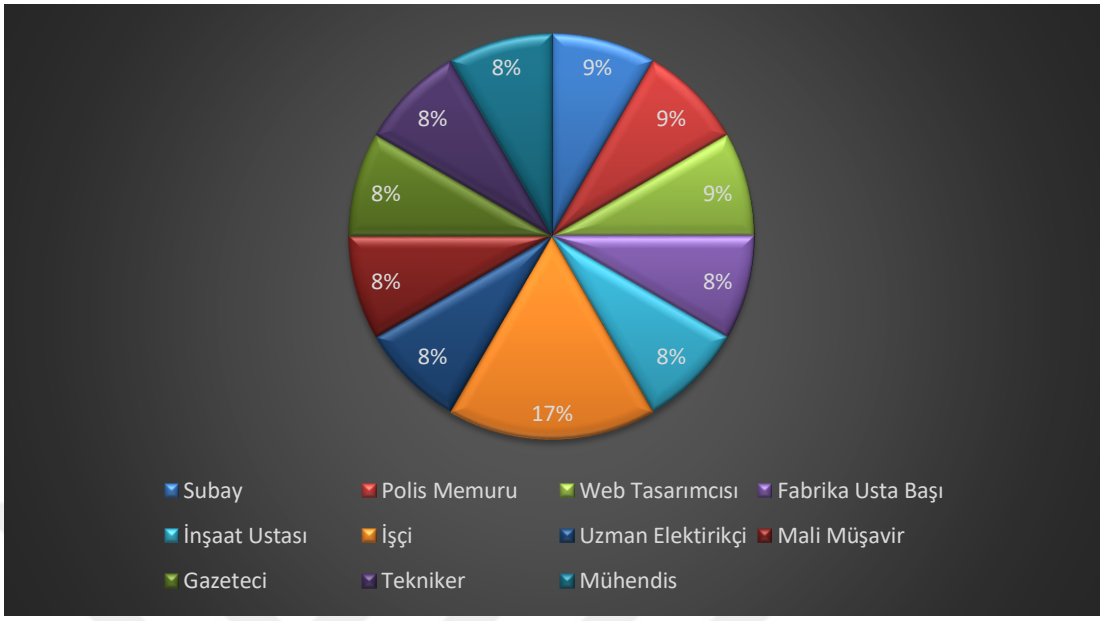

Şekil 2.2 : Mülakata Katılan Erkeklerin Meslek Dağılımı

Mülakata katılan ailelerdeki erkeklerin ve kadınların meslekleri, geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Erkekler arasında fabrika ustabaşı, web tasarımcısı, asker subay, bilgisayar mühendisi, polis memuru, mali müşavir, gazeteci, tekniker, ve inşaat ustası gibi meslekler bulunurken, kadınlar arasında benzinlik yöneticisi, web tasarımcısı, sosyal hizmetler memuru, ev hanımı, doktor, market işçisi, ev hanımı, firma çalışanı, öğretmen, fabrika işçisi ve market görevlisi gibi meslekler yer almaktadır.

Erkek katılımcıların meslekleri arasında yüksek eğitim gerektiren pozisyonlar dikkat çekmektedir. Örneğin, fabrika ustabaşı olan bir erkek katılımcı, meslek lisesi mezunu olup, sektördeki deneyimi sayesinde bu pozisyona ulaşmıştır. Web tasarımcısı ve bilgisayar mühendisi olarak çalışan erkek katılımcılar, üniversite mezunu olup, teknolojik ve dijital alanlarda uzmanlaşmışlardır. Asker subay olan katılımcı, üniversite mezunu olup, askeri alanda kariyer yapmıştır. Polis memuru ve mali müşavir olarak çalışan erkek katılımcılar ise üniversite mezunu olup, kamu sektörü ve finans alanında çalışmaktadırlar. Bu durum, erkeklerin yüksek eğitim seviyelerinin mesleki pozisyonlarına olumlu yansıdığını göstermektedir.

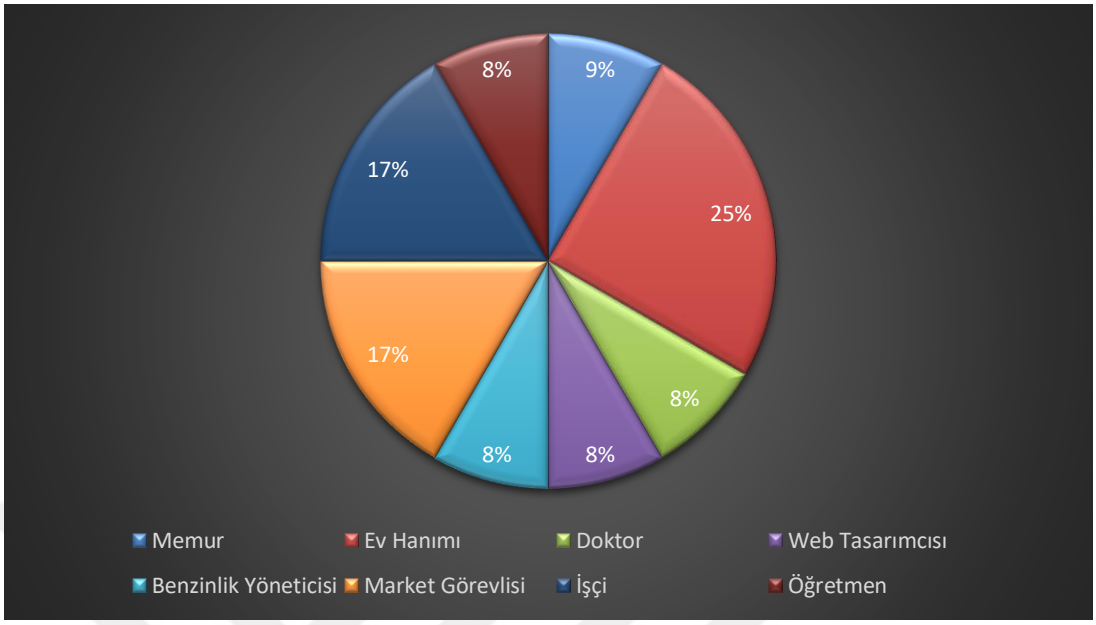

Şekil 2.3 : Mülakata Katılan Kadınların Meslek Dağılımı

Kadın katılımcıların meslekleri arasında hem düşük hem de yüksek eğitim gerektiren pozisyonlar bulunmaktadır. Benzinlik yöneticisi olarak çalışan kadın katılımcı, lise mezunu olup, yönetim yetenekleri sayesinde bu pozisyona gelmiştir. Web tasarımcısı olarak çalışan diğer kadın katılımcı, üniversite mezunu olup, dijital sektörde faaliyet göstermektedir. Sosyal hizmetler memuru olan katılımcı, üniversite mezunu olup, sosyal hizmetler alanında çalışmaktadır. Ev hanımı olan katılımcılar, genellikle eğitim seviyeleri düşük olup, aile içi sorumlulukları üstlenmektedirler. Doktor olarak çalışan kadın katılımcı, üniversite mezunu olup, sağlık sektöründe hizmet vermektedir. Market işçisi ve market görevlisi olarak çalışan kadın katılımcılar ise düşük eğitim seviyelerine sahip olup, perakende sektöründe çalışmaktadırlar.

Almanya'daki Türklerin genel meslek durumu ile mülakata katılan ailelerin meslek durumları karşılaştırıldığında, eğitim seviyesinin mesleki pozisyonları belirlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Almanya'daki Türk erkekler, genellikle mavi yakalı işlerde yoğunlaşırken, eğitim seviyeleri yüksek olan katılımcılar daha nitelikli pozisyonlarda çalışmaktadır. Benzer şekilde, kadınların mesleki pozisyonları da eğitim seviyelerine göre değişiklik göstermektedir. Üniversite mezunu kadınlar, daha nitelikli ve profesyonel mesleklerde çalışırken, düşük eğitim seviyesine sahip kadınlar ise daha basit işlerde çalışmaktadırlar.

2.1.6. Çocuk Sahibi Olma Durumları

Mülakata katılan ailelerin 7'si çocuk sahibi olup, 5 ailenin ise çocuğu bulunmamaktadır. Tablo 2.5'te ailelerin çocuk sahibi olup olmadıkları ve çocuğu olanların kaç çocuk sahibi olduğunu belirten veriler sunulmuştur.

Tablo 2.5 Ailelerin Çocuk Sahibi Olma Durumlarına Dair Veriler

	Aile-1	Aile-2	Aile-3	Aile-4	Aile-5	Aile-6
Çocuk sayısı	2	4	-	1	-	-
	Aile-7	Aile-8	Aile-9	Aile-10	Aile-11	Aile-12
Çocuk sayısı	-	1	3	1	1	-

Aile 3, Aile 5 ve Aile 12 yeni evli olduklarından dolayı çocuklarının bulunmadığını, her üç ailenin de evliliklerinin ilerleyen zamanlarında çocuk sahibi olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Aile 6 ve Aile 7 ise uzun zamandan beri evli olmalarına rağmen çocuk düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Aile 1 genç bir çift olup, dokuz seneden beri evlidirler. Aile 1'in biri kız biri erkek iki çocukları bulunmaktadır. Aile 2 ise katılımcı aileler arasında en fazla çocuk sahibi olan ailedir. Türkiye'de yaşamakta olan Aile 2'nin üç kız bir erkek toplam dört çocukları bulunmaktadır. Aile 4'te Türkiye'de yaşayan iki aileden biri olup bir erkek çocukları bulunmaktadır. Aile 9 Almanya'da yaşayan en fazla çocuk sahibi olan ailedir. Aile 9'un üç erkek çocuğu bulunmaktadır. Almanya'da yaşayan Aile 8, Aile 9 ve Aile 11'in tek erkek çocukları bulunmaktadır. Ailelerin çocuk sahibi olma eğilimleri evlilik süreleri, yaşam koşulları ve kariyer hedefleri gibi çok faklı gerekçelerle farklılaşmaktadır.

2.1.7. İkamet ve Evlilik Süreleri

Katılımcıların ikamet süreleri ile evlilik süreleri oldukça farklılık arz etmektedir. Kimi aileler yeni evli iken kimi aileler uzun zamandan beri evli olup, aralarında çocuk sahibi olanlarda bulunmaktadır. İkamet sürelerinden kısa sürece önce bulundukları şehre taşınanlar olduğu gibi çok uzun zamandan beri aynı yerde ikamet edenlerde

bulunmaktadır. Evlilik ile birlikte eşlerden birinin ikamet yerini değiştirenlerde olmuştur.

Tablo 2.6 Mülakata Katılan Ailelerin Çocuk Sahibi Olma Durumlarına Dair Veriler.

	Aile-1	Aile-2	Aile-3	Aile-4	Aile-5	Aile-6
İkamet süresi	38	6	28	3	29	2
Evlilik süresi	9	15	2	14	3	8
	Aile-7	Aile-8	Aile-9	Aile-10	Aile-11	Aile-12
İkamet süresi	4	10	21	48	37	10
Evlilik süresi	14	3	8	32	8	5

Ailelerin evlilik süreleri 2 yıldan 32 yıla kadar değişmekte olup, burada en uzun süre evli olan Aile 10 dikkat çekmektedir. 32 yıldan beri evli olan ailenin bir çocuğu bulunmakta olup, Aile 10 katılımcılar içerisinde tek Müslüman kadın olma özelliğine sahiptir. Karma evliliklerde hatta normal evliliklerde bile bu kadar uzun süreli bir evliliğin gerekçesi olarak karşılıklı anlayış, güçlü aile bağları ve birbirlerine karşı olan sevgileri olarak ifade edilmektedir.

Aile 1 uzun süreli mutlu bir evlilik için aile bağlarının çok güçlü olması gerektiğini, karşılıklı uyum ve anlayışın çok önemli olduğunu, dini ve kültürel farklılıklarına rağmen ortak bir noktada buluşabiliyor olmanın evlilik hayatında çok önemli noktalar olduğunu, dokuz yıldan beri biri kız biri erkek olan çocukları ile birlikte çok güzel bir aile olduklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye'de yaşayan Aile 2 ve Aile 4 yaklaşık 15 yıldan beri mutlu bir aile ortamlarının olduğunu, çocuklarını Türkiye'de büyütmekten dolayı son derece mutlu olduklarını ve Almanya'ya dönme niyetlerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Bütün bu verilere dayalı olarak bu mülakata katılan eşlerin çok çeşitli sosyal, demografik ve kültürel özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Farklı dinlere, uyruklara, yaşlara, eğitim seviyelerine, meslek gruplarına ve yaşam koşullarına sahip bir grup insanı temsil etmektedirler. Bu veriler, toplumsal çeşitliliği ve farklı yaşam tarzlarını yansıtmaktadır.

2.1.8. Eşlerin Dindarlık Düzeyleri

Mülakata katılan 12 farklı karma ailenin dini inanç ve ibadetlere yönelik görüşleri oldukça farklılık göstermektedir. Müslüman olan eşlerden bazıları düzenli olarak ibadet etmekte, namaz kılmakta, oruç tutmakta, kurban kesmekte ve camiye gitmektedir. Bazı katılımcılar ise ibadete çok az vakit bulabildiğini, daha çok dua ederek ibadet ettiğini ifade etmişlerdir. Bazıları farklı dini inançlara sahip aile üyeleri arasında denge kurmaya çalışırken, bazıları ise dini inançlarından uzaklaşmış, seküler bir yaşam tarzını benimsemiştir.

Mülakata katılan ailelerin dindarlık durumlarını anlayabilmek amacıyla eşlere "İbadetleri (Dini Pratikleri) hangi sıklıkta uyguluyorsunuz?" sorusu yöneltilmiş, alınan cevaplara göre aileler koyu dindar, orta düzeyde dindar ve az dindar aileler olarak nitelendirilmiştir. Sorulan soru ile katılımcıların ibadetlerle alakalı tutumları ve yaşadıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Aile 1'deki erkek katılımcı iş hayatı ile ilgili yaşadığı yoğunluk, sağlık sorunları ve camilerde yaşanan gruplaşmaların ibadet hayatını etkilediğini ifade ederek

> "Vardiye usulü çalıştığım için çok yorucu oluyor, bu nedenle ramazan ayının ancak yarısını oruçlu olarak geçirebiliyorum. Uzun süren mesailerimiz nedeniyle çok halsiz kalıyorum, bu durum çalışırken benim oruç tutmamı engelliyor. İzinli olduğum günlerde genelde oruç tutuyorum. Eskiden cuma namazlarına giderdim, ancak şimdi camilerde yaşanan sıkıntılardan ve gruplaşmalardan dolayı cuma namazlarına da gitmiyorum. İnsanlar sen şu gruptansın sen bu gruptansın diyerek birbirlerine laf atıyorlar. Bundan dolayı Cuma namazlarına da artık gitmiyorum. Bazen namaz kıldığım oluyor." (A1E)

iş hayatının yoğunluğu ve sağlık sorunları nedeniyle ibadetlerini yapma konusunda sıkıntı yaşadığını ifade etmektedir. Aslında bu durum genel bir problem olarak değerlendirilmektedir. İnsanlığın başlangıcından beri ibadet ve çalışma iç içe olan kavramlardır ve beraber devam edegelmişlerdir. Modern dünya ile çalışma hayatı günümüzde artık seküler bir anlam taşımaya başlamış, dinin belirlediği çalışma hayatı sona ermiştir (Tekin, 2002: 227-251). İslam dininin temel ibadeti olan namaz, her Müslümanın günde beş defa yapması emredilen bir ibadettir. Erkekler için haftada bir gün Cuma namazı da cemaatle camide kılınması emredilen ibadetlerdendir (Akseki, 1963: 135). İşyerinde olduğu süre içerisinde kılınması emredilen namazların işverenin izin vermesi durumunda ara dinlenmelerde, boş zamanlarda uygun mekânlarda kılınması mümkün olabileceği gibi eğer böyle bir imkan söz konusu değilse işçinin

yaptığı işin başından ayrılmalarının mümkün olmadığı durumlarda ve yer altında çalışan işçilerin zaruret halinde namazlarını birleştirilmesi veya kazaya bırakılması gibi durumlarda söz konusu olabilmektedir (Memiş, 2005, s.173-174).

Aile 1'deki Hıristiyan olan kadın katılımcının *"İbadet olarak çok bir şey yapmıyorum. Bazen çocuklar istediği için Kiliseye gidiyorum. Yemek yemeden önce ailecek çocuklarla birlikte dua ederiz."* (A1K) ifadesi zayıf bir dindarlık göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Katılımcı ibadet olarak dini içerikli hatıralarını anlatmakla yetinmektedir. İbadetlerle alakalı benzer ifadeler kullanan aile 7, aile 8, aile 11 ve aile 12'nin kadın eşleri geleneksel yaşam tarzının zayıflaması ile birlikte dini değerlerden uzaklaşılması, modern hayatta seküler bir yaşam tarzının benimsenmesi eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum Almanya'daki dinden ve kiliselerden uzaklaşmanın nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Almanya'da her yıl gerek Katolik kilisesi olsun gerekse Protestan kilisesi olsun gittikçe üye kaybetmektedir. Kiliselerden ayrılanların oranları her yıl artış gösterirken, kiliseye üye olanların sayısında azalma yaşanmaktadır (Pickel, 2011: 48). Yapılan bir araştırmaya göre 1990 yılından itibaren Protestan ve Katolik Kilisesi'nin yılda yaklaşık %0,6 oranında üye kaybettiği belirtilmektedir (Grossbölting, 2013: 185). 1990 yılında Almanya'da yaklaşık 28,2 milyon Katolik yaşarken 2016 yılında 23,6 milyon Katolik'in Almanya'da bulunduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Alman birliğinden sonraki süreçte Katolik Kilisesi'nin neredeyse 4,6 milyon üye kaybettiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan Protestan Kilisesi'ne üye olanlar 1990 yılında yaklaşık 29,4 milyonken 2016 yılında 21,9 milyon olarak hesaplanmıştır. Bu durumda Protestan Kilisesi, 1990 yılından sonra yaklaşık 7,5 milyon üye kaybetmiştir (Pickel, 2011: 80). Ayrıca geleneği aktarma zincirinde bir kesintinin yaşandığı ve geçen zaman içerisinde daha az ebeveynin çocuklarına dini eğitim verdiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda 2008 yılında anne ve babasından birinin ateist olduğu çocukların üçte ikisinin dindar olarak yetiştirilmediği ve kendi kararıyla kiliseden ayrılanlarla birlikte ateist olanlar arasında sosyalleşen insanların arttığı belirtilmektedir. Aile içindeki ve okuldaki eğitimde dine daha az yer verildiği için geleneği aktarma zincirinde yaşanan kesinti ile birlikte ateist olanların payının otomatik olarak arttığı iddia edilmektedir. Kiliselerden uzaklaşmanın diğer sebepleri olarak kilise vergisi, din görevlilerinin karışmış oldukları skandallar, artan eğitim ve refah seviyesi ile birlikte insanların ateizme yönlendiği ifade edilmektedir (Grossbölting, 2013: 199).

Aile 2'deki erkek katılımcı ibadetler konusunda hassasiyet gösterdiğini ifade ederek *"Şu anda beş vakit namazımı kılmaya, ibadetlerimi muntazaman yerine getirmeye çalışıyorum. Maddi imkanım el verdiğinde kurbanda kesiyorum"* (A2E) demek suretiyle dini hayatının canlı olduğunu ifade etmektedir. Bu katılımcının dini hayatının canlı olması Müslüman bir toplum içinde Türkiye'de yaşamasından, İslam sosyo-kültürünün baskın olduğu bir coğrafya da bulunmasından kaynaklanabileceği gibi farklı sebeplerle de olabileceği değerlendirilmektedir.

Aile 2'deki kadın katılımcı içinde yaşadığı Müslüman toplumun ibadetlerinden etkilendiğini ifade ederek *"Hıristiyan inancına dair herhangi bir ibadet yapmıyorum. Bazen dua ediyorum. Müslümanların oruç ibadetini çok seviyorum ve bende eşim ve çocuklarımla birlikte oruç tutuyorum"* (A2K) demek suretiyle Hıristiyan ibadetlerinden daha çok Müslüman ibadetlerini uyguladığı, Hıristiyan ibadeti olarak bazen dua ettiğini ifade etmektedir.

Aile 3'teki erkek katılımcının da Aile 1'deki erkek katılımcıya benzer bir problemden dolayı namaz ibadetini yoğun iş hayatı nedeniyle yerine getiremediğini ifade etmektedir.

> "Kurban ibadetini Türkiye'de iken ve Malezya'ya balayına gittiğimizde kendimiz kestik. Ama Almanya'da genelde vekalet vererek fakir ülkelere yolluyoruz. 18 yaşımdan beri oruç tutuyorum. Eşim de benimle bazen oruç tutuyor, tutmasa bile akşam yemeklerini benimle beraber iftar vaktinde yiyor. Üniversiteyi Bayern eyaletindeki Münih şehrinde okudum. O zaman beş vakit namazımı kılıyordum. Ama şimdi Asker olduğum için yoğun bir çalışma hayatım var. Cumadan cumaya anca kılabiliyorum. Covid-19 salgını döneminde bazen cumalara da gidemedim." (A3E)

Üniversite yıllarında beş vakit namaz kıldığını ifade eden katılımcı, oruç, kurban ve Cuma namazlarına devam ettiğini ifade etmektedir.

Aile 3'teki kadın katılımcı gençliğinde koyu dindar bir Hıristiyan olduğunu, ibadetlerini genellikle yapmaya çalıştığını ifade ederek

> "Yılda bir defa Noel gecesinde Eşim, Annem ve Babamla birlikte kiliseye gidiyoruz. Bunu dini bir ibadet gibi anlamamak lazım. Bu daha çok bizim geleneğimiz. Çocukluğumuzdan beri bunu bir kültür olduğu için yaparız. Çocukken ben hastalandığımda ve ihtiyaç duyduğumda dua ederdim. Annem ve Babam beni çocukken vaftiz ettirmedi kendi kararımı kendim vermemi istediler. Ben 14 yaşına gelince vaftiz olmak istedim. Kilisede vaftiz edildim. Daha sonra kilisenin korosunda ilahiler söyledim. Üniversiteye kadar dindar bir yaşantı sürdüm. Ama

> üniversiteye başlayınca artık dini bir yaşantıdan uzaklaşmaya başladım" (A3K).

diyerek üniversite yıllarında ibadetlerden uzaklaştığı, şu anda da yılda bir defa ailesinin bir geleneği olduğu için Noel'de kiliseye gittiğini ifade etmektedir. Katılımcının ifade ettiği gelenek ve ibadet arasındaki ilişki önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Toplumda oluşan kolektif değer yargıları ve kültür normlarının manevi miras olarak yeni kuşaklara aktarılmasının iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi eğitim ikincisi ise gelenektir. Dinin sonraki nesillere aktarılmasında bu iki yolunda müştereken kullanılması büyük önem arz etmektedir. Gelenek kendisini var eden temel dini değerlerle bağlantısını devam ettirdiği sürece yani ibadetlerdeki amaç olan Allah'a kulluk bilincine hizmet ettiği müddetçe kişinin dini kimliğinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Ancak geleneği var eden temel dini değerler zaman içerisinde arka plana atılıp, geleneksel davranışların özü bu temel dini değerlerden uzaklaşırsa gelenek meşru yapısını kaybetmiş olur (Cebeci, 1996: 77).

Dini davranışların ve ibadetlerin gelenek ile olan ilişkisini din eğitimi açısında ele alırken geleneğin insan ve toplum hayatındaki güçlü, kalıcı ve sürükleyici etkisinden yola çıkılmaktadır. Kurucu değeri ne olursa olsun geleneği önemsemenin ve sırf geçmişe dayandığı için ona sarılmanın elbette din eğitimi açısından bir anlamı bulunmamaktadır. Ancak dinin temel değerleri üzerinde yapılanmış ve bu değerlerin yönlendirdiği dini davranış ve ibadetlerin kalıcılığına katkıda bulunan gelenek, din eğitimi açısından önemli bir yere sahiptir (Cebeci, 1996: 78).

Aile 4'teki erkek katılımcı koyu dindar olarak nitelendirebileceğimiz bir kişi olarak ön plana çıkmaktadır. İbadetlerine muntazaman dikkat eden, çocuklarını dini değerlere bağlı insanlar olarak yetiştirmeye çalışan katılımcı *"İbadetlerimi muntazaman yapma gayreti içerisindeyim. 5 vakit namazımı kılıyorum, Kurban kesiyorum. Ramazan orucumu tutarım."* (A4E) diyerek ibadetlere olan yüksek bağlılığını ifade etmektedir.

Aile 4'teki kadın katılımcı Aile 3'teki kadının sözlerine benzer bir ifade kullanarak *"Dindar biri değilim, ibadet maksadıyla dua da etmem. Yılbaşını ve yumurta bayramını gelenekten gelen bir tören olduğu için ailemle kutlarım. Dini bir inanıştan dolayı değil"* (A4B) demek suretiyle ibadetin asıl manası olan kişiyi Allah'a yakınlaştırma maksadından uzaklaştığı, sıradan bir davranış olarak eskiden beri yapılagelen bir gelenek olarak görmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Aile 5'teki erkek katılımcı *"İbadetlerini yapmaya çalışan biriyim. Özellikle Ramazan oruçlarını tutarım, Kurban ibadetini mutlaka yerine getirmeye çalışırız, kendimiz kesemesek bile Afrika'daki ihtiyaç sahiplerine kurbanlarımızı ulaştırmaya çalışırız. Bayram namazlarına mutlaka gideriz, Dini Bayramları ailemizle birlikte geçirmeye gayret gösteririz."* (A5E) kurban ibadetini yaptığını hassasiyetle vurgulamakta, ramazan orucunu tuttuğunu ifade etmekte ancak namaz ibadetinin sıklığı sadece bayram namazları ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Aile 5'teki kadın katılımcı *"Kiliseye gitmem, umuda ihtiyacım olduğunda dua ederim, dindar biri olarak kendimi tarif edemem. Ne zaman kötü bir şey aklıma gelse bu kötülükten dua ederek kurtulmaya çalışırım."* (A5K) diyerek dua ve ibadetin insan psikolojisi üzerindeki iyileştirici etkisine vurgu yapmaktadır. Dua ve ibadet, insan ruh ve fıtratında meydana getirdiği derin ve köklü etki sebebiyle insanı olgunlaştıran bir etkiye sahiptir. Dua eden kimse kendi sınırlı gücünün ötesindeki güç kaynağıyla ilişki kurarak, sarsılmaz bir güvene sahip olmaktadır (Marinier, 1991: 1-15). Zihni ve fikri gelişimleri eşit olan bireylerde yapılan bir araştırmaya göre ortalama olarak dua eden kimselerin dua etmeyen kimselere göre şahsiyet ve ahlaki gelişimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Carrel, 1961: 29).

Aile 6'daki erkek katılımcı *"Doğruyu söylemek gerekirse namazlarımı kılamıyorum. Ancak Ramazan oruçlarımı kaçırmam mutlaka tutarım. Söylediğim gibi kurbanlarımızı abim kesiyor, fakirlere yardımcı oluyorum."* (A6E) demek suretiyle oruç tutmaya çalışmakta ancak diğer ibadetlere daha az zaman ayırmaktadır.

Aile 6'daki kadın katılımcının diğer kadınlar arasındaki en koyu dindar profile sahip olduğu görülmektedir. İbadetler ile ilgili soruya vermiş olduğu cevabında *"İki üç haftada bir kiliseye pazar ayinlerine katılırım. Her gün dua ederim, yemeklerden önce şükür duası yaparım. Domuz eti yemem bizde rahibelerde domuz eti yemezler"* (A6K) sıklıkla dua ettiğini ve sık sık kiliseye gittiğini ifade etmektedir.

Aile 7'deki az dindar olarak nitelendirdiğimiz erkek katılımcı iş hayatının yoruculuğu ve sağlık sebeplerinden dolayı ibadetlere çok fırsat bulamadığını ifade ederek:

> "Kurban keserim, fakirlere dağıtırım. Ancak günlük on saat dışarıda yüksek elektrik gerilim hatlarının montajları ile uğraşıyorum. Çok yorucu ve çok stresli bir meslek. Şeker hastalığım var, kalbimde stent takılı, oruç tutamıyorum. İşimden dolayı namazları da kılamıyorum.

> Bazen bayramlarda izin alır abimle beraber bayram namazına gider akabinde ailecek kahvaltı yaparız. Ama bir gün bende hacca gitmek, hacı olmak istiyorum." (A7E)

çalışma şartlarının ağırlığı ve sağlık problemleri nedeniyle ibadetlerini yerine gerime konusunda sıkıntılar yaşadığını ifade etmektedir. Ancak katılımcının çok arzulu bir şekilde hac ibadetini yapma isteği dikkat çekmektedir.

Aile 7'deki kadın katılımcı genel olarak diğer katılımcı kadınlar gibi ibadetler konusunda çok istekli olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcı kadınlar genellikle ibadetler konusunda zayıf dindar kategorisin de yer almaktadır. *"Çok nadir kiliseye gidiyorum, bazen aklıma geldikçe annem için mum yakar dua ederim o kadar."* (A7B) diyerek ibadet hayatının çok canlı olmadığını ifade etmektedir.

Aile 8'deki erkek katılımcı *"Ramazan'da çalışmadığım zamanlarda bazen oruç tutuyorum ancak çoğunlukla oruç tutamıyorum. Bazen cuma namazlarına gidiyorum. Bayram namazlarına babam ile gidiyoruz. Sonrasında ailecek bayramlaşıyoruz ama ibadetler konusunda çok fazla bir şey yaptığımı söyleyemem."* (A8E) demek suretiyle ibadet hayatının çok canlı olmadığını ifade etmektedir. Bu katılımcıda yine zayıf dindar kategorisinde yer almaktadır.

Aile 8'deki kadın katılımcıda yine zayıf dindar kategorisinde yer almakta olup *"Tanrıya inanıyorum ama kiliseye sadece gezi amaçlı gidiyorum. Bazen dua ettiğim oluyor ancak çok fazla diyemem."* (A8K) ifadelerini kullanarak inançlı ancak ibadetler konusunda zayıf olduğunu belirtmektedir.

Aile 9'daki erkek katılımcı *"Bazen az bazen de çok ibadet ediyorum. Durumum çok belli olmuyor. Fırsat buldukça ibadet ediyorum."* (A9E) demek suretiyle hayat şartlarına ve ruh haline göre ibadetlere az ya da çok yöneldiğini ifade etmektedir. Aile 9'daki kadın katılımcı "Bazen ibadet ediyorum, ancak tam şu kadar diyemem." demektedir. Her iki ebeveynde ibadetler konusunda belirsiz bir tutum sergilemektedir.

Aile 10'daki erkek katılımcı mülakata katılan eşler içindeki tek Hıristiyan erkektir. Koyu dindar kategorisinde değerlendirilebilecek olan katılımcı *"Kiliseye pazar günleri giderim. Dua ederim. Dini ibadetlerimi yerine getirmeye gayret ederim."* (A10E) diyerek dini hayatının canlı olduğunu ifade etmektedir.

Aile 10'daki kadın katılımcı mülakata katılan eşler içindeki tek Müslüman kadındır. Oruç konusunda hassas olduğunu ifade ederek *"Ramazan'da orucumu*

tutarım sadece oğluma hamile olduğum dönemde ramazan orucumu tutamadım onun haricinde hep oruçlarımı tuttum. Namaz konusunda ihmallerim var. Cami faaliyetlerine katılıyorum. Severek yapıyorum. Kurbanımızı da keseriz." (A10K) demektedir.

Aile 11'deki erkek katılımcı *"Ramazan da bazen oruç tutuyorum. Bayram namazlarına camiye gidiyorum. Onun haricinde çok fazla bir ibadet yaptığım söylenemez."* (A11E) demek suretiyle ibadet hayatının canlı olmadığını ifade etmektedir. Aile 11'deki kadın katılımcı da yine eşi gibi *"Bazen dua ediyorum. Onun haricinde kiliseye gitmem."* (A11K) demek suretiyle zayıf dindarlık düzeyinde bir aile olarak değerlendirilmektedir.

Aile 12'deki erkek katılımcı iş hayatındaki zorluklardan dolayı oruç tutamadığını ifade ederek *"Yemeklerden önce Besmele çekerim. Dua ederim. Bazen cuma namazlarına giderim. Bayram namazlarına ve camideki bayramlaşmalara katılırım. Ramazan orucumu bazen tutuyorum, inşaat işinde çalıştığımız için zor oluyor. Her zaman olmasa da fakir ülkelere kurbanımı gönderirim."* (A12E) demektedir. Aile 12'deki kadın katılımcı *"İbadet olarak bir şey yapmıyorum."* (A12K) diyerek ibadet amacıyla bir şey yapmadığını ifade eden ve ibadetlere ilgi duymayan tek katılımcı olmuştur.

Yukarıda ibadet etme sıklığı hakkında görüşleri ifade edilen ailelerin ibadet ve dini uygulamalar bakımından birbirlerine benzer yanları olduğu gibi farklılık arz eden yanları da bulunmaktadır. Bazıları düzenli olarak ibadetlerine devam ettiğini ifade ederken, bazıları ibadetleri daha az yapmakta, bazıları ise ibadet olarak hiçbir şey yapmamaktadır. Mülakat sorularına verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların, inanç seviyesi, yaşam tarzı, geleneklerine olan bağlılığı, iş hayatı, sağlık durumu ve o andaki ruh hali ibadet etme sıklığını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Mülakata katılan erkeklerin tamamına yakını İslam dinine mensup olup, dindarlık düzeyleri arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Aile 1'deki erkek katılımcı, çocukken camiye gittiğini ve dini bilgileri ailesinden öğrendiğini belirtirken, şu anda iş yoğunluğu ve camilerdeki farklı gruplaşmalar nedeniyle cuma namazlarına gitmediğini ifade etmektedir. Bu durum, dindarlık düzeyinin zaman içinde değişebileceğini ve çevresel faktörlerin bu değişimde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Kişinin dindarlık düzeyini etkileyen önemli faktörler vardır. Bunlar aile,

cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, ikamet yeri, çevresel faktörler ve bireyin sosyal statüsü olarak ifade edilmektedir (Kurt, 2009: 3). Aile 1'deki erkek katılımcının ibadetleri uygulama sıklığı, yaş ve çevresel faktörlerin etkisiyle dindarlık seviyesi düşüş göstermiştir.

Aile 2' deki erkek katılımcı, gençlik yıllarında dine uzak bir yaşam sürerken, geçirdiği hastalık sonrasında dini bir arayış içine girmiş ve beş vakit namaz kılmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, bireylerin hayatlarında karşılaşmış oldukları önemli olayların dini inançlarını nasıl etkileyeceği konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Mülakata katılan kadınların da dindarlık düzeyleri arasında büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Aile 1'deki kadın katılımcı, Katolik Hıristiyan olduğunu ifade ederek, çocuklarıyla kiliseye nadiren gittiğini ve dini pratikleri evde de yapabileceğini ifade etmektedir. Bu durum, bazı bireylerin ibadetleri daha kişisel ve özel bir alanda yerine getirmeyi tercih ettiğinin bir göstergesidir.

Aile 2'deki kadın katılımcı, dindar biri olmadığını ve Hıristiyan inancına dair ibadetleri düzenli olarak yapmadığını ifade etmektedir. Ancak, Müslüman eşinin oruç ibadetine katılmakta ve bu ibadetin kendisine huzur verdiğini belirtmektedir. Yine Aile 3'teki erkek katılımcı da Müslüman olmasına rağmen eşinin ailesinin bir geleneği olduğundan dolayı eşi ve eşinin ailesi birlikte Noel'de kiliseye gitmektedir. Bu durum, karma evliliklerde ibadetlerin karşılıklı saygı ve hoşgörü çerçevesinde nasıl yapıldığına dair önemli örneklerdendir.

Aile 3' teki kadın katılımcı, kendisini liberal olarak tanımlamakta ve dini inançlarının zayıf olduğunu ifade etmektedir. Üniversite yıllarında dini yaşantıdan uzaklaşmış ve dini pratikleri nadiren yerine getirmektedir. Bu durum, bireylerin eğitim süreçlerinin ve sosyal çevrelerinin dini inançları üzerinde nasıl etkili olabileceğini göstermektedir. Yapılan bir araştırmada şehirlerde yaşayan yüksek eğitim ve yüksek gelir seviyesine sahip olan bireylerin, diğerlerine göre daha seküler ve liberal bir yaşam tarzı benimsediği gözlemlenmiştir (Pollack, 2003: 93).

Yapılan araştırmadan elde edilen verilere dayalı olarak dindarlık düzeylerindeki aile içi çeşitlilik, bireylerin farklı dini pratikleri benimseme durumu, dini inançların çok katmanlı ve kişisel bir konu olduğu kanaatini bizde uyandırmaktadır.

Tablo 2.7. Katılımcı Ailelerin Dindarlık Düzeyleri

Aile	Koyu Dindar	Orta Seviye Dindar	Az Dindar
Aile 1		X	
Aile 2	X		
Aile 3		X	
Aile 4	X		
Aile 5		X	
Aile 6			X
Aile 7			X
Aile 8		X	
Aile 9		X	
Aile 10			X
Aile 11		X	
Aile 12			X

Bulgular ailelerin üç grupta kategorize edilebileceğini göstermektedir. Söz konusu gurupların özellikleri aşağıda açıklanmıştır. Dindarlık sınıflandırmasında Müslüman eşin durumu esas alınmıştır.

2.1.8.1. Koyu Dindar Grup

Dindarlık, kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi olarak tanımlanmaktadır. Dindar insan ise mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışların da sergileyen kimsedir (Arslantürk, 2004: 239). Koyu dindar aileler,

dinî inançlarını ve ibadetlerini yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Bu ailelerde din, günlük yaşamın merkezinde yer almaktadır. Koyu dindar ailelerde dini değerler, aile içi ve sosyal ilişkilerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu ailelerin bireyleri, dini sorumluluklarını yerine getirme konusunda son derece titiz davranmakta ve dini pratiklerini günlük yaşamlarına entegre etmektedirler (Kurt, 2009: 1-5).

Koyu dindar ailelerin dindarlık düzeyleri, çocukluk dönemlerinden itibaren aileleri ve çevreleri tarafından şekillendirilmektedir. Çocuklukta alınan dini eğitim ve dini pratiklerin erken yaşta kazandırılması, bireylerin ileriki yaşamlarında koyu dindar olmalarına katkı sağlamaktadır. Aile 2' deki erkek katılımcı, İslam dinine sıkı sıkıya bağlanmasının ve ibadetleri hassasiyetle yapmasının bir sebebinin de çocuk yaşta ailesinden ve camide aldığı din eğitiminden kaynaklandığını ifade etmektedir.

Koyu dindar aileler, ibadetlerini günlük yaşamlarının içinde hassasiyetle yaparlar. Bu ailelerde namaz, oruç ve dua gibi ibadetler günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Aile 2'deki erkek katılımcı, beş vakit namazını düzenli olarak kılmakta ve oruç tutmaktadır. Yine aile 4'teki erkek katılımcı, düzenli olarak beş vakit namaz kılmakta ve dini ritüellere büyük önem vermektedir. Bu durum aynı zamanda dini inançların günlük yaşamdaki etkilerini göstermektedir.

Koyu dindar ailelerde, dini inançlar ve pratikler aile içi dinamiklerde belirleyici rol oynamaktadır. Bu ailelerde dini değerler, çocuk yetiştirme ve aile içi iletişimde önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların dini eğitimine ve dini değerlerin aktarımına büyük önem verilmektedir. Çocuklar, erken yaşta dini pratiklerle tanışmakta ve dini eğitim almaktadırlar. Örneğin, Aile 2'de çocuklar, babalarının dini bağlılığından etkilenerek dini pratiklere katılmaktadır. Babalarının düzenli ibadetleri ve dini ritüellere katılımı, çocukların dini kimliklerini şekillendirmektedir. Bu durum, çocukların dini ve kültürel kimliklerinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Aile 2'de erkek katılımcı, dini inançlarını sosyal çevresine yansıtarak dini pratiklerini sürdürmektedir. Kadın eş ise dini ritüellere daha esnek bir yaklaşım sergilemekte ve sosyal çevresinde dini kimliğini korumaktadır. Bu durum, ailenin sosyal ve kültürel kimliğinin korunmasına katkı sağlamaktadır.

Aile 4'te ise dini kimlik, kültürel kimlikle iç içe geçmiş durumdadır. Bu ailede dini inançlar ve pratikler, kültürel kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Erkek eş, dini inançlarını ve pratiklerini kültürel kimliğinin bir parçası olarak görmekte

ve bu kimliği sürdürmek için çaba göstermektedir. Bu durum, ailenin kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.8.2. Orta Seviye Dindar Grup

Orta seviyede dindar aileler, dini inançlarını ve pratiklerini düzenli olarak yerine getiren ancak bu pratikleri günlük yaşamlarının merkezine koymayan ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerde dinî kimlik önemlidir, ancak sosyal ve kültürel kimliklerle dengelenmiş durumdadır. Dini pratikler, esneklik ve karşılıklı hoşgörü ile ele alınmaktadır.

Orta seviye dindar ailelerin dindarlık düzeyleri, bireysel tercihler, aileden alınan dini eğitim ve sosyal çevre ile şekillenmektedir. Bu ailelerde dini pratikler, belirli bir düzen içerisinde yerine getirilmekte, ancak günlük yaşamın merkezinde yer almamaktadır. Aile 1'deki erkek katılımcı, çocukken sık sık camiye gitmiş ve İslami bilgilerini ailesinden ve cami ortamından almıştır. Ancak, yoğun iş temposu nedeniyle düzenli ibadet etmekte zorlanmaktadır. Cuma ve bayram namazlarına gitmekte, ancak diğer ibadetlerini düzenli olarak yerine getirememektedir. Aile 1'deki kadın katılımcı, kiliseye nadiren gitmekte ve çocukları istediği zaman dini etkinliklere katılmaktadır. Bu durum, ailenin dini uygulamaları ve sosyal yaşamlarını nasıl dengelediklerini göstermektedir.

Aile 3'teki erkek katılımcı, düzenli olarak ibadet etmeye çalışmakta ve dini pratiklerini sürdürmektedir. Kadın katılımcı, Hıristiyanlık ibadetlerini kültürel bir ritüel olarak görmekte, ancak düzenli bir dini yaşam sürmemektedir. Bu ailede de dini pratikler esnek bir şekilde ele alınmakta ve karşılıklı hoşgörü ile yaşanmaktadır.

Aile 6'daki erkek ve kadın katılımcı dini pratikleri orta seviyede yapmaktadır. Erkek katılımcı, dini ritüellerini yerine getirmeye çalışmakta, ancak iş yoğunluğu nedeniyle tüm ritüelleri düzenli olarak yerine getirememektedir. Kadın katılımcı ise dini ritüellere daha esnek yaklaşmaktadır.

Aile 8'de erkek katılımcı ve eş üniversite mezunudur ve dini pratikleri düzenli olarak yerine getirmekte, ancak bunları günlük yaşamlarının merkezine koymamaktadır. Bu durum, ailenin dini uygulamaları ile sosyal ve kültürel yaşamlarını nasıl dengelediklerini göstermektedir.

Aile 10'da erkek eşin tekniker olması ve kadın eşin fabrika işçisi olması nedeniyle, dini pratikler düzenli olarak yerine getirilmeye çalışılmakta, ancak iş yoğunluğu nedeniyle tüm ritüeller düzenli olarak yerine getirilememektedir. Erkek eş, düzenli olarak ibadet etmeye çalışmakta, kadın eş ise dini ritüellere daha esnek bir yaklaşım sergilemektedir.

Orta dindar ailelerde, dini inançlar ve pratikler aile içi ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu ailelerde dinî değerler, çocuk yetiştirme ve aile içi iletişimde belirleyici olmaktadır. Ancak, dini pratikler esneklik ve karşılıklı hoşgörü ile ele alınmakta, bu da aile içi uyumu güçlendirmektedir. Aile 1'de erkek eşin dini bağlılığı ve kadın eşin esnek yaklaşımı, çocukların dini ve kültürel kimliklerinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Aile 3'te ise dini inançlar ve pratikler, aile içi ilişkileri belirlemektedir. Erkek eşin düzenli olarak ibadet etmesi ve dini ritüellere büyük önem vermesi, aile içi dinamiklerde belirleyici olmaktadır. Kadın eşin dini ritüellere esnek yaklaşımı, aile içinde karşılıklı hoşgörüyü ve saygıyı güçlendirmektedir. Bu durum, çocukların dini kimliklerinin gelişiminde de etkili olmaktadır.

Aile 6'da, erkek eş ve kadın eşin dini pratiklere orta düzeyde katılımı, çocuklarının dini kimliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu ailede, dini değerler çocuklara esnek bir şekilde aktarılmakta ve çocukların kendi dini kimliklerini geliştirmeleri teşvik edilmektedir.

Aile 8'de, dini pratiklerin düzenli olarak yerine getirilmesi, ancak günlük yaşamın merkezine konulmaması, çocukların dini ve kültürel kimliklerinin gelişiminde dengeli bir yaklaşım sağlamaktadır. Bu ailede, dini değerler çocuklara esnek ve hoşgörülü bir şekilde aktarılmaktadır.

Aile 10'da, erkek eşin düzenli ibadet pratiği ve kadın eşin dini ritüellere esnek yaklaşımı, çocukların dini kimliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu ailede, dini pratikler düzenli olarak yerine getirilmeye çalışılmakta, ancak esneklik ve hoşgörü ile ele alınmaktadır.

Orta dindar ailelerin dini inançları ve pratikleri, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Almanya'da yaşayan Türk ailelerinde, dini inançlar ve pratikler, sosyal çevrenin ve ekonomik şartların etkisiyle daha esnek hale gelmektedir.

Aile 1 örneğinde, erkek eşin dini inançlarını sürdürebilmek için iş temposu nedeniyle zorlandığı, ancak belirli dini ritüellere katılım sağladığı gözlemlenmektedir. Kadın katılımcı ise dini ritüellere daha esnek bir yaklaşım sergilemekte ve sosyal çevresine uyum sağlamaktadır.

Aile 3'te de benzer bir durum söz konusudur. Erkek eş, dini pratiklerini düzenli olarak yerine getirmeye çalışmakta, kadın katılımcı ise dini ritüellere esnek bir yaklaşım sergilemektedir. Sosyal çevrenin ve ekonomik şartların etkisi, bu ailenin dini pratiklerini nasıl dengelediğini göstermektedir.

Aile 6'da, erkek eşin lise mezunu olup, kadın eşin de lise mezunu olması nedeniyle dini pratikler orta seviyede tutulmaktadır. Bu durum, ailenin sosyo-ekonomik durumlarının dini pratiklere etkisini göstermektedir.

Aile 8'de, erkek katılımcı ve kadın eşin üniversite mezunu olmaları ve mesleklerinde başarılı olmaları, dini pratikleri düzenli olarak yerine getirmelerine ancak esneklik göstermelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, ailenin sosyo-ekonomik durumlarının dini pratiklere etkisini göstermektedir.

Aile 10'da, erkek eşin tekniker olması ve kadın eşin fabrika işçisi olması nedeniyle, dini pratikler düzenli olarak yerine getirilmeye çalışılmakta, ancak iş yoğunluğu nedeniyle tüm ritüeller düzenli olarak yerine getirilememektedir. Bu durum, ailenin sosyo-ekonomik durumlarının dini pratiklere etkisini göstermektedir.

Orta dindar aileler, dini inançlarını ve pratiklerini düzenli olarak yerine getiren ancak bu pratikleri günlük yaşamlarının merkezine koymayan ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerde dini kimlik, sosyal ve kültürel kimliklerle dengelenmiş durumdadır.

2.1.8.3. Az Dindar Grup

Az dindar aileler, dini inançlarını ve pratiklerini nadiren yerine getiren, dini ritüellere uzak bir yaklaşım sergileyen ve dini kimliklerini sosyal ve kültürel kimliklerin arkasında tutan ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerde dini inançlar ve pratikler, günlük yaşamda ön planda yer almamaktadır. Az dindar ailelerin dindarlık düzeyleri, bireysel tercihler, sosyal çevre ve kültürel etkileşimler ile şekillenmektedir. Bu ailelerde dini pratikler nadiren yerine getirilmektedir.

Aile 6, Aile 7, Aile 10 ve Aile 12'deki erkek katılımcılar, dini pratiklerini nadiren yerine getirmekte ve dini ritüellere esnek bir yaklaşım sergilemektedir. Kadın eş, dini ritüellere nadiren katılmakta ve dini kimliğini sosyal ve kültürel kimliklerin arkasında tutmaktadır. Erkek eş, dini inançlarını sosyal çevresine yansıtarak dini pratiklerini sürdürmekte, kadın katılımcı ise dini ritüellere daha esnek bir yaklaşım sergilemekte, bu da aile içinde dinî uyum ve hoşgörünün korunmasına yardımcı olmaktadır.

Az dindar aileler, dini pratiklerini günlük yaşamlarına entegre ederken büyük esneklik göstermektedirler. Bu ailelerde dini ritüellere katılım, nadiren ve esneklikle yerine getirilmektedir. Dini inançlar, günlük yaşamda ön planda yer almaz ve sosyal, kültürel kimliklerle dengelenir. Aile 6, Aile 7, Aile 10 ve Aile 12'deki erkek katılımcılar, dini pratiklerini nadiren yerine getirmekte ve dini ritüellere esnek bir yaklaşım sergilemektedir. Kadın eşler ise dini ritüellere nadiren katılmakta ve dini kimliğini sosyal ve kültürel kimliklerin arkasında tutmaktadır. Bu durum, ailenin dini uygulamaları ve sosyal yaşamlarını nasıl dengelediklerini göstermektedir.

Az dindar ailelerde, dini inançlar ve pratikler aile içi ilişkilerde sınırlı bir rol oynamaktadır. Bu ailelerde dinî değerler, çocuk yetiştirme ve aile içi iletişimde belirleyici olmaktan ziyade arka planda kalmaktadır. Dini pratikler nadiren yerine getirilmekte ve esneklikle ele alınmaktadır, bu da aile içi uyumu ve karşılıklı hoşgörüyü sağlamaktadır.

Aile 6, Aile 7, Aile 10 ve Aile 12’deki erkek katılımcıların dini ritüellere nadiren katılması ve kadın eşin dini ritüellere esnek yaklaşımı, çocukların dini ve kültürel kimliklerinin gelişiminde dini değerlerin sınırlı bir rol oynamasına sebep olmaktadır.

Az dindar ailelerin dini pratikleri, sosyal ve kültürel kimliklerini de etkilemektedir. Bu aileler, dini kimliklerini günlük yaşamlarının arka planda bir parçası olarak görmekte ve dini pratiklerini nadiren yerine getirmektedirler. Bu durum, toplumsal uyum ve kültürel kimliğin korunmasında önemli rol oynamaktadır.

Az dindar aileler, dini inançlarını ve pratiklerini sürdürürken toplumsal uyum ve hoşgörüye büyük önem vermektedirler. Bu aileler, dini farklılıkların kabul edilmesi ve hoşgörüyle karşılanması konusunda hassasiyet göstermektedirler.

2.1.9. Dini ve Kültürel Kimliklere Bakış

Kültürlerarası karma evliliklerde eşlerin, ailelerin ve sosyal çevrenin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine bakışı ailenin devamı için gereken en mühim unsurların başında yer almaktadır. Önyargılı olmayan bir bakış açısı bireyin karar ve davranışlarına, deneyimine daha iyi yön vermesine ve bu deneyime anlam vermesine yardımcı olurken, önyargılı bir bakış açısı ise özellikle kültürlerarası ortamlarda birçok sorunla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Farklı kültürler ve farklı etnik kökenlerden gelen insanlar arasındaki ilişkiler, benzer kültür veya etnik kökenden gelen çiftlere göre daha fazla zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklardan önemli bir bölümü bireylerin aileleri ve sosyal çevreleri tarafından oluşturulmaktadır. Toplumlar, aileler ve bireyler farklı kültürlerden geldiğinde çoğunlukla bu tür evliliklere destekleyici bir tavır takınmazlar. Bu durum karma evliliklerde ayrımcılık, karşıtlık hatta şiddet ve boşanmaya kadar gidecek bir sürecin başlamasına sebep olmaktadır (Göksu, 2015: 37-38).

Ailelerin kültürel farklılıklara ve farklı kimliklere karşı çıkması, içinde yaşanılan toplumun bu evliliklere karşı önyargılı olması karma evlilikleri olumsuz etkilemektedir. Din, milliyet, ırk, aile gibi olguların da etkisiyle çiftlerin devamlı bir mücadele içerisinde olması kültürlerarası evliliklerde stres unsuru oluşturmaktadır (Falicov: 1995, 241-252).

Karma evliliklerde eşlerin birbirlerinin kimliklerine yönelik önyargısız destekleyici bir bakış açısı ailenin sürdürülebilirliği ve çocukların kültürel kimliklerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi açısından son derece önemlidir. Eşlerin birbirlerinin kültürel kimliklerine karşı var olan önyargıların aşılmasında ve yabancılara karşı toplum içinde var olan önyargıların azalmasında tanıma ve uyumun son derece önemli bir rolü vardır (Göksu, 2015: 43-44). Bu nedenle karma evlilik yapan eşlerin, ailelerinin ve sosyal çevrelerinin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine bakışının tespit edilmesi sosyal tanımlamalarda, grup ilişkilerinde ve eğitim faaliyetlerinde daha yararlı çalışmaların oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

2.1.9.1. Eşlerin Dini ve Kültürel Kimliklere Bakışı

Eşlerin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine bakış açısı ve zaman içeresinde yaşanılan dönüşüm, karma evliliklerde oldukça önemli bir konudur. Bu durum çiftlerin

ilişkilerini nasıl yürüttüklerini, birbirlerine olan saygı ve hoşgörülerini, kültürel ve dini farklılıkları nasıl yönettiklerini anlamak için gereklidir. Yapılan mülakatta eşlere "Evlenmeden önce eşinizin dini, etnik kökeni ve kültürü ile ilgili olumlu veya olumsuz önyargılarınız var mıydı, eğer önyargılarınız varsa bunun kaynağı nedir? (Aile, Çevre, Medya vs.) sorusu yöneltilmiş, verilen cevaplar ayrıntılı bir şekilde yorumlanmıştır.

Yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular erkeklerin çoğunun Alman toplumunu iyi tanıdıklarını ve önyargılarının olmadığını belirttiği göstermektedir. Aşağıda detaylı izah edileceği üzere bazı erkekler, gençlik dönemlerinde yabancılara karşı olumsuz deneyimler yaşadıklarını ve bu nedenle önyargılarının olduğunu ifade etmektedirler. Ancak eşleriyle tanıştıktan sonra bu önyargılarının azaldığını ve ilişkilerinin olumlu bir şekilde ilerlediğini söylemektedir. Ayrıca, bazı erkekler dini konularda da bilgi sahibi olduklarını ve bu konuda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmektedirler.

Kadınlar ise çoğunlukla eşlerinin dini, etnik kökeni ve kültürü hakkında önyargıları olmadığını ifade etmektedirler. Bazı kadınlar, çocukluk dönemlerinde veya çevrelerinde Türklere karşı olumsuz deneyimler yaşadıklarını söylemektedirler, ancak eşleriyle tanıştıktan sonra bu önyargıların ortadan kalktığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca, kadınlar da dini konularda bilgi sahibi olduklarını ve bu konularda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmektedirler.

Aile 1 deki erkek katılımcı, eşinin Hıristiyan kimliğine saygı duyduğunu, bu kimliğin, eşinin kişisel değerlerine ve inançlarına katkıda bulunduğunu düşünmektedir. İki dinin ve kültürün birbirine benzer özelliklerini ön plana çıkararak bir denge oluşturmaya çalışmaktadır.

> "Ben Almanya'da doğdum ve Almanya'da okudum. Buradaki okuduğum okullarda din hakkında derslerde gördüm. Hıristiyanlığı araştırdım. İlk İncil Kur'an-ı Kerime %99 benziyor, aynı sayılır. Eski Hıristiyan-Katolik olan kimseler bizlere çok benziyor. Yeni nesillerin pek din ile irtibatı yok ama eski Katolik aileler aynı Müslümanlar gibi. Eşimle din konusunda bir sıkıntı yaşamadık. Çünkü ben Alman toplumunu çok iyi tanıyordum. Okuldan bilgi sahibiydim." (A1E)

Kadın katılımcı ise eşinin Müslüman kimliğini anladığını, bu kimliğin eşinin ahlaki değerlerini ve yaşam felsefesini şekillendirdiğini ifade etmektedir. *"Evlenmeden önce her şeyi ayrıntılı bir şekilde görüştük. Din konusunda ve diğer konularda bana hiçbir zorlama yapmamasını istedim, o da bana saygı gösterdi ve*

bana karışmadı, beni hiçbir şeyi yapmam veya yapmamam konusunda zorlamadı, bununda dininin bir emri olduğunu bana söyledi." (A1K) Her iki katılımcıda, dini ve kültürel farklılıkların, ilişkilerine zenginlik kattığını belirtmektedir. Bu karşılıklı değerlendirme, aile içi uyum ve saygının temelini oluşturmaktadır. Çocukların isimlerini koyma gibi zor bir konuda bile uyum içersin de karar verdiklerini ifade etmektedirler.

Aile 2 ve Aile 4'deki erkek katılımcılar dini değerlerine bağlı, ibadet hayatı canlı, kültürel normlara son derece dikkat eden koyu dindar nitelendirdiğimiz erkeklerdir. Buna karşın eşleri daha seküler ve Hıristiyanlığı çok yaşamayan kadınlardır. *"Hıristiyan inancına dair herhangi bir ibadet yapmıyorum. Bazen dua ediyorum. Müslümanların oruç ibadetini çok seviyorum. Bende eşim ve çocuklarımla birlikte oruç tutuyorum."* (A2K) Aile 4 teki bayan da yine benzer ifadeler kullanmaktadır. Aile 2 ve Aile 4'deki erkek katılımcılar eşinin uzlaşmacı yaklaşımını takdir etmekte, bu durumun aile içinde uyumu arttırdığını düşünmektedir. Aile 2 ve Aile 4 teki kadın katılımcılar ise eşinin dini bağlılığını ve ibadetler konusundaki hassasiyetlerini saygıyla karşıladıklarını, bu hassasiyetlerinin de eşinin güçlü karakterine katkı sağladığını belirtmektedir. Bu değerlendirmeler, çiftin birbirlerine olan saygı ve anlayışlarını güçlendirmektedir.

Aile 3, Aile 5, Aile 8, Aile 9 ve Aile 11 deki erkek katılımcılar, eşlerinin Hıristiyan kimliğine saygı duyduklarını, bu durumu kültürel bir zenginlik olarak gördüklerini, eşlerinin yaşantısına ve tercihlerine müdahale etmediklerini ifade etmişlerdir.

> "Eşim sarışın ve mavi gözlü tipik bir Alman bayandı. Bana evlendikten sonra dinini değiştirmesi gerekip gerekmediğini sordu, ben de ona bunun şu aşamada gerekli olmadığını, değiştirmek istersen bunu Allah için yapması gerektiğini söyledim. O da sadece benim soy ismimi aldı, fakat dinini değiştirmedi, Hıristiyan ismini de değiştirmedi aynı ismi kullanmaya devam etti. Üç yıldan beri ben Müslüman o Katolik olarak hayatımıza devam ediyoruz." (A5E)

Aile 8, Aile 9 ve Aile 11 erkek katılımcılar karşılaşmış oldukları bazı olumsuz önyargılardan dolayı Alman toplumu içerisinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ailenin, çevrenin ve özelliklede medyanın etkisi ile Müslümanlara karşı olumsuz bir imajın olduğunu ifade etmektedirler.

> "Çocukken bazı tanıdığım Almanlardan ırkçı tavırlar gördüm. Yabancılara karşı ön yargıları vardı. İslam'dan korkularının olduğunu tahmin ediyordum. İslam'a ve Türklere karşı bazı Almanlar mesafeli.

> Eşim Almanya'nın doğu bölgesinde yabancıların çok bulunmadığı bir bölgeden geliyor. Buralar Almanya'nın kırsal bölgeleri buralarda yabancılara karşı ön yargılar var." (A8E)

Şehirlerde toplu yaşama kültürünün gelişmesi ile birlikte önyargılar azalsa da kırsal bölgelerde Müslümanlara karşı olumsuz önyargıların devam ettiği görülmektedir.

> "Genelde kendi yaşadığım tecrübelerden kaynaklı önyargılarım vardı. Okul öncesinde gitmiş olduğum kreş bir Hıristiyan kreşiydi. Tek yabancı bendim bu kreşte. Kreşteki çocukların anne babaları bana tuhaf bakıyordu. Kendi çocukları ile irtibat kurmamı çok istemiyorlardı. Gençliğimde de buna benzer yabancılara karşı önyargılarla karşılaştım. Buda ben de benden kötü bir şeyler mi bekliyorlar diye düşünmeme sebep oluyordu." (A3E)

Mülakata katılan Müslüman erkeklerin az ya da çok önyargılarla uğraşmaları, bu önyargıları aşmanın ise zaman aldığını ifade etmeleri oldukça ilgi çekicidir. Daha önceden yaşanmış olan olumsuz deneyimler, sosyal çevrenin ve medyanın önyargılı tutumları bu önyargıların oluşmasında önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içinde eşlerin uyumu ve çocukların başarısı bu önyargıların azalmasına ve ortadan kalkmasına neden olduğu ifade edilmektedir.

Aile 3, Aile 5, Aile 8, Aile 9 ve Aile 11' deki kadın katılımcılar ise eşlerinin Müslüman kimliğine ve ibadetlerine saygı duyduklarını ve dini farklılıkları bir zenginlik olarak gördüklerini ifade etmektedirler.

> "Okuldan birçok Müslüman arkadaşım vardı. İslamiyet hakkında bilgi sahibiydim ve İslamiyet hakkında onlardan birçok şey öğrendim. Evlenmeden önce Müslümanlara karşı hiç bir ön yargım yoktu. Onlarla beraber iç içe yaşıyorduk. Eşimi de çok uzun zamandan beri tanıdığım için herhangi bir olumsuz bir durumla karşılaşmadım. Müslüman arkadaşlarım arasında başörtülü olanlarda vardı, açık olanlarda vardı. Bu durumu her zaman bir zenginlik olarak gördüm." (A5K)

Aile 6, Aile 7, Aile 10 ve Aile 12' deki erkek katılımcılar önyargıları kırabilmek için zamana ihtiyaçlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Eşlerinin ailesinden, çevresinden ve yaşamış olduğu olumsuz tecrübelerden kaynaklı önyargılarının birbirlerini tanıdıkça ortadan kalktığını, huzurlu, saygılı ve hoşgörülü bir aile ortamlarının olduğunu ifade etmişlerdir.

> "Ben bizden olmayan herkesi kötü zannediyordum. Tahminim bu şekildeydi. Eşimle evlenmeden önce bir Türk bayanla 13 yıl birlikteliğim oldu. Ben hiçbir şekilde bizim dinimizden bizim milletimizden olmayan

> bir kişiyle kesinlikle evlenmeyi düşünmüyordum. Kesinlikle olmaz böyle bir şey diyordum. Dinimize, örfümüze, adetlerimize kesinlikle uymaz böyle bir evlilik diye düşünüyordum. Ben evlenmeden önce Almanların çok rahat olduğunu, bir çok konuda bize uymadıklarını düşünüyordum. Ancak evlendikten sonra saygı, sevgi muhabbet konusunda aynı bizim gibi olduklarını gördüm. Bana çok büyük bir saygı duyuyorlar." (A6E)

Katılımcı bayanların büyük çoğunluğunda, Müslümanlara karşı önyargılı bir durumun söz konusu olduğu görülmüştür. Özellikle medyadaki olumsuz haberlerin insanların görüşlerini etkilediği ifade edilmektedir.

> "Alman medyasında Türklere ve Türkiye'ye karşı çok olumsuz bir yayıncılık var. İyiyken her şey iyi ama iş ayrılmaya gelince Türklerin eşlerini dövdüğünü, bıçakladığını duymuştum. Kızların çocuk yaşta evlendirilmesi, zorla başörtüsü taktırılması gibi meseleler medyada ve çevremizde sıkça dile getiriliyor. Bu konularda biraz tereddüt ve çekincelerim vardı." (A6K)

Yabancılara karşı yapılan bu olumsuz yorumlar az yada çok eşlerin birbirlerine olan bakışlarını etkilemektedir.

> "Olumsuz Önyargılarım vardı. Buda daha çok medyadan ve çevremdeki insanların bana telkinlerinden kaynaklanıyordu. Almanya'da meşhur bir yazar var. Bir Alman bayan ile İranlı bir erkeğin evliliğini anlatan bir kitap var. Burada İranlı Erkek çocuklarını da alıp İran'a kaçırmıştı ve Alman bayan çocuklarını bir daha görememişti. Bana bir arkadaşım bu kitabı okumamı tavsiye ederek beni bu evlilikten vazgeçirmeye çalışıyordu. Bu kız o zamanlar benim en yakın arkadaşımdı. Ama şu anda görüşmüyoruz. Çünkü hiç onun dediği gibi bir durum olmadı evliliğimde. Bana bu kitabı okumamı tavsiye eden arkadaşımda Almanya'nın kırsal bir kesiminde yabancıların fazla olmadığı bir yerde beraber büyüdük. Yabancılarla hiç irtibatı yoktu. O arkadaşımda medyadan duyduklarından ve okuduğu bu kitaptan etkilenerek yabancılara karşı ön yargılı olmuştu." (A3K)

Mülakata katılan 12 ailenin eşlerinin birbirlerinin kimliklerini nasıl değerlendirdikleri üzerine elde edilen bulgular, karşılıklı saygı, hoşgörü ve anlayışın çiftler arasındaki ilişkilerin kalitesini arttırdığını göstermektedir. Eşlerin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerini anlamaları ve bu kimliklere saygı göstermeleri, aile içi uyum ve barışın sağlanmasında kritik öneme sahiptir. Bu değerlendirmeler, çiftlerin farklı kimlikleri bir zenginlik olarak görmelerine ve bu farklılıkların ilişkilerini nasıl güçlendirdiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Karma evliliklerde, eşlerin birbirlerinin kimliklerine yönelik bu tür olumlu değerlendirmeler, ilişkilerin sürdürülebilirliği ve çocukların dini ve kültürel kimliklerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Eşlerin birbirlerine karşı olumsuz ön

yargılarının zaman içerisinde azaldığı, yabancılara karşı toplum içinde var olan önyargıların aşılması için eşlerin birbirlerini tanıma ve uyumlarının önemli olduğu değerlendirilmiştir.

2.1.9.2. Ailelerin Dini ve Kültürel Kimliklere Bakışı

Eşlerin dini ve kültürel kimliklerinin aile ve sosyal çevreleri tarafından kabul görmesi karma evliliklerde oldukça önemli bir konudur. Farklı dini ve kültürel kimliklere sahip bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan karma evliliklerde, ailelerin ve sosyal çevrelerinin bu kimliklere nasıl yaklaştığı, nasıl tepki verdiği, ilişkinin dinamiklerini ve uzun vadede başarısını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Yapılan mülakatta eşlere "Aileniz farklı din ve milletten biri ile evliliğinizi nasıl karşıladı?", "Ailenizle ve eşinizin ailesi ile hangi sıklıkta görüşüyorsunuz?", "Çevreniz farklı din ve milletten biri ile evliliğinizi nasıl karşıladı?" soruları yöneltilmiş, verilen cevaplar ayrıntılı bir şekilde yorumlanmıştır. Bu başlık altında, mülakata katılan 12 ailedeki eşlerin ailelerin ve sosyal çevrelerinin farklı dini ve kültürel kimlikleri nasıl değerlendirdikleri, evlendikten sonra bu görüşlerinde bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla "Evlendikten sonra evlenmeden önceki görüşlerinizde farklılık oldu mu?" sorusu yöneltilmiş verilen cevaplar üzerine detaylı bir analiz yapılmıştır.

Karma evliliklerde eşlerin ailelerinin birbirlerine karşı olumsuz bir bakış açısı benimsemesi, aile içi çatışmaların artmasına neden olabilmektedir. Eşlerin aileleri tarafından yapılan olumsuz yorumlar eşler üzerinde sosyal ve psikolojik baskı yaratabilmektedir. Aileler çiftin evliliğini onaylamadıklarını açıkça belirtmesi durumunda, çift kendilerini sürekli savunma durumunda bulabilmektedir. Bu baskı, çiftlerin duygusal sağlığını olumsuz etkileyebilmekte ve çiftin kendine olan güvenini zedeleyebilmektedir.

> "Ailem farklı bir dine mensup Alman bir bayan ile evlenmeme karşı çıktılar. Ailem dindar insanlardı. Annem başörtülüydü ve dini yaşantıları son derece onlar için önemliydi. Özellikle babam dinini değiştirmeyen bir kişiyi kabullenme konusunda çok zorlandı. Yengem ilk zamanlarda bizimle hiç konuşmadı ve yaptığım evliliği hiç tasvip etmedi. Annem Almanca bilmediği için "Oğlum biraz Türkçe konuşabilseydi anlaşırdık, şimdi ben onunla ne konuşacağım, nasıl konuşacağım" diye evliliğime karşı çıktılar. Kendi ailemi ve eşimin ailesini ikna etmem çok zor oldu. Evliliğimizin ilk bir kaç senesi ailelerimize durumu kabullendirme gayreti ile geçti." (A1E)

Mülakata katılan bazı eşlerin aileleri ve sosyal çevreleri farklı dini kimliklere sahip olduklarından dolayı farklı dinden ve farklı kültürden biri ile evliliğe karşı çıkmışlardır. Bu durum çiftlerin aileleriyle olan ilişkilerinde gerginlik ve stres yaratmıştır.

> "Anneme eşimden bahsettiğimde onun Müslüman bir Türk olduğunu söyledim. Bu annemin hiç hoşuna gitmedi. Kız kardeşimden yaşanmış olumsuz bir tecrübe vardı. Bana "Kızım başörtüsü takacaksın, Türkler eşlerini çok kıskanır sen şimdiki gibi rahat yaşayamayacaksın, Türkler eşlerini döver" diyerek olumsuz bir tavır takındı." (A1K)

Bazen önceden yaşanmış olan olumsuz tecrübelerde bu tür evliliklere karşı bir önyargı oluşturmaktadır. Aile 1'deki kadın katılımcının kız kardeşinin yabancı erkek arkadaşı tarafından şiddete maruz kalması, annesinin bu evliliğe karşı çıkmasında önemli bir etken teşkil etmiştir. Yine Aile 5'deki buna benzer bir örnekte *"Ablam benim gibi dinine bağlı bir Müslüman olarak, Hıristiyan bir Almanla evlenmek istedi. Ablamın eşi din değiştirerek Müslüman oldu, ancak evlilikleri başarılı olmadı. Bu durum benim üzerimde de bir baskı unsuru oldu. Bu olumsuz tecrübe ailemi yaptığım evlilikte tedirgin etti."* (A5E)

İçinde çok kültürlü toplumları barındıran Almanya gibi ülkelerde birlikte yaşama kültürü gelişmiş, farklı dini ve kültürel kimliklerden gelenlere karşı daha hoşgörülü bir ortam oluşturulmuştur. Aile 2'deki kadın katılımcının ifadelerinden de anlaşıldığı üzere artık karma evlilikler Almanya'da olağan görülmeye başlanmıştır. Kadın katılımcı bu durumu şu şekilde izah etmektedir: *"Münih çok kültürlü bir şehir. Afrikalılar, Araplar hatta Japonlarla bile evlenenler var. Artık evlilikler karıştı. Bu şekilde evlenenler çoğaldı. Kimse kimseyi yadırgamıyor. Gayet doğal karşılanıyor."* (A2K) ifadesinden anlaşıldığı üzere çok kültürlülüğün aldığı boyut karma evliliklere yönelik önyargıların da giderek azalmasına neden olmuştur.

Karma evliliklere ailelerin ve sosyal çevrenin olumsuz bakmasının önemli sebeplerinden bir tanesi de bu evliliklerin uzun süreli olmayacağı, boşanma ile sonuçlanma ihtimalinin diğer evliliklere göre daha fazla olmasıdır (Er, 2010: 662-666). Aile 2'deki kadın katılımcının *"Annemin çevresi ve arkadaşları bu evliliğin yürümeyeceğini, uzun sürmeyeceğini, yakın zamanda ayrılacağımızı söylüyorlardı."* (A2K) şeklindeki ifadeleri bu durumu desteklemektedir.

Aile 3, Aile 4, Aile 8, Aile 9, Aile 12'deki kadın katılımcıların ailesi ve sosyal çevresi Türklerin suça karışma oranlarının yüksek olması, Türklerin eşlerine baskıcı

bir tutum sergilemesi, Türklerin kıskanç olması, Türklerin yaşam tarzına çok müdahale etmesi, duyulan olumsuz evlilik hikayeleri ve töre cinayetleri gibi vb. gerekçelerle karşı çıkmışlardır.

> "Babam Almanya'da polis memuruydu. Türklerin karıştığı kriminal olaylar nedeniyle Türklere karşı önyargılıydı. Almanlardan daha fazla suça yatkın olduklarını söylüyordu. Babaannem köyde yaşayan koyu bir Katolik inancına mensup biriydi ve böyle bir evliliği kesinlikle kabul etmemişti. Evlendikten sonra bir iki sene hiç onlarla irtibatımız olmadı. Bizi hiç bir şeye çağırmayın biz gelmeyiz demişlerdi. Eşime karşı ırkçı bir yaklaşımları oldu." (A4K)

Aile 4' deki kadın katılımcının babası ve ailesinin göstermiş olduğu önyargılı bu tavırları karma evliliklere ailenin ve toplumun verdiği ilk tepkinin olumsuz olduğu görüşünü desteklemektedir.

Aile 2, Aile 4, Aile 5, Aile 8 deki erkek katılımcıların ifadelerine göre aileleri ve sosyal çevreleri, Almanların domuz eti yemeleri, Türk kültürüne uyum sağlayamamaları, Almanca bilmeyen aile üyeleri ile dil problemi yaşamaları, çocukların Hıristiyan yapılması korkusu, Almandan eş olmaz algısı ve Almanların açık giyinmesi gibi vb. gerekçelerle evliliklerine karşı çıkmışlardır. Aile 5' deki erkek katılımcının konuya ilişkin kullandığı ifadeler tüm bu olumsuz yaklaşımların ardında tanımamanın yattığını şu sözleri ile ifade etmektedir:

> "Ailem farklı dinden bir bayan ile evlenmeme kesin olarak karşı çıktılar ve bana karşı tavır aldılar. "Oğlum biz seni camiye gönderdik, değerlerimize uygun bir şekilde yetiştirmeye ve din eğitimi vermeye çalıştık, bu yaptığın doğru değil" diyerek bana oldukça sert bir şekilde karşı çıktılar, Almanların bir sözü vardır, "Neyi tanımazsan, ondan korkarsın" ailem eşimi tanımadıkları ve Alman kültürü hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmadıkları için evliliğime karşı çıktılar." (A5E)

Aile 1, Aile 3, Aile 4, Aile 6, Aile 8, Aile 12' deki erkek eşin Müslüman kimliği ve kadın eşin Hıristiyan kimliği, başlangıçta aileler tarafından kabul görmemiştir. Ancak zamanla her iki tarafın da dini ve kültürel kimliklerine saygı duymaya başlamasıyla ilişkide karşılıklı anlayış ve hoşgörü gelişmiştir. Bu durum ailenin uyumlu bir şekilde devamına önemli katkı sağlamıştır.

> "Ailem ilk etapta bir Türk ile evlenmeme sıcak bakmadı. Müslümanlara karşı gerek medyanın gerekse yaşanan bazı kötü örneklerin etkisiyle ailemde biraz olumsuz düşünceler vardı. Annem Türklerin çok kıskanç olduğu asla istediğin gibi giyinip gezemeyeceğimi söylüyordu. Babam ise bazı Türklerin eşlerinin her şeyine karıştığına dair tecrübeleri

> olduğunu aktarıyordu. Ama eşimi tanıdıktan ve düşündükleri tarzda bir insan olmadığını anladıktan sonra bu önyargılarından kurtuldular." (A6K)

Eşlerin karşılıklı uyumu ve zaman geçtikçe olumsuz bir durum ile karşılaşılmaması ailelerin üzerinde de olumlu etki göstererek yakınlaşmaya sebep olmaktadır. Bazı ailelerde ilk etapta karşılaşılan direnç zamanla karşılıklı anlayış ve uyum ile yerini daha hoşgörülü bir ortama bıraktığı görülmektedir.

> "Başta anne ve babam çok karşı çıktılar, "Sana uyum sağlayamaz, bizim kültürümüze yabancı anlaşamazsınız ve çok sürmez ayrılırsınız" diye çekincelerini söylediler. Ben kendilerini hep ikna etmeye çalıştım. Eşimle domuz eti yenmemesi gibi konularda anlaştığımızı, beraber ortak kararlar aldığımızı söyledim. Beş yıldır evliyiz ve mutluyuz. Buda ailemin benim evliliğime bakışını değiştirdi. Şu anda olumlu bakıyorlar." (A12E)

Eşlerin aileleri, farklı dini ve kültürel kimlikler nedeniyle çiftin sosyal çevresinden dışlanmasına yol açabilmektedir. Bu durum, çiftin kendilerini izole hissetmelerine ve yalnızlık yaşamalarına neden olabilmektedir. Aile desteğinin eksikliği, çiftin zor zamanlarında destek bulamamasına ve ilişkilerinde yalnız hissetmelerine yol açabilmektedir. Aile 11'deki kadın katılımcı *"Aile diyebileceğim bir bağım olmadığı için çok bir destek veya olumsuz bir yön görmedim. Babamla çok nadir görüşüyoruz irtibatımız yok gibi."* (A11K)

> "Annem ve babam inançsız insanlardı. Müslüman biri ile evlenmemi hiçbir zaman kabullenmediler ancak evlendikten sonra kararımıza saygı duydular. Eşim bana annenin yüce bir makamda olduğu bu yüzden hiçbir zaman onunla ilişkimizi kesmemiz gerektiğini söyledi. Ancak tüm çabamıza rağmen ailemle bir köprü kuramadım. Tamamen birbirimizden uzaklaştık." (A9K)

Farklı dini ve kültürel kimliklerden gelmelerine rağmen bazı ailelerin bu evliliklere destek verdiği, konuya insani olarak baktıkları, çocukları mutlu olacaksa onların arkasında oldukları da anlaşılmaktadır. Örneğin:

> "Biz meseleye hiçbir zaman dini yönüyle bakmadık, mantalite olarak meseleye insani olarak baktık. Benim ailem için önemli olan iyi ve güzel bir birliktelik olması, benim mutlu olmamdı. Oda oldu, şu anda çok mutlu bir ailemiz var. Biz eşimin Türk ve Müslüman olmasına değil insani özelliklerinin güzel olmasına baktık." (A6K)

Aile 5, Aile 6, Aile 7, Aile 10'daki kadın katılımcıların aileleri kızlarının evliliğine destek vermişlerdir. *"Eşimi ailemle tanıştırdığımda biraz sıkıntı olur diye tahmin*

ediyordum ama ailem ilk seferde bile çok olumlu karşıladı. İlk evliliğimden olan bir kızım vardı. O çok fazla yanımızda olmak istemedi, ancak o da sonraları alıştı." (A7K)

Aile 7, Aile 9, Aile 10, Aile 11'deki erkek katılımcıların aileleri benzer bir şekilde oğullarının evliliklerine karşı çıkmayarak destek vermişlerdir.

> "Ailem hiç bir şekilde olumsuz karşılamadı. Aksine gelinlerini sahiplendiler. Babam sadece şaka olarak ara sıra söyle şu eşine de Müslüman olsun diye takılır. Ancak ben bizim dinimizde zorlama olmadığını isterse Müslüman olması gerektiğini hep söyledim aileme ve kendisine, Müslüman olsa bence de güzel olur ama çok önemli değil benim için iyi bir insan olması önemli." (A7E)

Karma evliliklerde eşlerin ailelerinin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine bakış açıları evliliğin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Almanya ve Türkiye'de yaşayan, mülakata katılan eşlerin ailelerinin birbirlerinin kimliklerini nasıl değerlendirdikleri üzerine elde edilen bulgular, ailenin, sosyal çevrenin, dini ve kültürel normların bu süreci nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Karma evliliklerde eşlerin ailelerinin birbirlerinin kimliklerine yönelik ilk etapta olumsuz değerlendirmelerin olduğu zamanla aile içindeki uyumu ve çocukların başarısını gördükten sonra bu olumsuz algının azaldığı veya tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Ailelerin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine olumsuz bakış açılarının birbirlerini tanıdıkça azaldığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

2.2. Karma Evliliklerden Doğan Çocuklara Dair Bulgular

Evlilik ve aile olmak çoğu toplum tarafından çocuk sahibi olmakla gerçek anlamda başladığı kabul edilmektedir (Bakay, 2021: 15). Çocuk sahibi olmadan önce, evliliğin ilk başladığı dönemde farklılıklar daha hoş görülü karşılanmaktayken çocuk sahibi olunmasıyla kültürel kodların aktarılması önemli hale gelmekte, her birey çocuğunda kendi kültürel izlerini görmek istemektedir (Kağıtçıbaşı, 2006: 344). Çocukların hangi dini ve kültürel değerlere sahip olacakları aile ve sosyal çevre tarafından şekillendirilmektedir. Ailenin dini ve kültürel kimlikleri, aile içi dinamikler ve sosyal çevreden etkilenme oranı çocukların değerlerinin şekillenmesinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Aybey, 2018: 544-560).

Bu nedenle karma evliliklerden doğan çocuklara dair veriler, hem sosyolojik hem psikolojik hem de eğitim açısından büyük önem taşımaktadır. Bu veriler

çocukların kimlik gelişimi, sosyal uyumu, eğitim süreçleri ve genel refahları hakkında bizlere kapsamlı bilgiler sunmaktadır (Tütüncüler, 2023: 79-95).

İngiltere özelinde Türk-İngiliz karma evliliklerinden doğan çocukların din eğitimi üzerine yapılan bir araştırmada çocukların din eğitimine başlama yaşının konuşma çağı, okul çağı veya yeterli olgunluğa ulaştığında başlanması gerektiği, daha erken yaşlarda başlanan din eğitiminin çocuklar üzerinde bir baskı unsuru oluşturacağı kanaatine varılmıştır. Aynı araştırmada aile içerisinde din seçimi ve dini kimliğin çocuklara benimsetilmesi gibi konularda annenin rolünün daha belirgin olduğu tespit edilmiştir (Kurttekin, 2017: 84-90).

Bir başka araştırmada karma evliliklerden doğan çocuklara genellikle Türk isimlerinin konulduğu, çocukların dininin belirlenmesinde ebeveynlerin onlara iki kültürü sunmayla birlikte din konusunda seçme hakkı tanıdıkları ve zorlama yapmadıkları, çocuklara verilecek olan din eğitimini önemsedikleri, dini ve kültürel yozlaşamaya karşı Almanya'daki camilerin önemli bir fonksiyonun olduğu kanaatine varılmıştır (Baycar, 2013: 125-128).

Amerika'daki Türk-Amerikan karma evlilikleri üzerinde yapılan bir araştırmada karma evlilik yapan çiftlerin hayatındaki kültürel farklılıkların çocuk sahibi olunmasıyla kendini daha belirgin olarak gösterdiği, Türk eşlerin çocuk yetiştirme konusunda daha hassas olduğu ve baskın olmaya çalıştığı, Türk birey kendi veya eşinin vefat etmesi durumunda çocuklarını kendi ailesine ve kendi kültürüne emanet etmek istediği tespit edilmiştir (Özbek, 2023: 130-132).

2.2.1. Çocuğun Dini ve Kültürel Kimliği

Fiziksel, toplumsal ve bilişsel öğeleri içermesi nedeniyle genel bir tanımı yapılamayan kimlik, "Ben kimim?" sorusuna aranan cevap süreci olarak değerlendirilmektedir. Kimliğin oluşumunda maddi ve manevi unsurlar etkili olup bunların içinde din, dil ve kültür belirleyici role sahiptir (Kurttekin, 2009: 9).

Dünya üzerindeki canlılar arasında sadece insana has bir kavram olan kültür, insanın doğal halinin üzerine inşa ettiği bir yapıdır. İnsanın kendini koruma, açlık ve cinsellik dürtülerini kontrol ederek ve yöneterek kurduğu bu düzen, onu önce toplum haline getirmiş; sonra da topluma ait bireylerin kabulü ile insandan insana geçerek varlığını devam ettirmiştir. Her toplum kendine ait bireylerin ideallerini, kabullerini,

ürettiklerini diğer toplumlarla karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırma ve kıyaslamalar ise oluşturulan topluma karşı bir aidiyet duygusu geliştirmektedir. Bu aidiyet duygusu, insanın kimliğini oluşturan önemli bir yapıtaşıdır. Her toplumun sahip olduğu ve kırmızı çizgilerini oluşturan inanışlar, kutsallar bir yandan o toplumu kültürün bir parçası olarak bir arada tutarken bir yandan da acıya ve zorluğa karşı insanı güçlendirecek teselli kaynakları sunmaktadır (Göka, 2021: 237-239).

Kimlik ile din ve kültür arasında yakın bir ilişki olduğu gibi dinle kültür arasında da son derecede yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle dinin uygulamalarında meydana gelen bir değişiklik mutlaka kültürde de kendisini göstermektedir. Aynı şekilde kültürde meydana gelen değişim ve gelişimler, dinî uygulama alanında kendine yer bulabilmektedir. Dinin insanla bağlantılı kültürel yansımaları kadar kültürün de dinî bir özünün ve mayasının bulunduğu bir gerçektir (Cebeci, 2008: 1).

Din bireye kimlik kazanma sürecinde karşılaştığı problemleri çözmesinde yardımcı olmaktadır. Güven duygusu ve hayat felsefesi kazandırarak, “Ben kimim?” şeklinde başlayan varoluşsal sorularına cevaplar sunarak kişinin kimliğini kazanması sürecine katkıda bulunmaktadır. Bireyler dinî yaşamasa bile, o dinî değerlere kendini ait hissetmektedir. Kendilerini o dinî değerlerle tanımlamaktadır. Bir etnik grup için paylaşılan bir anlam sağlayan dine bağlanma duygusu o grubun kimliğini güçlendirdiği gibi diğerlerine karşı kendilerini tanımlamalarına da imkân sağlamaktadır. Özellikle gurbette azınlık konumunda olan bireyler için din, kimlik tanımlamasında önemli bir unsurdur. Bunu yurtdışında yaşayan Türklerde görmek mümkündür. Kendilerini dindar olarak tanımlamayanlar bile dinin Türk kimliğinin şekillenmesindeki genel ve özel etkisini hissetmektedirler. Dinin kazandırdığı dinî kimlik ve kültürün kazandırdığı ulusal kimlik, kişinin manevi ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, bir gruba üye olma, güvenlik hissi, sosyal izolasyondan korunma, ekonomik imkânlar, eğitim ihtiyacının karşılanması gibi birçok psikolojik ve sosyal faydaları da bulunmaktadır (Ayten, 2012: 107).

Dinî kimlik bir anda değil, ebeveynlerin dindarlık tutumları ve eğitim yaklaşımları, kritik kararlarda hangi boyutta aynı fikirde oldukları, hangi kimliklenmenin desteklendiği, geniş ailenin etkisi ve çocukların nerede yaşadıkları gibi birçok faktörün katkısıyla bir süreç sonucunda oluşmaktadır. Dinî sosyalleşmenin tüm sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan Müslüman ebeveynler yeterli zaman ve donanıma sahip değildirler. Dolayısıyla çocukların bir kısmı geleneksel değerlere

farklı ve yeni boyutlar katmakta, bir kısmı da Türk toplumunun değerlerini benimseme ve içselleştirmede baskı altında hissetmektedir (Küçükcan, 2009: 90-91).

Araştırmamızda çocuğu olan yedi ebeveyne yönlendirilen "Çocuklarınızın dini ve kültürel kimlikleri hakkında konuşacak olursak, neler söylersiniz?, Ailenizin iki dinli ve iki kültürlü yapısı çocuklarınızın soru sormasına neden oluyor mu?, Çocukların iki dilli yetişmesi, farklı kültürleri öğrenmesi, hoşgörülü ve anlayışlı olmasını sağlıyor mu?" sorularına verilen cevaplar, çocukların dini ve kültürel kimlikleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır.

Yapılan mülakatlardan elde edilen bilgilerden yola çıkarak karma evliliklerden doğan çocukların kimlik gelişiminin çift kültürlü bir yapıda şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu çocuklar hem annelerinin hem de babalarının dini ve kültürel değerlerini öğrenmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına verilen isimleri de bu çift kimlikli yapının bir göstergesi olmaktadır. Aile 1' deki ebeveyn bir yandan Türk kültüründe bulunan bir isim kullanırken diğer yandan Almanya'da çocuğun kendini rahatça ifade edebileceği bir isim koymuşlardır.

> "İki çocuğum var biri on yaşında kız, diğeri dört yaşında erkek. Kızımız olduğunda isim araştırmaya başladık. Eşim Türk isimlerini araştırmaya başladı. Hem Türk ismi hem de Almanya'da rahat bir şekilde kullanabileceği bir isim olmasını istiyorduk. Onun için Alena ismini koymaya beraber karar verdik. Benim çevrem Aleyna diyor. Genel çevremiz Alena ismini kullanıyor. Oğlumun ismini ise eşim koymak istediğini söyledi. Önceden duyduğu ve çok hoşuna giden Yasin ismini koymak istediğini benimle paylaştı. Bende sevinerek kabul ettim. Oğlumuzun ismi Yasin ve ismini de eşim koydu." (A1E)

Benzer şekilde Aile 4' deki ebeveyn çocuklarına Abdülmecid David ismini koymak suretiyle her iki kültürü yansıtan orta bir yol bulmaya çalışmışlardır. Her iki dinin ve kültürün güzel yanlarını çocuklarına kazandırmaya çalışmaktadırlar.

> "Oğlum yedi yaşında, benim ailem ve Almanya'daki çevremiz David ismini kullanıyor, biz ise Abdülmecid diyoruz. Eşim yoğun çalıştığı için genellikle sorularla ben muhatap oluyorum. Ana dili Almanca. Evde hep Almanca konuşuyoruz, bu yüzden Almancası daha iyi, Türkçesi sadece babasıyla konuşurken kullanıyor. Genellikle oğlumuza her iki kültürün de güzel yanlarını anlatmaya çalışıyoruz." (A4K)

Karma evliliklerdeki çocukların psikososyal gelişimleri farklı kültürel ve dini çevrelerin etkisiyle daha karmaşık bir yapı göstermektedir. Aileler bu konu ile ilgili bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır. Bu durumu Aile 1'deki erkek katılımcı: *"Çocuk*

olduktan sonra işler biraz zorlaşmaya başladı. İsim seçimi, çocuklara neler öğreteceğimiz, çocuklar soru sormaya başladı, nasıl cevap vereceğimize dair kendi aramızda konuşmaya başladık. Ama bunların hepsini konuşarak anlaşarak aştık." (A1E) şeklinde ifade etmektedir.

Bununla beraber çocuklar iki farklı kültür ve dini bir arada deneyimlediklerinde daha geniş bir bakış açısına sahip oldukları ve farklılıklara karşı daha duyarlı hale geldikleri anlaşılmaktadır. Aileler bu durumun çocukların sosyal uyum becerilerini geliştirdiğini ifade etmektedir. Örneğin:

> "Üç tane erkek evladımız oldu. Büyük oğlum tıp fakültesinden mezun oldu ve şu anda İsviçre' de doktor olarak çalışıyor. 24 yaşında tıp fakültesinden mezun olabilen nadir doktorlardan bir tanesi. İkinci oğlumuz Loves şu anda Ulm de diş hekimliği fakültesinde okuyor. Üçüncü oğlum şu anda 14 yaşında ve gimnasium da okuyor. Hepsini sünnet ettirdik. Anneleri de sünnet olmalarını istedi. 10 yıl İngiltere'de kaldığımız için İngilizceleri de var, Almanca, İngilizce, Türkçe konuşabiliyorlar. Birçok dini ve kültürü tanıyorlar. Bundan dolayı gittikleri yerlere uyum problemi yaşamıyorlar." (A9E)

ifadesinde görüldüğü üzere Aile 9'un üç erkek çocuğu farklı ülkelerde eğitim görmüş ve bu durum onların farklı dini ve kültürel ögeleri tanımalarını sağlamıştır. Nihai olarak ise gittikleri yerlere uyum sağlayabilme becerisi edinmelerine yol açmıştır. Aile 9'un aynı zamanda İngiltere'de yaşaması bu durumun arkasında yatan nedenlerden bir tanesi olarak görülebilir. Nitekim ebeveynlerin çocuklarına kazandırmak istediği değerler, normlar, gelenekler ve yaşam tarzının da çocuğun dini ve kültürel kimliğini şekillendiren önemli faktörler arasında bulunduğu görünmektedir. Dini ve kültürel kimliğin şekillenmesinde ikamet yeri, çocukların dil, yemek, sanat, müzik, bayramlar ve günlük yaşam pratikleri gibi dini ve kültürel öğeleri daha belirgin bir şekilde anlamalarına ve içselleştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda Aile 2'nin kadın katılımcısının aşağıdaki ifadeleri açıklayıcıdır:

> "Çocuklarımızı Türkiye'de yetiştirmeye karar verdik. Eşim Almanya'da kendisini baskı altında hissettiğini, fabrikada namaz kılarken kendisine önyargılı baktıklarını, çocuklarını İslam inancına uygun bir şekilde yetiştirip yetiştiremeyeceğimizi bana sordu. Ben İslam'a dair hiçbir olumsuzluk görmedim. Bende kararına saygı duydum ve Türkiye'ye Denizli'ye taşındık. Dört çocuğum var, üçü kız biri erkek, Seval Türkiye'de doğdu. Diğer üç çocuğum Almanya'da doğdu. Almanca ana dilleri evde beraber Almanca konuşuyoruz. Almancaları Türkçelerinden daha iyi. Zeynep okula gidiyor ve başörtüsü takıyor. Leyla ise yaşı küçük olduğu için bazen isterse başörtüsü takıyor, eşim çocukları camiye götürüyor, orada Kur'an öğreniyorlar, okulda İslam

> din dersi alıyorlar. Türkiye'de yaşamanın çocukların eğitimi ve yetişmesi için daha iyi bir ortam olduğunu düşünüyoruz. İki dilli yetişiyorlar. Alman vatandaşı hepsi, isterlerse büyüyünce kendileri Almanya'da yaşayabilirler." (A2K)

Benzer bir durumda Aile 4'daki kadın katılımcı Müslümanların ahlaki özelliklerinden etkilenmesi nedeniyle, oğlunun Müslüman bir toplum içinde yetiştirilmesi fikrini kabul ederek Türkiye'ye yerleşmiştir.

> "Ben seküler bir insanım, dine dair çok fazla bir bilgim ve uygulamam yok. Evliliğim bana Müslümanları daha yakından tanıma fırsatı verdi. İslam'a olan ilgimi ve sevgimi arttırdı. Müslümanlar yalan söylemiyorlar, anne ve babalarına saygılı davranıyorlar, çok güzel ahlakları var, bu ahlaklarının kaynağı da dinleri ve kültürleri olduğunu söylüyorlar. Ben evliliğimle bu güzel insanları daha yakından tanıma fırsatı buldum. Oğlum David'inde bu dini ve kültürel ortamda büyümesini istiyorum. Bu nedenle Türkiye'de yaşama fikrine karşı çıkmadım." (A4K)

ifade etmek suretiyle Müslüman Türk insanının ahlaki ve insani özelliklerinde etkilenmek suretiyle çocuğunu Türkiye'de yetiştirme fikrine karşı çıkmadığını ifade etmiştir.

Diğer bir husus dinî kimlik gelişiminin çocukluk döneminde elde edilen bilgi birikimi ve gözlemlerle başlamasıdır. Dinî tecrübenin doğuşunda iki önemli etmenden biri olan dış etkenlerin önem sırasına göre tasnifinde en başta aile bireyleri, sosyal çevre ve okul gelmektedir (Yavuz, 2012: 61). Çocukların dini tercihlerinin oluşmasında aile içerisinde deneyimledikleri dinî hayatın içeriği, aile üyelerinin dindarlık düzeyleri ile dinî bilgilerin aktarılmasında kullanılan iletişim şekilleri ve yöntemleri farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Çocuklar ebeveynlerinin dinî söz, tavır ve davranışlarından algıladıklarını kendi tecrübeleri, kabiliyetleri, kişisel düşünme ve tepkileri ölçüsünde işleyerek kendilerine has bir dinî yaşam biçimi geliştirmektedirler (Hökelekli, 1998: 257).

Çocuklarını Almanya'da yetiştirmekte olan Aile 10'daki Müslüman kadın katılımcı, baskın kültür içersin de yaşamanın etkisini ve babanın aile içindeki tesirini şu şekilde ifade etmektedir:

> "Oğlumuz Michael çok kültürlü bir ailede büyüdü. Biz ona dini yönden herhangi bir yönlendirme yapmadık. Kendi kararını kendisi vermesini istedik. Her iki toplumu da tanıma ve iyi yönlerini alma imkânı buldu. Babası Katolik bir Alman olduğu için ve içinde yaşadığımız kültürde baskın bir Hıristiyan kültürü hâkim olduğundan dolayı daha çok Hıristiyan gelenek ve inançları var oğlumda." (A10K)

ifadesinde görüldüğü üzere babanın baskın olduğu ailede Hıristiyan Alman kültürünün daha baskın olduğu ve içinde yaşanılan baskın kültürün etkisiyle de çocuk kendini Hıristiyan Alman kültürüne daha fazla ait hissettiği anlaşılmaktadır.

Karma ailelerin yaşamış olduğu benzersiz deneyimler de çocukların dini ve kültürel kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanılan olumlu ve olumsuz deneyimler ailenin dini ve kültürel kimliklerinin oluşmasında önemli bir faktördür. Aile 2'deki erkek katılımcının yaşamış olduğu hastalık sonrasında dini hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

> "Yirmi yaşına kadar her şeyi yaptım. İslam ile alakalı hiçbir bilgim olmadı. Annem zaman zaman oruç tutardı, ancak ben oruç bile tutmadım. Namaz nasıl kılınır haberim bile yoktu. Daha sonradan hasta oldum. Çok sıkıntılar yaşadım. Bu dönemde dua ettim. Allah'ım beni bu sıkıntılardan kurtar diye dua ettim. O zaman büyük kızım Zeynep yaşı küçüktü ve ben bir arayış içerisindeydim. Hayatımda bir şeylerin eksik olduğunu hissediyordum. Arkadaşımın telkinleri ile namaza başladım, hayatımın anlamını sorgulamaya başladım. Şu anda elimden geldiği kadar İslam'ı yaşamaya çalışıyorum. Çocuklarımı da İslami değerlere uygun bir şekilde yetiştirmeye çalışıyorum." (A2E)

ifade etmek suretiyle geçirmiş olduğu hastalığın akabinde inanç ve ibadet konusunda hassaslaştığı, koyu bir dindar olarak hayatını devam ettirdiği ve çocuklarını da dindar insanlar olarak yetiştirme gayreti içersin olduğunu söylemektedir. Babanın koyu bir dindar olması çocukların dini ve kültürel kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların her iki dinin ibadetlerini öğrenmesi, inanç esasları hakkında bilgi sahibi olması onların dini ve kültürel kimliklerinin şekillenmesinde önemli rol üstlenmektedir. Her iki dini tanıyarak büyüyen çocukların kendini ne Hıristiyan ne de Müslüman olarak gördükleri, kendilerini her iki dine de ait olarak hissetmedikleri, seküler bir hayatı tercih ettikleri mülakatlardaki bulgulardan anlaşılmaktadır. Ayrıca ailelerin din seçimi ile ilgili kararı çocukların kendilerine bırakması, çocuklara ağır bir sorumluluk yüklediği de unutulmamalıdır. Bu durum çocukların dini ve kültürel kimliklerinin şekillenmesinde kendi tercihlerinin önemini de ortaya koymaktadır.

> "Çocuklar hem İslam'ı hem de Hristiyanlığı tanıyorlar. Her iki dinin de güzel taraflarını alabiliyorlar. Mesela oğlum Yasin sünnet oldu. Eşimde sünnet olmasını istedi. Almanya'da artık Hristiyanlarda temizlik açısında sünnet olmanın faydalı olduğunu düşünüyor. Biz Müslümanlar ise Peygamber Efendimizin sünneti olduğu için sünnet yaptırıyoruz. Eşimde oğlumuzun sünnet olmasını istedi ve sünnet

> ettirdik. Kızım okulda öğrendiği Hristiyanlıkla ilgili bilgileri bana soruyor, çok ilginç sorular alıyoruz. Ailemizde farklı olan bir şeyler olduğunu onlarda fark ediyorlar. Diğer oğlum daha küçük, zamanla ondanda ilginç sorular geleceğini tahmin ediyorum. Çocuklarım ne Müslüman ne Hıristiyan, nasıl yaşayacaklarına kendileri karar verecekler, biz bir yönlendirme yapmıyoruz." (A1E)

ifade etmek suretiyle her iki dinin inanç ve ibadetlerinin çocuklara öğretilmesinin çocuklarda anne ve babanın dini arasında bir tercih yapacağı hissini uyandırmakta, bu durum ise çocukların her iki dine de mesafeli durmasına sebep olduğu değerlendirilmektedir.

Karma evliliklerden doğan çocukların kimlik gelişimi, ebeveynlerinin dini ve kültürel bağlılık düzeylerine göre de önemli farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlamda, az, orta ve koyu dindar ailelerin çocuklarının dini ve kültürel kimlik gelişimlerini analiz edildiğinde ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Az dindar grupta yer alan ailelerin çocuklarının dini ve kültürel kimliklerini daha çok sosyal çevrelerinden ve medyadan etkilenerek şekillendirmektedir. Az dindar aileler çocuklarına daha çok doğruluk, adalet, hoşgörü, çalışkanlık ve insan sevgisi gibi genel ahlaki değerleri öğretmektedir. Bu duruma güzel bir örnek Aile 11'dir. Nitekim,

> "Oğlum ailemizde bazı farklılıkların olduğunu anlamaya başladı. Dini konularla alakalı sorular yönelttiğinde ona anlayabileceği tarzda açıklamalar yapıyoruz. Babasının Müslüman, benim ise Hıristiyan olduğumuzu söyledik. Belli bir olgunluğa gelmeden ona dini konulardan bahsetmek istemiyoruz. Bizim için önemli olan onun iyi bir insan olması. Ahlaki değerlere sahip olması. Yoksa hangi dine mensup olacağı benim için çok önemli değil."(A11K)

ifadelerinde de görüldüğü üzere Aile 11'deki kadın katılımcı, çocuklarının dine mensubiyet konusunun önemli olmadığını iyi bir insan ve ahlaki değerlere sahip olmasının öncelikli olduğunu bildirmektedir.

Dini pratikleri zaman zaman gerçekleştirmekte olan ve dini ritüelleri de fırsat buldukça uygulamaya çalışan orta dindar gruptaki ailelerdeki çocukların ise Noel ve Paskalya gibi Hıristiyan bayram kutlamalarına katılım sağladığı ve zaman zaman da kiliseye gittikleri anlaşılmaktadır. Bu gruptaki çocuklar aynı zamanda Ramazan ve Kurban bayramı gibi İslami bayramları da kutlamakta olup, zaman zaman camideki ibadetlere babaları ile birlikte katılmaktadırlar.

> “Sağlık açısında faydalı olduğu için çocukların sünnet olmasını bende istedim. İsimlerini dediğim gibi beraber karar verdik. Sefa ve Necdet isimlerini eşim, Löves ismini ben teklif ettim. Her iki din hakkında da bilgi sahibiler. Herhangi bir din seçimi yapmadılar. Küçük oğlum bazen namaz kılıyor. Başarılı ve mutlular bizim içinde önemli olan bu zaten.” (A9K)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere bu grup çerçevesinde kabul edilebilecek bu aileler çocukların dini ve kültürel kimliklerinde bir denge oluşturmaya çalışmaktadırlar. Aile 1’deki bayan katılımcı ise benzer ifadeler kullanmaktadır: *“Bazen çocuklar istediği için Kiliseye gidiyorum. Yemek yemeden önce ailecek çocuklarla birlikte dua ederiz. Oğlum babası ile birlikte bayram namazlarına gider.”* (A1K) ifadesiyle her iki dininde ibadetlerini çocuklara gösterdiklerini ayrıca yemek duası gibi ortak ibadetleri öne çıkardıklarını ifade etmektedir.

Koyu dindar grupta yer alan Aile 2 ve Aile 4 dini değerleri hayatın merkezine koyan, ibadetleri de düzenli bir şekilde yerine getirme gayreti içerisinde olan ailelerdendir. Bu ailelerde büyüyen çocuklar, güçlü bir dini bağlılık ve kimlik geliştirmektedirler. Aile 2’deki kız çocuklarının başörtüsü takması, camiye gitmeleri ve Kur’an öğrenmeleri bunun bir göstergesidir. Aile 4’deki tek çocuğun ise babası ile birlikte namazlara gitmek istemesi, yemeklerden önce dua etmesi ve dini uygulamalarda babasını taklit etme isteği bu güçlü dini bağlığın bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Karma evliliklerden doğan çocukların dini ve kültürel kimlik gelişiminin ebeveynlerin dini bağlılık düzeylerine göre önemli farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Az dindar ailelerde çocukların dini kimliklerinin geliştirilmesi öncelik alanı olmamakta, orta dindar ailelerde her iki dininde pratiklerine yönelik bir denge oluşturma çabası gözlemlenmekte, koyu dindar ailelerde ise çocuklar güçlü bir dini bağlılık ve kimlik geliştirdiği gözlemlenmektedir.

2.2.2. Çocuklara Verilen İsimler

Karma ailelerin karşılaşmış oldukları önemli durumlardan bir tanesi de çocuklara verilecek isimlerin belirlenme sürecidir. Anne ve babalar kendi kültür ve dinlerine bağlılıklarının sembolü olarak isme ayrı bir önem vermektedir. Karma evliliklerde çocuklara isim verme süreci çocuğun yalnızca hangi kimliğe ait olduğunu belirlemekle kalmaz aynı zamanda kültürel, dini ve sosyal anlamda çocuğun birebir hayatını da etkileyeceği önemli bir süreci yansıtmaktadır (Er, 2010: 667).

Mülakata katılan 12 aileden 7'sinin farklı sayılarda çocukları bulunmaktadır. Ailelerdeki çocuk sayısı, cinsiyetleri ve çocuklara verilen isimler aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 2.8 Çocuklara Verilen İsimler

Aile	Çocuk Sayısı	Çocukların İsimleri	İsim Grubu
Aile 1	2	Alena (Kız), Yasin (Erkek)	C Grubu
Aile 2	4	Zeynep (Kız), Leyla (Kız), Mustafa (Erkek), Seval (Kız)	A Grubu
Aile 3	Çocuğu yok	-	-
Aile 4	1	Abdülmecid David (Erkek)	B Grubu
Aile 5	Çocuğu yok	-	-
Aile 6	Çocuğu yok	-	-
Aile 7	Çocuğu yok	-	-
Aile 8	1	Carl (Erkek)	A Grubu
Aile 9	3	Necdet (Erkek), Löves (Erkek), Sefa (Erkek)	C Grubu
Aile 10	1	Michael (Erkek)	A Grubu
Aile 11	1	Salih (Erkek)	A Grubu
Aile 12	Çocuğu yok	-	-

Karma evliliklerde çocuklara verilen isimler, onların kültürel kimliklerini ve aidiyetlerini belirleyici bir rol oynamaktadır. Aile içerisinde baskın olan eşin dinine ve kültürüne ait olan bir ismin verilmesi durumunda çocuk kendini bu kültüre ait hissedebilmektedir. Çocuğun ismi bir dine ve bir kültüre belirgin bir şekilde ait ise çocuk kendini diğer din ve kültür açısından dışlanmış hissetme durumu söz konusu olabilmektedir. Çocuklara verilen isimler, çocukların hangi kültüre daha yakın

hissedeceklerini ve bu kültürel kimlikleri nasıl içselleştireceklerini etkilemektedir (Er, 2010: 667).

Aile 11'deki ebeveyn çocuklarına Salih ismini koymuştur. İslam inanç ve ibadetlerinin daha belirgin olduğu Salih, dini ve kültürel kimliğinin İslam'a daha yakın olduğu görülmektedir.

> "Oğlumuzu Müslüman adetlerine göre sünnet ettirdik. Ona dua etmesini öğrettik. Eşimin çok bir dini yaşantısı olmadığı için Hristiyanlığa dair bilgisi sadece çevreden duyduğu kadar. Şu anda 5 yaşında İslam ile alakalı bilgisi Hristiyanlıktan daha çok. Oğlumuzun ismini eşimle anlaşarak Salih koyduk. Dedesiyle birlikte zaman zaman camiye gidiyor. İslam inancı çocuğumuzda daha belirgin görünüyor." (A11E)

Aile 2 Almanya'da kurulmuş daha sonrasında iş nedeniyle Türkiye'ye yerleşmiş bir ailedir. Dört çocuğu olan ailenin çocuklarının isimlerinin tamamı Müslüman Türk kültürünün isimlerinden oluşmaktadır. Çocukların isimlerinin Zeynep, Leyla, Mustafa ve Seval konulduğu ailede, Müslüman Türk kültürün hâkim olduğu görülmektedir. Aile içerisinde baskın olan kültürün isimlerinin seçildiği görülmektedir.

Almanya'da yaşayan ve tek erkek çocukları olan Aile 8, çocuklarının ismini Hıristiyan Alman kültürüne ait Carl olarak koymuşlardır. Bu da içinde yaşadıkları toplumun ve ailede Hıristiyan Alman kültürünün baskın olduğunun bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Aile 10'deki Michael ismi de yine Hıristiyan Alman baba ile içinde yaşanılan kültürünün baskın olduğu bir aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı karma evlilik yapan ebeveynler isim seçme sürecinde çocuklarının hem kendi kültürlerine hem de eşlerinin kültürüne ait olduklarını hissettirmeye çalışmaktadırlar. Ebeveynlerin çocuklarına hem Türk hem de Alman isimlerine benzer isimler vermeleri, hem Hıristiyan hem de İslam kültürüne yakın isimleri tercih etmeleri her iki toplumdan da dışlanmama isteğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler her iki toplumunda kabul edebileceği, her yerde geçerli olan isim tercihleridir. Fonetik benzerlikleri sayesinde bu isimler çok fazla dikkat çekmemektedir.

> "Kızımız olduğunda isim araştırmaya başladık. Eşim Türk isimlerini araştırmaya başladı. Hem Türk ismi hem de Almanya'da rahat bir şekilde kullanabileceği bir isim olmasını istiyorduk. Onun için Alena ismini koymaya beraber karar verdik. Biz Aleyna diyoruz Almanya'daki sosyal çevremiz Alena ismini kullanıyor." (A1K)

ifade edildiği üzere her iki kültürde de var olan, birbirine çok benzeyen isim tercihi yapılarak ortak bir denge oluşturulmuştur.

Karma evliliklerde çocuklara verilen isimler dini kimliklerini yansıttığı gibi ailenin önem verdiği değerleri de yansıtmaktadır. Ebeveynler çocuklarına verdikleri isimlerle hangi değerleri vurgulamak istediklerini göstermektedir.

> "İsmini koymamız çok kolay olmadı. Türkçe mi olacak, Almanca mı olacak baya düşündük. İçinde yaşadığımız topluma daha iyi uyum sağlaması açısından bu isme karar verdik. Zaten soyismi Türkçe olduğu için adının Almanca olması daha güzel olduğunu düşündük. Özgür bir çocuk büyütmek istediğimiz için ismini de özgür anlamına gelen Carl olarak koyduk. Benim koyduğum eşimin de onayladığı bir isim oldu." (A8K)

Bazı aileler ise çift isim kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu durumda sosyal çevreye göre kullanımın değişebileceği anlaşılmaktadır. Örneğin: Aile 4 tek erkek çocuklarının ismini Abdülmecid David olarak belirlemiştir. Böylelikle iki farklı dinden isimleri birleştirerek bir denge oluşturulması hedeflenmiş, çocuğun kendini her iki kültürün içinde rahat bir şekilde ifade edebileceği bir ortam sağlamayı amaçlamışlardır. İki kültürün de dışlanmadığı ve herhangi birinin baskın olmadığı bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çocuklara verilen isimleri genel olarak ele alacak olursak üç grup ortaya çıkmaktadır. A grubunda ailede bir dinin ve kültürün baskın olduğu ve çocukların isimlerinin dominant olan kültürün değerlerini taşıyan isimlerin verildiği görülmektedir. B grubunda çift isim kullanılmakta olup, her sosyal çevre kendisine ait ismi kullanmaktadır. C grubunda ise birden fazla çocuk olup çocukların isimleri eşlerin kültürleri arasında paylaştırılmıştır.

2.2.3. Dini Bayramların Kutlanması

Dinî bayramlar, dinî inanç, aile ve akrabalar ile irtibatın sağlanması, bu bağın devamının temin edilmesi açısında önemli bir fırsattır. Çoğu aile kendini dindar olarak nitelendirmese bile genellikle dinî ve kültürel bayramları kutlamaktadırlar. Ebeveynler dinî ve milli bayramları çocukların din, dil ve kültür bilincini kazanmaları açısından fırsat olarak görmektedirler. Onlar için dinî bayramlar ve özel günler kendi kültürlerini ve dinlerini yaşatarak çocukların bu değerlere yabancılaşmasını önlemek anlamına gelmektedir. Bu bayram kutlamaları ve ibadethanelere katılım, dini ve kültürel

değerleri çocuklarına aktarmak ve evinde bu değerleri sürdürmek için önemli bir fırsattır. Yaygın olarak cami, kilise ve eğitim kurumlarında düzenlenen dinî ve özel günlere dair kutlamalarla dinî his ve şuurun yanında genç nesile geleneklerin aktarılması umulmaktadır (Kurttekin, 2017:153).

Karma evliliklerde dini bayramların kutlanması, hem dini kimliklerin hem de kültürel değerlerin korunması ve aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bayramlar, ailelerin dini inançlarını, ritüellerini ve geleneklerini yaşatma ve çocuklarına aktarma fırsatı sunmaktadır. Bayram kutlamaları çocukların hayatında önemli izler bırakabilmekte, çocukların fikirsel zihin altyapılarının şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle karma evliliklerden doğan çocuklara dair bulgular başlığı altında "Dini bayramların kutlanması" alt başlığına yer verilmiştir. Mülakata katılan 12 aileye "Dini ve kültürel bayramları kutluyor musunuz?", "Hangi bayramları nasıl kutluyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar dini bayramların kutlanması konusunda çeşitli yaklaşımlar ve pratikler sergilemektedir. Bu yaklaşımların ve pratiklerin incelenmesi, karma evliliklerin dinamiklerini ve dini bayramların bu evlilikler üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olacaktır.

Karma evliliklerde dini bayramların kutlanması, eşlerin farklı dini kimliklerini ve kültürel miraslarını bir araya getirmektedir. Mülakata katılan ailelerin çoğu, dini bayramların hem İslam hem de Hıristiyanlık açısından önemli bir yere sahip olduğunu ve bu bayramların aile birliğini güçlendirdiğini belirtmektedir. Aile 1 deki kadın katılımcı *"Kendi aramızda kutluyoruz. Çocuklar okuldan ve arkadaşlarından görüyor. Onlar istediklerinde hazırlık yaparak kutlama yapıyoruz. Noel ve Weihnachten bayramlarını kutluyoruz. Bazen kiliseye de gidiyoruz. Benim ailemle birlikte kutladığımız zamanlarda oluyor. Çocuklar genelde bayram kutlamalarını okulda yapıyorlar."* (A1K) ifade etmek suretiyle bayram kutlamalarının aile bağlarını güçlendirdiği, çocukların sosyal ortamlarına intibakını kolaylaştırmaktadır. Aile 1'deki erkek katılımcının ise bu konu hakkında söyledikleri dikkat çekicidir.

> "Kurban ve Ramazan bayramlarında oğlum ve abimle birlikte bayram namazına gidiyoruz. Namazdan sonra ailecek büyükleri ziyaret ediyor, onların ellerini öpüyoruz. Kurban önceden keserdik, ama şimdi fakir ve ihtiyacı olan ülkelere kurban kesilmesi için gönderiyoruz. Benim o kadar ete ihtiyacım yok, ihtiyaç olursa alıyoruz zaten, korunması, muhafaza edilmesi de zor. Onun için kurbanlarımızı fakir ülkelere gönderiyoruz." (A1E)

İfadesinde görüldüğü üzere dini bayramların aile üyelerinin bir araya gelerek ortak değerlerini ve inançlarını kutladığı özel zaman olduğunu, bu bayramların dini değerlerin ve ritüellerin aktarılmasını sağladığına dikkat çekmektedir. Aile 1'deki erkek çocuğun bayram namazına gitmesi, dedesi ve amcasının elini öperek bayramlaşması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Yine Aile 1'deki Kurban Bayramı'nda kurban kesiliyor olması hem fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardım etme hem de kurban ibadetinin çocuklar tarafında öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca çocukların okulda ve istedikleri zaman evlerinde süslemeler yaparak Hıristiyan bayramlarını da kutlaması, çocukların bayramları dini bir ritüelden ziyade bir araya gelmenin ve güzel vakit geçirmenin bir vesilesi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Aile 4'deki kadın katılımcının ifadeleri konunun bir diğer boyutunu göz önüne sermektedir.

> "Almanya'da yaşadığımız dönemlerde bütün bayramları birlikte saygı ve hoşgörü çevresinde kutlamaya çalışırdık. Almanya'da yılbaşını, yumurta bayramını, Hz. İsa'nın doğumunu ailem ve eşimle birlikte kutlardık. Ailem Katolik bir aile olduğu için bu bayramların bir arada kutlanmasına çok önem verirdi. Benim ailem oğluma da bu Hıristiyan değerleri aktarmaya çalışırlardı. Şimdi üç yıldan beri Türkiye'de yaşıyoruz ve daha çok Müslüman adet ve gelenekleri hayatımıza hakim oldu daha çok Ramazan ve Kurban bayramlarını kutluyoruz." (A4K)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere Almanya'da yaşanılan dönemde sosyal çevrenin ve okulun etkisi ile Hıristiyan bayramları daha çok kutlanmakta iken, Türkiye'ye taşındıktan sonra Müslüman bayramlarının daha çok kutlama imkanı oluşmuştur. Bu durumun sosyal çevrenin ve ikamet edilen yerin dini sosyalleşmede ne kadar önemli etkenler olduğunu göstermektedir. Aile 2'de de benzer bir durum söz konusudur. Aile 2'daki erkek katılımcı *"İlk kızım Zeynep Almanya'da okula gittiği dönemde Hıristiyan bayramlarını da okulda kutluyordu. Biz ise evde sadece Ramazan ve Kurban Bayramlarını kutluyorduk. Diğer çocuklarım küçük yaşta Türkiye'ye geldiler. Türkiye'de iken Ramazan ve Kurban bayramlarını kutluyoruz."* (A2E) şeklinde ifadelerle sosyal çevrenin ve baskın kültürün değişmesi ile birlikte kutlanan bayramlarda değiştiği gözlemlenmiştir.

Dini bayramların kutlanması çocukların kimlik gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Mülakat sonuçları ailelerin çoğunun dini bayramların çocukların dini kimliklerini ve kültürel değerlerini güçlendirdiğini göstermektedir. Aile 10'daki Katolik

Alman erkek katılımcı *"Noel ve Weinachten bayramlarını eşim ve oğlumla beraber kutluyoruz. Kurban bayramında eşim kurban keser beraber kurban bayramını ramazan bayramını kutlarız. Bayramların hepsi sevinç günlerimiz hangi din olursa olsun. Oğlumuzda bizimle bayramları kutlamaktan çok keyif alıyor."* (A10E) ifadeleriyle dini bayramların, karma evliliklerde aile dinamiklerini şekillendirmekle birlikte aile içindeki ilişkileri de güçlendirdiğine işaret etmektedir. Bu bayramlar, eşlerin birbirlerinin dini inançlarına ve ritüellerine saygı göstermesi ve bu bayramları kutlama konusunda uyum sağlaması aile içi huzuru doğrudan etkilemektedir. Çocukların her iki dini bayramı kutlaması, aile içindeki birlik ve dayanışma duygusunu pekiştirmektedir.

Aile 11 ve Aile 12'deki bayram kutlamalarında ise farklı bir durum söz konusudur. Seküler bir yaşam tarzını benimseyen kadın katılımcılar Hıristiyan dinine ait bayramları kutlamadıklarını dile getirerek: *"Oğlum daha küçük olduğu için bayramların farkında değil. Eşimle kurban ve ramazan bayramlarını kutluyoruz. Hıristiyan dini bayramlarını kutlamıyoruz."* (A11B) ifade etmişlerdir. Aile 12'deki kadın katılımcıda benzer bir ifadeyle Hıristiyan dini bayramlarını kutlamadıklarını ifade etmektedir.

Çocuğu olmayan Aile 7 bayramları çalışarak geçirdiklerini, bayram kutlamalarının çok canlı olmadığı, Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da canlı bir bayram kutlamasının yaşanmadığını ifade etmişlerdir.

> "Artık eskisi gibi bayram kutlamaları kalmadı. Bayramlar bayram gibi değil sıradan bir gün gibi geçiyor bizim için. Bayram mı, değil mi, belli değil. Bazen izin alıyorum, abimle buluşup bayram namazına gidiyorum. Namazdan sonra beraber kahvaltı yapıyor, bayramlaşıyoruz. Genellikle bayramları çalışarak geçiriyoruz. Eşimin bayramlarını tebrik ediyorum o kadar, ayrıca bir kutlama yapmıyoruz." (A7E)

Aile 7'daki erkek katılımcıda olduğu gibi Aile 12'daki erkek katılımcıda da Türkiye'de kutlanan bayramlara karşı bir özlem olduğu anlaşılmaktadır.

> "Türkiye'de kutladığımız bayramlar çok güzel oluyor. Bazen bayramlarda Türkiye'deki ailemin ve akrabalarımın yanına gidiyorum. Çok güzel geçiyor. Öbür türlü Almanya'da çok bayram olup olmadığını bilemiyorsun. Diğer günlerden çok ta bir farkı olmuyor. Eşim kendi dini bayramlarını çok kutlamıyorlar. Bazen organizasyonlarımız o günlere denk gelirse birbirlerini tebrik ediyorlar." (A12E)

Mülakata katılan ailelerin cevapları, dini bayramların kutlanması konusunda farklı yaklaşımlar ve pratikler sergilediklerini göstermektedir. Bu farklılıklar, ailelerin dini ve kültürel bağlılıklarına, sosyal çevrelerine ve kişisel deneyimlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Mülakat sonuçları, dini bayramların karma evliliklerde önemli bir rol oynadığını ve bu bayramların, dini kimliklerin ve kültürel değerlerin korunması ve aktarılması açısından önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Çocuğu olmayan Aile 3, Aile 5 ve Aile 6'daki eşler ise her iki dinin bayramlarını birlikte kutladıkları, bu durumunda kendilerini mutlu ettikleri ve bayramların aile içindeki uyum ve saygıyı arttırdığını ifade etmişlerdir.

> "Her şeyi beraber kutluyoruz. Her şeyi beraber yapıyoruz. Ramazan ve Kurban Bayramlarını aile ziyaretleriyle kutlarız. Özellikle Kurbanımızı kendimiz Almanya'da kesmeye çalışırız. Yapamazsak Afrika'daki ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmak üzere vekalet yoluyla göndeririz. Noel ve Paskalya gibi Hristiyanların dini bayramlarında aile ziyareti yapar, onların bayramlarını tebrik ederiz. Daha çocuğumuz olmadığı için çok ayrıntılı kutlamalar yapmadık." (A5E)

Yapılan mülakat sonuçlarından elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere Aile 6, Aile 7, Aile 10 ve Aile 12'daki az dindar ailelerde dini bayramların kutlanması kültürel bir çeşitlilik olarak görülmekte ve bu çerçevede kutlanmaktadır. Bu ailelerde her iki dinin de bayramları aile bağlarını güçlendirdiği, akrabaları ve sosyal çevreleri ile bir araya gelme fırsatı olduğu için sosyal bir etkinlik gibi değerlendirilmektedir.

Yine elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere Aile 1, Aile 3, Aile 5, Aile 8, Aile 9 ve Aile 11'daki orta dindar gruptaki aileler düzenli olarak dini bayramları kutlamakta, bayramlarda yapılması gereken dini ibadetleri yerine getirmekte, çocuklarının her iki dinin bayramlarının kutlaması için teşvik etmektedirler.

Aile 2 ve Aile 4'deki gibi koyu dindar ailelerde dini bayramların kutlanması güçlü bir motivasyonla gerçekleşmektedir. Koyu dindar ailelerde dini bayramların kutlanması dini inançlarını pekiştirmek ve çocuklarına bu inançları aktarmak için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Bu durum çocukların güçlü bir dini bağlılık geliştirmelerine ve dini değerleri derinlemesine içselleştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu ailelerde, çocuklar, dini bayramlar sırasında dini ritüellere aktif olarak katılmakta ve bu ritüellerin anlamını öğrenmektedirler.

Sonuç olarak, dini bayramların kutlanması karma evliliklerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bayramlar aile içindeki bağları güçlendirmekte, çocukların dini ve

kültürel kimliklerini geliştirmekte ve toplumsal ilişkileri güçlendirmektedir. Eşlerin dini bayramların kutlanması konusunda uzlaşma sağlaması aile içindeki uyum ve hoşgörüyü arttırmaktadır. Mülakat sonuçları dini bayramların karma evliliklerde çocukların dini kimlik gelişimini desteklediği ve onların kültürel çeşitliliğe açık bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olduğu değerlendirilmektedir.

2.2.4. Çocuklarda Dil Gelişimi

Kültür insanlara neyin normal neyin anormal sayılacağını ve insan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini öğretmektedir. Bir grup insanın paylaştığı anlamlar dünyası olarak kültürün en önemli unsuru dildir. Dil, kültürün bilgi, değer ve kurallarını yansıtma aracıdır (Speelman, 2001: 42). Dil bir milletin başta gelen kültürel değerlerindendir. Dil, duygu ve düşünceyi insana aktarma aracıdır. Bu nedenle dil, insan topluluklarını bir yığın ve kitle olmaktan kurtararak onları aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir "toplum" yani "millet" haline getirmektedir (Kaplan, 1983: 45).

Genelde bir iletişim aracı olarak tanımlanan dil vasıtasıyla insan hem kendisi hem de diğer insanlar ve varlık alanlarıyla ilişki kurmaktadır. Dil olmadan iletişim mümkün olamamaktadır. Yine dil sayesinde bütün insanlar için müşterek bir bilgi alanı oluşturulmakta ve o alan nesiller arasında dil aracılığıyla aktarılmaktadır. Dil vasıtasıyla oluşturulan bu alan bilim, felsefe, din, sanat, gibi alanları kapsayan kültür alanıdır ki dil bu alanın hem bir varlığı hem de aktarıcısıdır (Yazoğlu, 2005: 126-127).

İki veya çok kültürlü ortamlarda iki dilli eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Bir çocuğun nasıl iki dilli yetiştirildiği geçmişten günümüze hep merak konusu olmuştur. Göçmen ülkesi Amerika ve Kanada başta olmak üzere, günümüzde Avrupa'da ve dünyanın pek çok ülkesinde yapılan karma evlilikler ve karma evliliklerdeki çocukların dil becerileri konularında yapılan çalışmalar, bu çocuklara sunulacak eğitim hizmetinde önemli katkılar sağlamaktadır (Sağlam, 2006: 232).

Fatma Sağlam'ın 2006 yılında yapmış olduğu "Türk - Alman Örnekleminde Karma Evli Çiftlerin Çocuklarındaki Dilsel Gelişim Üzerine" çalışmasında iki ya da çok kültürlü ortamda yetişen bu çocukların dilsel sorunlarını saptayabilmek amacıyla, her iki ülkeden Türk - Alman karma çiftlerle bir anket çalışması yürütülmüş, iki ülkedeki çocukların dil seviyelerinin karşılaştırmalı bir şekilde ele alındığı bu çalışmada dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. İki dilli bir ortamda yetişen çocuklardaki dil gelişimi, yaşadıkları çevreye ve duruma göre değişmektedir. Almanya'da yaşayan çocukların

% 52'si Almancayı anadili olarak kabul ederken, Türkiye'de yaşayan çocukların sadece % 40'ı Türkçeyi anadili olarak kabul etmektedir. Diğer taraftan, bu çocukların neredeyse 1/3'ü Türkiye'de yaşamalarına rağmen, Almancayı anadilleri olarak kabul etmektedir. Bir başka dikkat çekici sonuç ise Türkiye'de yaşayan çocukların, dilsel dört temel beceri olan okuma, yazma, konuşma ve anlama da her iki dilde de çok iyi oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'deki çocuklarda her iki dil baskın durumdayken, Almanya'daki çocuklarda Türkçe zayıf dil konumundadır (Sağlam, 2006: 237).

Karma evliliklerde büyüyen çocuklar, dil gelişimi açısından çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Farklı anadilleri olan ve farklı dilleri konuşan ebeveynler, çocuklarına her iki dili de öğretme çabası içindedirler. Ancak bu süreç, dil gelişiminde bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Mülakata katılan çocuğu olan 7 ailenin cevapları, çocuklarda dil gelişimi konusundaki farklı deneyimlerini ve yaşamış oldukları problemlere karşı aldıkları önlemleri ortaya koymaktadır. Bu bölümde eşlere "Çocuğun konuştuğu diller nelerdir?", "Çocuğa kültür aktarımını nasıl yapıyorsunuz?", "Çocukların iki dilli yetişmesi, farklı kültürleri öğrenmesi, hoşgörülü ve anlayışlı olmasını sağlıyor mu?" soruları yöneltilmiş, verilen cevaplardan elde edilen bulgularla çocuklardaki dil gelişimleri bağlamında bu ailelerin deneyimleri ve yaklaşımları incelenmiştir.

Karma evliliklerde büyüyen çocuklar genellikle iki dilli bir ortamda yetişmektedirler. Bu durum birden fazla dil kullanma becerisi olarak tarif edilen iki dillilik kavramını gündeme getirmektedir. Her iki dili de birbirine alternatif olarak kullanabilen çocuklar böylece her iki kültürün de değerlerini yakından tanıma fırsatı bulmaktadırlar (Süverdem, 2020:186). Aile 1'deki erkek katılımcı bu hususu şu şekilde ifade etmektedir:

> "Çocuklar iki dilli ve iki kültürlü olarak yetişiyorlar. Hem ana dilleri Almancayı hem de Türkçeyi konuşup, anlayabiliyorlar. Okulda ve dışarıda hayat Almanca aktığı için Almancaları çok daha iyi. Türkçeleri daha zayıf. Okulda ve sosyal çevrelerinde hep Almanca konuşuyorlar. Çocuklara din ve kültür aktarımını tamamen görerek ve yaşayarak yapıyoruz. Babaannesi başörtülü olduğu için soruyor, bizde ona örtünmenin İslam dininin bir gereği olduğunu söylüyoruz. Babamı namaz kılarken görüyor, namazın İslam dininin bir ibadeti olduğunu Türkçe anlamadığı yerlerde Almanca olarak anlatıyoruz. Ananesi ve dedesi ile kiliseye gidiyorlar, oradaki şeyleri soruyor, onlara her şeyi anlatıyoruz. İslam ile alakalı bilgileri genellikle Türkçe, Hıristiyanlıkla alakalı bilgileri Almanca anlatıyoruz. İyisiyle kötüsüyle açıklamaya

> çalışıyoruz. Yönlendirme yapmıyoruz, her şeye kendileri karar versin, kendileri görsün istiyoruz.” (A1E)

ifadelerden de anlaşıldığı üzere Aile 1’daki erkek katılımcı, okulun ve yaşanılan ortamın dil öğretimindeki yadsınamaz yerini ifade etmektedir. Söz konusu ailede çocukların Türkçeyi daha az duyup kullanması nedeniyle alman dilini daha iyi bildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum çocukların Alman kültüründen ve Hıristiyanlık dininden dil vasıtasıyla daha fazla etkilenebileceğine de işaret etmektedir (Arıcı, 2016: 67-68).

Aile 2’deki çocuklarında Türkiye’de yaşamalarına rağmen Almancaları Türkçelerinden daha iyi durumdadır. Aile 2’deki erkek katılımcının bu konuda söyledikleri dikkat çekicidir: “Üç çocuğum Almanya’da doğdu. Almanca ana dilleri evde Almanca konuşuyoruz. Almancaları Türkçelerinden daha iyi.” (A2E) şeklinde ifadeleriyle ana dilin yaşanılan sosyal çevreye rağmen daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Aile 4’daki kadın katılımcı ise *“Eşim yoğun çalıştığı için genellikle sorularla ben muhatap oluyorum. Ana dili Almanca. Evde hep Almanca konuşuyoruz, bu yüzden Almancası daha iyi, Türkçesi sadece babasıyla konuşurken kullanıyor.”* (A4B) ifadelerinden anlaşıldığı üzere çocuğun dilini belirleyen ve gelişimini sağlayan en önemli etmenlerden birisinin annenin rolü olduğuna işaret etmiştir. Büyüme süreci içinde çocuğun annesi ile konuştuğu dil, onun geleceğinde de önemli bir yer tutmaktadır. Aile 8’deki Almanya’da yaşayan tek çocuk daha konuşma çağına yeni ulaşmasına rağmen Almancasının Türkçesinden daha iyi olması Almancanın çocuklar üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir. Aile 8’deki kadın katılımcının bu konuda söyledikleri dikkat çekicidir. *“Oğlum şu anda daha iki yaşında ve daha konuşmayı yavaş yavaş söküyor. Ana dili Almanca ama bazı Türkçe kelimelerde söyleyebiliyor.”* (A8K) şeklinde ifadeleriyle yaşanılan sosyal çevrenin çocukların dil gelişimi üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Aile 10’daki Alman erkek katılımcı dil yeterliliği konusunda bir başka hususa dikkat çekmektedir. “Almancası Türkçesinden daha iyi. Maalesef Almanya’da yaşayan anne babası her ikisi de Türk olanlarda bile Türkçe konuşma ve anlaşma sorunları var. Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşamıyorlar.”(A10E) şeklinde ifadeleriyle çocukların Türkçesinin yetersiz dil pratiğinden dolayı zayıf kaldığını ifade etmektedir.

Yapılan araştırma çocuklarda baskın iki dillilik durumunun bulunduğunu göstermiştir. Baskın iki dillilik bireyin bir dilinin diğerinden daha gelişmiş olması ve bazen bu bağlamda ana dilini daha iyi koruması ve aynı sebeple sonradan öğrenilen

veya öğrenilecek olan herhangi bir dilin ana dilini etkilememesi durumudur. Özellikle göçmen kökenli ailelerin çocuklarında bu tür baskın iki dillilik fazlasıyla görülmektedir. Zamanla dil değişimine uğrayabilen bu çocuklarda yaşadıkları ülkenin eğitim dilinin ana dilleri üzerinde belirli bir yaş aralığına kadar büyük bir hâkimiyet kazandığı birçok araştırmada vurgulanmıştır (Süverdem, 2020: 188).

Çocuklarda Almancanın baskın dil olması, Türkçelerinin yetersiz kalması çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerine olumsuz yansımaktadır. Çocuklar Türkiye'de ve Türkçe konuşulan ortamlarda kendilerini ifade etmekte zorlanmakta, Türkiye'deki akrabaları ile iletişim kurmakta problemler yaşamaktadırlar. Bu durum onların Türkçe konuşulan ortamlarda özgüven eksikliğine sebep vermektedir. Aile 1'daki çocuklar Türkiye'deki akrabalarını ziyaret etme konusunda isteksiz davranmaktadırlar.

İki dillilikte olduğu gibi iki kültürlülükte de kültürel baskınlık kavramından bahsetmek mümkündür. İki kültürlü bir bireyin sahip olduğu kültürlerden biri diğerine göre daha baskın olabilmektedir. Her iki kültürün de aynı düzeyde olması sık rastlanan bir durum değildir (Grosjean, 2014: 205). Birey kendini, daha uzun süre içinde yaşadığı bir kültürle örneğin bir ülkede uzun süre ikamet edildiğinde diğerine kıyasla daha fazla özdeşleştirebilir. Bu durum bireyin iki kültürlü olmadığı anlamına gelmemektedir. İki dilli bireylerde dengeli/eşit iki dillilik durumuna, dillerden birinin baskın olduğu duruma kıyasla çok daha az rastlandığı gibi, iki kültürlü bireylerde de dengeli/eşit bir iki kültürlülük durumu sıklıkla görülmemektedir. Mükemmel iki dillilik olamayacağı gibi mükemmel iki kültürlülük de yoktur. Ayrıca tıpkı iki dillilik gibi iki kültürlülük de dinamik bir süreçtir. Bireyin dilleri ve kültürleri arasındaki denge hayatının farklı dönemlerinde yaşadığı farklı tecrübelere göre değişebilir. Hayatının bir döneminde dillerinden ve/veya kültürlerinden biri baskın olan bireyin, şartlar değiştiğinde farklı dilde okullaşma, farklı bir kültürde yaşamaya başlama baskın dili ve/veya kültürü de değişebilir (Grosjean, 2014: 206).

Yukarıda bahsedildiği üzere Aile 2 ve Aile 4'deki çocukların dil gelişimine ve iki kültürlülükteki farklılaşmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ailelerin Almanya'da başlayan evlilik süreçleri şu anda Türkiye'de devam etmektedir. Çocuklar Almanya'da iken Türkçeleri daha az kullandıklarından dolayı yetersiz kalmaktayken, Türkiye'ye taşındıktan sonra çocukların Türkçe yetkinlikleri artmış, kendilerini daha iyi ifade eder bir duruma geldiklerine işaret edilmektedir.

Sonuç olarak yapılan mülakat sonuçlarından elde edilen bulgulara dayanılarak çocuklarda baskın iki dillilik durumunun söz konusu olduğu, Almancaların Türkçelerine oranla daha iyi olduğu, çocukların dil unsurundan da etkilenerek Hıristiyan Alman kültüründen daha belirgin bir şekilde etkilendiğine işaret etmektedir.

2.2.5. Çocukların Din Seçimi

Karma evliliklerdeki en önemli konulardan bir tanesi de çocuğun din seçimi sürecidir. Çocuklar için seçilecek din ve çocuklara dinden bahsetme şekli ailelerin karşılaşmış oldukları önemli konulardan bir tanesidir. Çocukta anlama ve kavrama melekesi gelişmeye başladıktan sonra din eğitimi ve öğretimi problemi de başlamaktadır (Er, 2010: 667-670). Çocuğun din seçimi konusunda ebeveynin tavrı belirleyici bir rol oynamaktadır. Ailelerin dini inançları, inançlarına bağlılık dereceleri ve toplumsal etkenler çocukların din seçimini etkileyen önemli faktörlerdendir. Bazı aileler çocuklarını belli dine yönlendirirken, bazı aileler çocuklarını özgür bırakarak kararı kendilerinin vermesini istemektedirler.

Çocuğun din seçimi konusunda karma aileler birbirlerinden oldukça farklı tutumlar izlemektedirler. Mülakat sonuçlarından elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere aile içinde eşlerden baskın olan kültürün ve dinin seçilmesi karşılaşılan durumlardan bir tanesidir. Baba veya anne çocuğa kendi dinini öğretmeye çaba göstermektedir. Kendi dinine ve kültüne ait bir isim seçmeye, Müslümansa sünnet ettirmeye, Hıristiyan ise vaftiz ettirmeye ve kendi dini ritüellerini öne çıkarmaya çalışmaktadır. Örneğin Aile 2'deki erkek katılımcı dört çocuğunun tamamının isimlerini Müslüman Türk Kültürüne ait Zeynep, Leyla, Seval ve Mustafa olarak koymuş, çocuklarını Kur'an Kursuna göndererek Kur'an-ı Kerim öğrenmelerini sağlamış, kızları başörtüsü takmaya başlamış ve Almanya'da İslam dinini rahat bir şekilde yaşamadığı gerekçesiyle Türkiye'ye taşınmıştır. Aile 2'de ki durumdan da anlaşıldığı üzere karma evlilik yapan eşler, çocuklarının bu farklı durumunu göz önüne alarak, nerede ve nasıl yaşayacaklarına karar vermektedirler. Çünkü bu karar çocukların din eğitimi ile yakından alakalıdır. Çocukların yaşayacağı yer ile ilgili verilecek kararlar, onların din seçimini de etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. "Müslüman bir ülkede mi yoksa Hıristiyan bir ülkede mi yaşayacak?", "Akraba ilişkilerinin sık olduğu bir toplumda mı yoksa bireysel mi yaşanacak?" , "Din serbestliği olmayan yerde mi yoksa laik ülkede mi yaşanacak?" bu sorulara verilen cevapların çocuğun din tercihini de yakından etkilediği anlaşılmaktadır. Örneğin, Aile 10'daki Michael baskın batı kültürü içinde

yaşaması ve sosyal çevresinin Hıristiyan Almanlardan oluşması nedeniyle annesi tarafından Hıristiyanlığa daha yakın olarak değerlendirilmiştir.

Bazı aileler ise çocuğa her iki dini birlikte öğretmektedirler. Aileler çocuklarına her iki dinin temel bilgilerini aktarmak, her iki dinin ibadet yerleri olan cami ve kiliseyi tanıtmak, her iki dinin bayramlarını kutlamak suretiyle iki dinli bir eğitim yöntemini benimsemektedirler. Her iki dininde öğretileri çocuğa öğretildikten sonra çocuğun kendi dinini kendisi seçmesi istenmektedir. Çocuk daha sonra öğreneceği bilgileri de bu temel üzerine oturtarak dini kimliğini oluşturmaktadır. İlk bakışta din seçimini çocuğa bırakmak ona saygı gibi görünmekle birlikte buradaki asıl neden eşlerin birbirlerine gösterdikleri saygı ve evliliklerini devam ettirme gayretidir. Çocuklara bırakılan bu sorumluluk çocukları korkulmaktadır. Çocukta olan endişe doğru dini seçip seçmeme durumu değil, annesi ile babası arasında birini seçme durumudur. Bu durumda çocuk genellikle her iki dini de seçmemektedir. Yetişkin çocuklardan çok azı bir din seçmekte, bazıları Hıristiyan-Müslüman olduklarını veya her iki dinde büyüdüklerini, bunun kendilerine bir zenginlik kattığını ancak iki dine de ait olmadıklarını söylemektedirler (Er, 2010: 667-670).

Aile 1'deki çocukların din seçimi ve dinden bahsetme şekli ailelerin yaygın olarak kullandığı her iki dininde anlatıldığı ancak kararın çocuklara bırakıldığı duruma örnek teşkil etmektedir.

> "Çocuklar hem İslam'ı hem de Hristiyanlığı tanıyorlar. Her iki dinin de güzel taraflarını alabiliyorlar. Mesela oğlum Yasin sünnet oldu. Kızım okulda öğrendiği Hristiyanlıkla ilgili bilgileri bana soruyor, çok ilginç sorular alıyoruz. Ailemizde farklı olan bir şeyler olduğunu onlarda fark ediyorlar. Çocuklarım ne Müslüman ne Hıristiyan, nasıl yaşayacaklarına kendileri karar verecekler, biz bir yönlendirme yapmıyoruz. Çocuklara din ve kültür aktarımını tamamen görerek ve yaşayarak yapıyoruz. Babaannesi başörtülü olduğu için soruyor, bizde ona örtünmenin İslam dininin bir gereği olduğunu söylüyoruz. Dedesini namaz kılarken görüyor, namazın İslam dininin bir ibadeti olduğunu öğretiyoruz. Ananesi ve Dedesi ile kiliseye gidiyorlar, oradaki şeyleri soruyor, onlara her şeyi anlatıyoruz. İyisiyle kötüsüyle açıklamaya çalışıyoruz. Yönlendirme yapmıyoruz, her şeye kendileri karar versin, kendileri görsün." (A1K)

Yine yukarıda ifade edildiği üzere Aile 8, Aile 9, Aile 10 ve Aile 11'da da benzer bir anlayış söz konusudur. Aile 9'daki kadın katılımcı bu hususu şu şekilde ifade etmektedir. *"Çocuklarımıza dini yönden telkinde bulunmadık. Çocuklar nasıl isterlerse öyle yaşıyorlar. Küçük oğlum namaz kılıyor bazen. Dini konularda durum biraz karışık,*

bizden gördükleri ve yaşadıkları ile kendi yönlerini çiziyorlar. Çok müdahale etmiyoruz. Sorduklarında basit anlaşılabilir cevaplar vermeye çalışıyoruz." (A9K)

Eşler çocuklara dinden bahsederlerken diğer dinin de inanç ve ibadetleri konusunda bilgi sahibi olmaları çocuklara verilecek din eğitiminde büyük önem arz etmektedir. Diğer din konusunda bilgi sahibi olmayan anne veya baba doğru bir bilgilendirme yapması da mümkün olmamaktadır. Müslümanların domuz eti yememe konusundaki hassasiyetinin bilinmesi ve Hıristiyanların teslis inancı ile alakalı olan hassasiyetleri bu konunun ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Aile 1'deki erkek katılımcı Hıristiyan dini hakkında bilgi sahibi olabilmek için kitaplar okuduğunu ve incili araştırdığını ifade etmiştir. *"Almanya'da doğdum ve büyüdüm. Buradaki okuduğum okullarda din hakkında dersler de gördüm. Hristiyanlığı araştırdım. İlk İncil Kur'an-ı Kerime %99 benziyor, aynı sayılır."* (A1E) demek suretiyle eşinin dini ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmak için gayret ettiğini, bu durumun çocuklara sunulacak din ve değerler eğitiminde de hassas olan konularda dikkatli olunması gerektiğini ifade etmektedir.

Çocuk sahibi olmayan Aile 3, Aile 5, Aile 6, Aile 7 ve Aile 12'nin dini ve kültürel kimliklerini, evliliklerinde din ve kültürün ne kadar etkili olduğunu, çocuk yetiştirme süreçlerinde karşılaşabilecekleri zorlukların neler olduğu üzerine değerlendirmeler yapmak, gelecekte çocuk sahibi olmaları durumunda karşılaşabilecekleri dinamikleri anlamaya yardımcı olacaktır. Yapılan mülakat sonucunda elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere Aile 3, Aile 5, Aile 6, Aile 7 ve Aile 12'daki eşler birbirlerinin dini inançlarına ve ritüellerine saygı göstermekte olup, dini bayramları birlikte kutlamaktadır. Aileleri ve sosyal çevreleri ile olan irtibatı oldukça canlı olan bu aileler uyumlu bir evlilik sürdürmektedirler. Aile 3'teki erkek katılımcının çocuk olduktan sonra olası sıkıntıların yaşanabileceğine dair tedirginlik ifadeleri dikkat çekicidir:

> "Özellikle çocuk olduktan sonraki durumu değerlendirmeye çalışıyoruz. Ben oğlum olursa sünnet ettirmeyi çok istiyorum ama eşim sünnete karşı. Buna çocuğun kendi karar vermesi gerektiğini söylüyor. Yine isim verme konusunda da zorlu bir süreç bizi bekliyor. Eğer Türk biriyle evli olsaydım bir Türk ismi koyacaktık ama şimdi belirsiz." (A3E)

İfadeleri katılımcının doğacak çocuğun aradaki dini ve kültürel farklılıkları gün yüzüne çıkaracağını düşündüğünü göstermektedir.

Çocukların din seçimi, ebeveynlerinin dini bağlılıkları ve bu bağlılıklarının aile içindeki yansımaları ile doğrudan ilişkilidir. Karma evlilik yapan ailelerin çocukları, iki

farklı dinin etkisi altında büyüdükleri için dini kimliklerini oluşturma süreçleri bu durumdan etkilenmektedir. Burada mülakata katılan ailelerin dini bağlılıklarına göre az dindar, orta dindar ve koyu dindar olarak üç gruba ayırarak çocuklarının din seçimini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Az dindar ailelerde din konusu genellikle kültürel bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ailelerde çocuklar din konusunda özgür bırakılmakta, kendi tercihlerini kendilerinin belirlemesi beklenmektedir. Ebeveynler çocuklarına her iki dini de tanıtmakta ve din seçimi konusunda baskı yapmamayı tercih etmektedir. Bu ailelerde çocukların dini kimliklerini oluşturma süreçleri genellikle çevresel etkiler ve kişisel tercihlerle şekillenmektedir. Aile 10'daki kadın katılımcının bu konuda ki dikkat çekici ifadesi şöyledir: *"Çocuklarım ne Müslüman ne Hıristiyan, nasıl yaşayacaklarına kendileri karar verecekler."* (A10K) demek suretiyle az dindar aileler din seçimini çocuğun kendisine bırakmaktadır.

Orta dindar ailelerde ise hangi dini tercih edeceğinden daha çok, iyi insan olmasına yönelik bir yaklaşım söz konusudur. Aile 9'daki kadın katılımcının söyledikleri bu durumu destekler niteliktedir. *"Bizim için önemli olan onun iyi bir insan olması. Ahlaki değerlere sahip olması. Yoksa hangi dine mensup olacağı benim için çok önemli değil."* (A9K) ifade etmek suretiyle evrensel değerleri öncelemektedir.

Koyu dindar ailelerde dinin günlük yaşamlarının merkezinde yer aldığı görülmektedir. Bu ailelerde din, yaşamın her alanını etkileyip belirlemektedir. Koyu dindar ailelerde çocuklar ebeveynlerinin dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı olarak yetişmektedir. Bu ailelerde çocuklara yoğun din eğitimi verilmekte ve dini ritüellerin düzenli olarak gerçekleştirilmesi teşvik edilmektedir. Örneğin Aile 2 ve Aile 4'deki çocuklar Türkiye'de İslam dini inançlarını öğrenerek, ibadetlerine katılarak ve İslam dini bayramlarını kutlayarak büyümektedir. Aile 2 ve Aile 4'deki çocukların Müslüman Türk kimliğinin ağır bastığı değerlendirilmektedir. Aile 2'deki kızların başörtüsü takması ve Kur'an öğrenmeleri bunun en belirgin göstergesidir.

2.2.6. Çocuklara Verilen Din Eğitimi

Din eğitimi her bireyin yaşına ve cinsiyetine göre değişen zihinsel, duygusal ve inanç gelişimini kapsayan bir süreçtir. Dinî ve ahlaki değerlerin, ibadetlerin, iyi-kötü, helal-haram gibi kavramların öğrenildiği bireyin olgunlaşıp şekillendiği yer öncelikle aile ocağıdır. Bu durum ailenin eğiticilik fonksiyonu öne çıkarmaktadır (Kurttekin,

2017: 82). Çocuklar ebeveynlerinden dua öğrenerek, onları taklit ederek kimi zamanda dinî törenlere katılarak dinî tutum geliştirmektedirler (Çelik, 2016: 33). Bu süreçte aile üyelerinin dini yaşam tarzı ve tutumları, çocukların dini gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ailede başlayan bu dinî sosyalizasyon okullarda ve sosyal kurumlarda devam etmektedir (Kılıç, 2022: 483-511).

Araştırmamızda mülakata katılan ailelerden Aile 2 ve Aile 4 farklı gerekçelerle Türkiye'ye taşınmış ve çocuklarını Türkiye'de yetiştirmektedir. Diğer aileler ise Almanya'da ikamet etmekte ve çocuklarını Almanya'da yetiştirmektedir. Bu noktadan hareketle Almanya'da ve Türkiye'de çocuklara yönelik verilen din eğitiminin değerlendirilmesi konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2.2.6.1. Almanya'da Çocuklara Verilen Din Eğitimi

Almanya, Kıta Avrupası'nda dini ve kültürel çeşitliliğin en yoğun olduğu ülkelerin başlıcaları arasında yer almaktadır. Bu çok kültürlü ortamda insanların uyum içinde yaşamasını sağlayacak, kültürel açıdan var olan ya da olması muhtemel gerginlikleri ve önyargıları azaltacak, belli bir bölgede yaşayan değişik insan topluluklarının ortak yaşama tam olarak katılmalarını temin edecek önemli etkenlerden bir tanesi de okullarda kapsayıcı bir eğitim anlayışının sunulmasıdır. Çok kültürlü eğitim veya kültürlerarası eğitim olarak ifade edebileceğimiz bu eğitim şekli birleştirici bir amaç çerçevesinde farklı düşünce ve inançlara saygı duymanın yanı sıra, bu düşünce ve inançları destekleme, hoşgörü, dayanışma ve evrensel değerler çerçevesinde ortak bir dünya ahlakı geliştirmek ve bu ahlakın kriterleri çerçevesinde hayatı birlikte paylaşarak yaşamak dünyanın geldiği bu konjonktürde gerekli görülmektedir (Başkurt, 2001: 111).

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminde yetki ve sorumlulukların belirlenmesinde etkin olan temel faktör, devletin federal yapısıdır. Eğitim alanındaki yetki ve sorumluluklar federal hükümet ile eyaletler arasında dağıtılmış, bu sorumluluklar Anayasa ile (Grundgesetz) belirlenmiştir. Almanya federal bir devlet yapısına sahip olduğu için din eğitimi politikaları eyaletler arasında farklılık göstermektedir. (Adıgüzel, 2010: 59-72). Örneğin Aşağı Saksonya Eyaleti'nde

"Değerler ve Normlar" dersi verilirken, Bavyera Eyaleti'nde Etik dersi, Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti'nde Pratik Felsefe dersi verilmektedir. Bu farklılıklar eyaletlerin sosyal, kültürel ve dini yapılarından kaynaklanmaktadır (Savaş, 2019: 24).

Almanya'da din eğitimi devlet okullarında ders olarak yer almakta, öğrencinin dini inancına uygun olarak farklı dersler şeklinde verilmektedir. Katolik, Protestan, Ortodoks, Yahudi ve İslam dinleri için ayrı din dersleri bulunmakta olup, ayrıca din dersine katılmayan öğrenciler için etik dersleri de sunulmaktadır. Bu derslerin tamamı Almanca olarak verilmektedir. Veliler çocuklarının din dersine katılıp katılamayacağı hakkında söz sahibidirler. Ancak öğrenci on dört yaşını bitirdiği günden itibaren dinini seçme özgürlüğü edinmiş olmaktadır. Buna göre de okuldaki din dersine katılmama kararı alabilir (Gülşen, 2014: 44).

Yukarıda ifade edildiği üzere Almanya'da din dersi almayan öğrencilere etik dersi verilmektedir. Almanya'da din dersinin alternatifi olarak okutulan dersin statüsü eyaletten eyalete farklılık göstermektedir. Bu ders zorunlu alternatif ders, zorunlu seçmeli ders ve zorunlu ders olmak üzere üç farklı statüye sahiptir. Baden-Württemberg, Bayern, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Hessen, Rheinland-Pfalz, Saarland ve Schleswig-Holstein Eyaletlerinde din dersine katılmayan tüm öğrencilere zorunlu alternatif ders olarak okutulmaktadır. Hamburg, Nordrhein-Westfalen, Sachsen, Sachsen-Anhalt ve Thüringen Eyaletlerinde etik dersi zorunlu seçmeli ders statüsüne sahiptir. Etik dersinin zorunlu bir statüye sahip olduğu tek eyalet Berlin'dir. 23 Mart 2006'dan beri etik dersi bu eyalette 7.-10. sınıflar arası zorunlu olarak okutulmaktadır (Savaş, 2019: 24-26).

Almanya'daki din dersleri mezhebe dayalı bir şekilde, ilkokulun birinci sınıfından itibaren ders programı içerisinde yerlerini almaktadır. Bu dersler Eyalet Kültür Bakanlıklarınca yapılan düzenlemelere göre bazı eyaletlerde haftalık iki bazılarında ise üç saat olarak verilmektedir. Bu derslerde de diğer derslerde olduğu gibi sınav yapılmakta ve ders sonunda verilen not, sınıf geçme ya da kalma konusunda belirleyici olmaktadır. Almanya'da din dersleri mezhebe dayalı verildiğinden dini cemaatin temel ilkeleriyle bağdaşmak zorundadır. Bu nedenle bir öğretmenin din dersi verebilmek için dini cemaatin yani bu durumda kilisenin iznini alması gerekmektedir (Başkurt, 2001: 47). Bunların dışında günümüzde İslam dersi de zorunlu dersler arasında yerini almaya başlamıştır. Bu güne kadar anadil dersi bünyesinde ve çoğunlukla okulun dışında verilen İslam dersleri Baden-Württemberg,

Nordrhein-Westfalen ve Niedersachsen eyaletlerinde haftalık ders programı içinde pilot uygulamalar şeklinde yerini almıştır (Gülşen, 2014: 45-46).

Almanya'daki din dersinin temel hedefi, öğrencilere inanç ve din ekseninde sorumluluk sahibi düşünme ve eylemde bulunma yetisini kazandırmaktır. Aynı zamanda din dersi öğrencilerin gelişimini destekleyerek, içinde yaşadığı kültürü ve toplumsal bütünlüğü var eden ve etmekte olan manevi miras ile tanışık bireylerin yetişmesine katkıda bulunmaktır. Söz konusu mirasın içerisinde mezhepsel formları ile Hristiyanlık da bulunmaktadır. Din dersleri öğrencilere dini yolda refakat etmekte ve onların algı, şekillendirme ve yargı güçlerinin gelişimini teşvik etmektedir (Gülşen, 2014: 48-49) .

Almanya'ya misafir işçi statüsünde gelerek yerleşen Türkler tarafından kurulan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği Almanya'daki Türklerin yaygın ve örgün din eğitimine önemli katkılar sunmaktadır. Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)'e bağlı camilerde Kur'an kursları, cami dersleri ve çeşitli dini etkinlikler düzenlemekte ve çocukların İslami bilgilerini artırmaya yönelik faaliyetler yapılmaktadır. DİTİB tarafından yayımlanan "Camiye Gidiyorum" serisi ve Kur'an-ı Kerim ders kitapları, çocukların dini bilgilerini ve ibadet alışkanlıklarını geliştirmeye yönelik önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Örgün öğretimde okullarda İslam din dersini verecek öğretmenler DİTİB'in kurmuş olduğu İslam teolojisi alanından uzman üç kişilik bir kurul (DİTİB Landesverband) tarafından yeterli görülmeleri halinde görev alabilmektedirler (Coştu ve Ceyhan, 2015: 39-51).

2.2.6.2. Türkiye'de Çocuklara Verilen Din Eğitimi

1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Modern Türkiye'de her alanda olduğu gibi eğitim alanında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim sistemi milli bir kimlik kazanmış ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birliğe gidilmiştir. (Ayhan, 2004: 50). Söz konusu Kanunun bir sonucu olarak medreseler kapatılmıştır. Yine bir başka önemli değişik ise 1928 yılında Latin alfabesine geçilmesi olup bu değişikliğin tüm örgün ve yaygın eğitim kurumlarında uygulanmaya başlanmasıdır (Gülşen, 2014: 9). Yapılan köklü değişiklikler akabinde Türkiye'de din eğitimi yaygın ve örgün olmak üzere verilmeye başlanmıştır. Örgün din eğitiminin bir parçası olarak din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler

arasında yer almaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamberin Hayatı ve Temel Dini Bilgeler dersleri isteğe bağlı seçmeli ders olarak ortaokul ve liselerde okutulmaktadır (Bahçekapılı, 2012: 191-193).

Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde dini bilginin öğretilmesinin yanı sıra öğrencinin zihinsel, ahlaki, ruhi ve duygusal gelişimi de desteklenmekte, sağlıklı bir kişiliğe ve karaktere sahip olması için çalışılmakta ve sorumluluk bilinci kazanması hedeflenmektedir. Öğrencilerin din hakkında sağlıklı ve objektif bilgi sahibi olmaları, temel becerilerini geliştirmeleri, öğrenme sürecinde öğretim programı vasıtasıyla kazanmaları istenen bilgi, beceri, tutum, değer, kavram ve öğrenci merkezli yaklaşımlarla bir arada yaşama bilincine ulaşmaları gösterilen hedefler arasında yer almaktadır (Akyüz, 2007: 344-345).

Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, öğrencilerin bireysel açıdan; temel dinî ve ahlaki sorulara cevap verebilmelerini ve İslam'ın iman, ibadet ve ahlak esaslarını tanıyabilmelerini, inanç özgürlüğünün bilincinde olup dini ibadetlerini istismara kapılmaksızın gerçekleştirebilmelerini, İslam dini ve diğer dinlerin kaynaklarını tanıyabilmelerini, dinin akıl ve bilim ile olan ilişkisini kavrayabilmelerini ve toplumsal beklentiye dayalı alışkanlıklar ya da hurafeler ile dinin emirlerini ayırt edebilecek konumda olabilmelerini amaçlamaktadır. Toplumsal açıdan ise toplumsal olarak yaşanan dinî ve ahlaki davranışları tanımalarını, farklı dini anlayış ve yaşayışların sosyal bir olgu olduğu bilincine varmalarını ve bunlara hoşgörü ile yaklaşmalarını ve çevreyi koruma bilince ulaşmalarını amaçlanmaktadır. Öğrencilerin ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmaları, bu değerleri içselleştirmeleri ve inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini kavramaları da programın ahlaki açıdan amaçlarıdır. Kültürel açıdan amaçlananlar ise öğrencilerin; din ve kültür ilişkisini, Türklerin İslam'ı kabul ediş sürecinde etkili olan unsurları ve dini ve milli bayramların, milleti birleştiren temel değerlerden olduğunu kavramalarıdır. Son olarak evrensel açıdan öğrencilerin, evrensel değerlere kendi dini bilgi ve bilinçleriyle katılmaları, diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak mensuplarına hoşgörüyle yaklaşmaları ve evrensel insani değerlerin İslam'ın insani değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaşmaları amaçlanmaktadır (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2018: 1-4).

Türkiye'de önemli dini kurumların başında gelen Diyanet İşleri Başkanlığı camilerdeki ve Kur'an Kurslarındaki yaygın din eğitimi faaliyetlerini organize

etmektedir. Yaygın din eğitimi toplumsal dindarlığın oluşmasında etken unsurlardan biridir. Camiler mabet olma özelliğinin yanı sıra yaygın din eğitiminin halka açılan yüzüdür. Cami ve Kur'an Kurslarında çocuklara yönelik yapılan Yaz Kur'an Kursu faaliyetleri, vaaz ve hutbeler, cami derslerinde Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenmeleri, dini bilgilerini geliştirmeleri, dini içerikli sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaları çocukların dini sosyalleşmesinde ve dini kimliklerinin oluşmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Yaygın din eğitimi içerisinde yer alan Cami ve Kur'an kursları, manevi değerlerin aktarıldığı kurum olma özelliği taşımaktadır. Bireylere aktarılan milli ve manevi değerler toplumla uyum içinde yaşamaya önemli katkılar sunmaktadır. Dini anlamda sosyalleşmenin yaşandığı yerler olma özelliği de taşıyan bu kurumlar hem dini hem de eğitim fonksiyonu söz konusudur (Karataş, 2022: 15-16).

Yapılan incelemede anlaşıldığı üzere Türkiye ve Almanya'daki yönetim sisteminin, tarihi, siyasi ve kültürel yapının farklılığı eğitim sistemlerinin de birbirinden farklılaşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin eğitim sisteminin tek bir idare tarafından yönetilen merkeziyetçi yapısı, din derslerinin günümüzdeki şekli almasında rol oynamıştır. Anayasanın üzerine kurulu olduğu laiklik ilkesi din derslerinin sadece Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen ve denetlenen bir yapı kazanmasına neden olmuştur. Almanya ise federal bir devlettir ve eğitim sistemi anayasaya ters düşmeyecek şekilde eyalet yönetimlerinin uygulama alanına girmektedir. Din dersleri ise devlet ve dini cemaatlerin ortak sorumluluğundadır. Burada dikkati çeken en büyük farklılık, Türkiye'de din dersleri üzerinde herhangi bir dini otoritenin yetkisinin olmayışı, bunun aksine Almanya'da ise dini cemaatlerin ilkeleri ile belirlenmesidir. Bu durum Türkiye'de belli bir mezhebe dayalı olmayan İslam dininin kök değerlerini temel alan mezhepler üstü bir yaklaşımın benimsenmesinde etkili olurken Almanya'da ise mezhebe dayalı bir din eğitimi verilmesine zemin hazırlamıştır.

2.2.6.3. Mülakata Katılan Ailelerin Çocuklarına Verilen Din Eğitimi

Karma ailelerle ilgili önemli süreçlerden biri de çocuklara verilecek olan din eğitimidir. Çocuklar için seçilecek din, onlara dinden bahsetme şekli, çocuklara dinden bahsetme zamanı, konulacak isimler, ailede dini törenler, kutlanacak bayramlar çok ciddi tartışma ve bölünmelere neden olmaktadır (Er, 2010: 667). Araştırmamızdaki mülakata katılan ailelerdeki çocukların din eğitimi, ebeveynin çocuklara yönelik din ve

kültür aktarımına dair tutumları, ebeveynin dini bağlılıkları ile bu bağlılıklarının aile içindeki yansımaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu kısımda araştırmamıza katılan 12 ailenin mülakat sonuçları ele alınarak çocuk sahibi olan ailelerin dini bağlılıkları az dindar, orta dindar ve koyu dindar olarak üç gruba ayrılarak değerlendirilecektir.

Az dindar ailelerde çocuklara verilecek din eğitimi daha çok değerler eğitimi üzerinden verildiği anlaşılmaktadır. Doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık gibi bütün dinlerin evrensel değerleri üzerinden bir din eğitimi yaptıklarını ifade etmektedir. Aile 10'daki kadın katılımcının fikirleri bu konuyu destekler niteliktedir.

> "İnsanın aynı milletten ve dinden olmasından daha çok aynı fikirde olmasının daha önemli olduğunu düşünüyorum. Biz eşimle öyleyiz. Çocuğumuza da din ile alakalı her hangi bir yönlendirme yapmadık. Bizim için önemli olanın hangi dine inanacağı veya hangi millete yakın olacağı değil, bizim için önemli olan iyi ve faydalı bir insan olması."(A10K)

ifade etmek suretiyle din eğitiminden ziyade daha çok etik değerler eğitimi yaptıklarını ifade etmektedir.

Orta dindar ailelerde çocuklar her iki dinin inanç ve ibadet esaslarını öğrenerek büyümekte, dini kimliklerinin oluşumunda ebeveynin, akrabaların, okuldaki din derslerinin ve sosyal çevrenin rehberliğinden faydalanmaktadır. Aile 1'deki erkek katılımcı Alena isimli kızının okulda Hıristiyan din dersine katıldığı, okulda Hıristiyan dini bayramlarını kutladığını, Hıristiyan dedesi ile birlikte kiliseye gittiğini ifade etmektedir.

> "Kızım okulda öğrendiği Hristiyanlıkla ilgili bilgileri bana soruyor, çok ilginç sorular alıyoruz. Bildiğimiz bir şey ise cevap veriyoruz. Eğer bilmediğimiz bir konu ise Hristiyanlıkla alakalı bir şey soruyorsa eşimin yengeleri var, onlar Hıristiyanlık konusunda çok daha iyi bilgi sahibi onlara yönlendiriyorum. İslamiyet'le ilgili bir soru sorarsa dayım hoca, ona yönlendiriyorum. Oğlum daha küçük biraz daha büyüyünce ondan da ilginç sorular geleceğini tahmin ediyorum." (A1E)

ifadeleri çocuğun din eğitiminde ailenin, okulun, akrabaların ve sosyal çevrenin etkisini gösteren dikkat çekici bir örnektir.

Koyu dindar ailelerde din yaşamın her alanını etkilemekte olup, çocuklarını kendi dini inançlarına uygun bir şekilde sıkı sıkıya bağlı olarak yetiştirme gayreti içerisindedir. Bu ailelerde çocuklara yoğun bir din eğitimi verilmekte olup, ibadetlerin düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için çocuklar teşvik edilmektedir. Aile 2 ve Aile 4'

deki çocuklar, İslam dininin ibadetlerini uygulayarak ve dini bayramlarını kutlayarak büyümektedir. Okulda din kültürü ve ahlak bilgisi dersi almakta, camiye Kur'an öğrenmeye gitmektedirler. Bu durum çocukların din eğitiminin güçlü bir şekilde verilmesi ve dini kimliklerinin güçlü bir şekilde oluşturmasına yardımcı olmaktadır.

Mülakata katılan ailelerdeki çocukların din eğitimlerini ailelerin dindarlık seviyelerine göre değerlendirdikten sonra ailelerin ikamet yerlerine göre çocukların din eğitimlerini değerlendirmek de konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Karma evliliklerde çocuklara verilecek din eğitimi faaliyetlerinde, ebeveynlerin dini bağlılıklarının yanı sıra yaşanılan ortamın da son derece önemli bir etkisinin olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Aile 2 ve Aile 4 Türkiye'de ikamet etmekte olup, çocuklarını İslam kültürü ile yetiştirmektedirler. Aileler Türkiye'de yaşadıkları için çevresel faktörlerin etkisiyle daha dindar bir yaşantı sürmektedirler. Ramazan ayında genellikle insanların oruç tutmaları, teravih namazlarına gitmeleri, Cuma namazlarında topluca ibadet etmeleri, ezan sesi vb. uygulamaların görünür ve yaşanır olması, Türkiye'de yetişin bu ailelerin çocuklarının baskın din olan İslam dinini benimsemesinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer aileler ise Almanya'da ikamet etmektedir. Aile 10'deki erkek çocuğun Almanya'da yetişmesi, sosyal çevresinin Hıristiyan Almanlardan oluşması nedeniyle Hıristiyanlığa daha yakın olduğu ifade edilmiştir. (A10K) Bu durum bize yaşanılan ortamın din eğitiminde ve din tercihinde ne denli önemli olduğunu gösteren bir örnektir. Aile 1'deki kız çocuğunun okulda Hıristiyan din dersi alması ve çevresel faktörlerinde etkisiyle Hıristiyanlığa daha meyilli olması yaşanılan yerin önemini gösteren diğer bir örnektir. (A1E)

Sonuç olarak çocuklara sunulacak din eğitimi ebeveynlerinin dini bağlılıklarına yaşadıkları ülkelerin din eğitimi sistemlerine göre şekillenmektedir. Dindar aileler çocuklarına yoğun bir din eğitimi verirken, orta dindar aileler çocuklarına her iki dininde kendilerine göre güzel yanlarını aktarmaya çalışmakta, az dindar ailelerde ise din eğitimi daha çok ahlak eğitimi olarak yapılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARMA EVLİLİKLERİN AİLE, ÇOCUK VE TOPLUMA ETKİSİ

Günümüzde Almanya´da üç milyondan fazla Müslüman yaşamakta olup İslamiyet Hıristiyanlıktan sonra ikinci büyük din haline gelmiştir. Bilimsel öngörüler göz önüne alındığında Alman nüfusunun azalacağı, yabancıların özellikle de Türk nüfusunun artacağı dolayısıyla Almanya'da Müslüman nüfusun artacağı değerlendirilmektedir (Topçuk, 2015: 255). Bu nedenle gelecekte karma evliliklerle alakalı yapılacak çalışmalar aile, çocuk ve toplum açısından daha da önemli hale gelecektir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesinde de ifade edildiği üzere karma evlilikler farklı kültürel ve dini arka planlara sahip bireylerin evlenmesi sonucu oluşan ilişkilerdir. Bu tür evliliklerin aile içindeki ve toplumdaki yansımaları çocukların din eğitimi ve nihayetinde de dini kimliklerinin şekillenmesinde önemli etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada detaylı bir şekilde incelenen Türk ve Alman bireylerin oluşturduğu karma evliliklerde çocukların din eğitimine dair bulgular, mevcut literatürdeki bulgularla birlikte değerlendirilmiştir.

Bu bölümde ise bir önceki bölümde sunulan bulgular ışığında karma evliliklerin din eğitimi üzerindeki rolünü, karma evliliklerde ebeveynlerdeki kimlik değişimini ve çocukların dini kimliklerinin şekillenmesinde ebeveynlerin etkisini, çocukların topluma uyum sürecini, akademik başarı durumlarını, psikolojik ve duygusal gelişimlerini anlamak amacıyla mevcut literatür ekseninde tartışılacaktır.

3.1. Karma Evliliklerde Ebeveynlerdeki Dini Kimlik Değişimi

Karma evliliklerde eşler farklı din ve kültürlerden oluşan yeni bir aile yapısı oluşturmaktadır. Her eşin kendi dinine ve kültürüne bağlı olması işin doğasından kaynaklanmaktadır. Daha önceden yapılan araştırmalarda karma evliliklerde taraflardan birinin dinine ve kültürüne çok bağlı olması eşler arasında tartışma ve gerginlik yaşanma ihtimalini yükselttiği ifade edilmektedir (Er, 2010: 663). Ancak bizim yaptığımız araştırmada çiftlerin genellikle daha uyumlu olduğu, gerginliklerden kaçındığı, birlikte yaşamayı başarmak için tavizler verdiği bulgularına ulaşılmıştır. Eşler genellikle farklılıkları ön plana çıkarmadan ortak paydalarda buluşma yöntemini

benimsemektedirler. Aile 3'deki kadın katılımcının bu konu ile alakalı görüşleri bu konuyu destekler niteliktedir.

> "Biz evlenmeye karar verince Anne ve Babama bu konuyu açtım. Onlarda bana soyadın bir Türk soyadı olacak, çocuklarına Türk isimleri verilecek, sadece kocanın isteklerini yerine getirmek zorunda kalacaksın, kendini ezdirme tarzında tepkileri oldu. Domuz eti ile alakalı Müslümanların hassasiyeti vardı ve medya' da devamlı İşid ile alakalı haberler çıkıyordu. Bu olumsuzluklara rağmen evlendik ve her meselede bir ortak paydada buluşabiliyoruz. Çocuk olması durumunda bazı sıkıntılar olabileceğini tahmin ediyorum. Ama her konuda olduğu gibi o konuda da bir orta yol bulacağız."(A3K)

ifade etmek suretiyle olumsuz kanaatlerden kaynaklanan önyargıların zaman içinde karşılıklı anlayışla aşıldığı ancak tereddütlerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Aile 2 ve Aile 4'deki koyu dindar eşlerin İslami hassasiyetlerine rağmen her hangi bir çatışma ve gerginlik ortamının olmadığı, Hıristiyan eşlerinde çocukların İslam kültürüne uygun bir şekilde yetiştirilmesine karşı çıkmadığı sonucuna varılmıştır.

> "Eşim Fabrikada işçi olarak çalışıyordu ve namaz kılarken zorlandığını, gizli saklı kıldığını bana söyledi. Bunun gibi karşılaştığı sıkıntılar nedeniyle çocukların da aynı problemleri yaşamasını istemediğini söyledi. Çocukları Müslüman olarak yetiştirme isteğinden bahsederek, Türkiye'ye taşınma fikrini bana söyledi. Ben evlenmeden öncede Kayınvalidemle zaman zaman Türkiye'ye giderdim. Türk insanının yalan söylememesini, anne babasına olan saygı ve hürmetine hayrandım. O yüzden Türkiye'ye yerleşme fikri benimde aklıma yattı."(A2K)

ifade etmek suretiyle eşinin isteğine olumsuz cevap vermeyerek çocukları Türkiye'de Müslüman bireyler olarak yetiştirme fikrine karşı çıkmamıştır. Kadın katılımcı aynı zamanda *"Benim Müslümanlara karşı bir sempatim vardı. Müslümanların oruç ibadeti beni çok etkiliyordu. Zaman zaman bende oruç tutuyordum. Beni huzurlu hissettiriyordu. Müslüman Türklere karşı olumsuz bir durumum yoktu."* (A2K) diyerek İslam'a karşı bir yakınlığı olduğunu ifade etmektedir. Bu durum evlilik içinde yaşanması muhtemel gerginliklerin oluşmasını engellediği ve evliliğin uyum içinde devamını sağladığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bölümde de ifade edildiği üzere karma evlilikler normal evliliklere göre daha fazla özveri, sevgi, saygı ve anlayış gerektirmektedir. Çalışmanın bulgularından anlaşılacağı üzere karma evliliklerde ebeveynlerin dini ve kültürel kimliklerinde zaman içinde belirgin değişimler gözlemlenmiştir. Bu değişimler eşlerin

birbirlerinin dini ve kültürel değerlerine karşı geliştirdikleri hoşgörü ve anlayıştan kaynaklandığı araştırmamızın bulgularından anlaşılmaktadır.

> "Ben küçük bir köyde doğdum ve büyüdüm. Benim bir kız kardeşim daha vardı. Onun Türk bir erkek arkadaşı oldu. Erkek arkadaşı onu dövdü ve eve hapsetti. Bundan dolayı bir ön yargım oluşmuştu Türklere karşı. Ancak eşimi tanıdıktan sonra, Türk kültürünü öğrendikten sonra Türklere karşı ön yargılarım ortadan kalktı. Eşimle çok mutlu bir ailem var. Eşimin ailesi beni çok seviyor. Büyük kızım 10 yaşında ismini beraber koyduk, onun kardeşi erkek ve oda beş yaşına girecek, ismini ben koydum. Her şeyi konuştuk evlenmeden önce dini konuları da konuştuk. Bir sıkıntı yaşamadık."(A1K)

ifade etmek suretiyle evlilik öncesindeki durum ile evlilik sonrasında ki durumun olumlu yönde farklılaştığı, Türk kültürünü ve İslam dinini tanıdıkça uyumlu bir birliktelik geliştirdikleri, karşılıklı anlayış ve hoşgörü içinde ilişkilerini devam ettirdikleri araştırmamızın bulgularından anlaşılmaktadır.

Aile 3'deki eşlerin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine karşı yakınlaşması, eşlerin yaptığı ibadetlere hoşgörü, saygı ve uyum içinde iştirak etmeleri, evlilik öncesinde deneyimlemedikleri bazı ibadetleri eşleri ile birlikte evlilik sonrasında deneyimlemesi eşlerin dini ve kültürel kimliklerinde değişiklikler meydana getirdiği araştırmamızın bulgularından anlaşılmaktadır. Örneğin: *"On sekiz aşımdan beri oruç tutuyorum. Eşimde benimle beraber bazen oruç tutuyor, tutmasa bile akşam yemeklerini benimle beraber iftar vaktinde yiyor."(*A3E) ifade etmek suretiyle eşinin İslam dinine ait ibadetlere sevgi ve saygı ilişkisi içeresinde iştirak ettiği, edemediği zamanlarda da eşine iftar yemeklerinde hoşgörünün bir gereği olarak eşlik ettiği ifade edilmektedir. Buna karşılık erkek katılımcının da eşinin kilise ziyaretine katıldığı ifade edilmektedir. *"Yılda bir defa Noel gecesinde eşim, annem ve babamla birlikte kiliseye gidiyoruz. Bunu dini bir ibadet gibi anlamamak lazım. Bu daha çok bizim geleneğimiz. Çocukluğumuzdan beri bunu bir kültür olduğu için yaparız."(*A3K)

Daha öncesinde Türk bir bayan ile evlilik yaparak ayrılan, şu anda Alman eşi ile evli olan Aile 6'daki erkek katılımcının yaşamış olduğu değişim dikkat çekicidir.

> "Ben bizden olmayan herkesi kötü zannediyordum. Tahminim bu şekildeydi. Şu andaki Alman eşimle birlikte olmadan önce bir Türk bayanla on üç yıl evliliğim oldu. Ben hiçbir şekilde bizim dinimizden bizim milletimizden olmayan bir kişiyle kesinlikle evlenmeyi düşünmüyordum. Kesinlikle olmaz böyle bir şey diyordum. Dinimize, örfümüze, adetlerimize kesinlikle uymaz böyle bir evlilik diye düşünüyordum. Ben evlenmeden önce Almanların çok rahat olduğunu,

> bir çok konuda bize uymadıklarını düşünüyordum. Ancak evlendikten sonra saygı, sevgi muhabbet konusunda aynı bizim gibi olduklarını gördüm. Bana çok büyük bir saygı duyuyorlar. Şu anda her şey pozitif gidiyor."(A6E)

ifade etmek suretiyle dini ve kültürel kimlikten kaynaklı kaygılardan dolayı Alman bir eş ile evlenme fikrine çok uzak olan katılımcının evlilik sonrasında yaşadığı olumlu ve uyumlu ortamın bu konudaki fikirlerini değiştirmesine önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda da ifade edildiği üzere karma evli çiftlerin evlilik öncesinde ki dini ve kültürel kimliklerinden kaynaklı kaygıların evlilik sonrasında olumlu yönde değişime uğradığı, eşlerin birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine karşı yakınlaştığı, eşlerin kendi dinlerinde yaptığı ibadetlere hoşgörü, saygı ve uyum içinde iştirak ettikleri, evlilik öncesinde deneyimlemedikleri bazı ibadetleri eşleri ile birlikte evlilik sonrasında deneyimledikleri araştırmanın bulgularından anlaşılmaktadır. Ayrıca koyu dindar eşlerin İslami hassasiyetlerine rağmen eşler arasında her hangi bir çatışma ve gerginlik ortamının olmadığı, Hıristiyan eşlerinde çocukların İslam kültürüne uygun bir şekilde yetiştirilmesine karşı çıkmadığı sonucuna varılmıştır.

3.2. Karma Evliliklerde Ebeveynlerin Sosyal Çevresindeki Dini Kimlik Değişimi

Karma evliliklerdeki aile bireylerinin her biri açısından konuyu ele aldığımızda mesele farklılıklar göstermektedir. Olayın merkezine kadını koyduğumuzda değerlendirmeler farklı olabildiği gibi, baba, çocuk, yakın akrabalar, toplumlar ve dinlerin her biri açısından da değerlendirildiğinde farklı durumlarla karşılaşmak mümkündür (Er, 2010: 661). Karma evlilikler yalnızca eşler arasında değil aynı zamanda onların geniş aileleri ve sosyal çevreleri üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Ebeveynlerin sosyal çevresinde ve aile dinamiklerinde meydana gelen değişimler, bu evliliklerin dini kimlikler üzerindeki etkilerini daha belirgin hale getirmektedir.

Araştırmamızdaki bulgulardan da anlaşıldığı üzere karma evliliklerin ilk yıllarında eşler ve aileleri arasında dini ve kültürel çatışmalar zaman zaman görülmektedir. Ancak zamanla aileler birbirlerinin dini inançlarını ve kültürel değerlerini anlamaya ve kabul etmeye başladıkça çatışmaların azaldığı

görülmektedir. Aile 1'deki erkek katılımcının söyledikleri bu konuyu destekler niteliktedir.

> "Ailem farklı bir dine inanan Alman bir bayan ile evlenmeme karşı çıktılar. Ailem muhafazakar insanlardı. Annem başörtülüydü ve dini yaşantı onlar için son derece önemliydi. Özellikle babam dinini değiştirmeyen bir kişiyi kabullenme konusunda çok zorlandı ve istemedi. Ama bir iki sene sonra baktı ki mutlu bir aile yuvamız var, çocuğumuz oldu, birbirimizi seviyoruz, oda yumuşadı ve ilişkilerimiz normalleşti. Dayım hocaydı ve bizim dini nikahımızı kıymıştı ancak dayımın eşi yengem özellikle ilk zamanlarda bizimle hiç konuşmadı ve yaptığım evliliği hiçbir zaman tasvip etmedi."(A1E)

ifade etmek suretiyle ailenin ve akrabaların ilk bakışta olumsuz bir bakış açısı ile değerlendiği, kaygı ile baktığı bu durumun, eşlerin uyumunu gördükten, diğer dini ve kültürü tanıdıktan sonra bakış açılarını değiştirdikleri anlaşılmıştır.

> "Babaannem köyde yaşayan katolik bir ailenin kızıydı ve böyle bir evliliği kesinlikle kabul etmemişti. Evlendikten sonra bir iki sene hiç onlarla irtibatımız olmadı. Bizi hiç bir şeye çağırmayın biz gelmeyiz demişlerdi. Eşime karşı ırkçı bir yaklaşımları oldu ancak bir iki yıl sonra onlarla da irtibat kurmaya başladık. Yaşlı insanların çevrelerinde yabancılar olmadığı, irtibat kurmadıkları için daha ırkçılar, tanımadıkları şeyleri düşman olarak kabul ediyorlar, ancak biz gençler yabancılarla aynı okullarda okuyoruz, aynı işyerlerinde çalışıyoruz, artık çok kültürlü bir yaşam var."(A4K)

ifade etmek suretiyle aile ve akrabaların ilk etaptaki tanımamaktan kaynaklı kaygılarının evlilik sonrasında değiştiği, eşlerin aile ve akrabaları tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Araştırmamızdan elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere aile ve sosyal çevredeki evlilik öncesi olumsuz durum evlilik sonrasında olumlu olarak değişmiş, bu durum ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlamış, ailelerin ve toplumların farklılıkları bir zenginlik olarak değerlendirmesine olanak tanıdığı anlaşılmıştır. Ayrıca toplumda var olan önyargıların karma evlilik yapan başarılı örneklerin görünürlüğünün fazlalaşmasıyla aşılabileceği buna karşın başarısız olan şiddet, uyumsuzluk, çatışma ve buna benzer gerekçelerle boşanmayla sonuçlanan ailelerin durumlarının da araştırmalarda incelenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

3.3. Karma Evliliklerin Çocuklarda Din Eğitimine Etkisi

Aile olmak birçok toplum tarafından çocuk sahibi olmakla gerçek anlamda başladığı kabul edilmektedir. Çocuk sahibi olunmasıyla birlikte ebeveynin kültürel ve

dini kodlarının çocuğa aktarılması önemli hale gelmekte, her birey çocuğunda kendi kültürel ve dini izlerini görmek istemektedir (Kağıtçıbaşı, 2006: 344). Ailenin asli fonksiyonlarından biride dünyaya gelen çocuklara olumlu bir kimlik ve kişilik kazandırmak, onları sosyalleştirmek ve kültürün intikalini sağlamak, dini sosyalleşmesine katkıda bulunmaktır. Evlenmede inanç birliğinin ön plana çıkarılması, tesis edilmesi hedeflenen ideal aile düzenine şekil ve ruh vermesi sebebiyledir. Aynı inancı paylaşmaları durumunda çiftlerin hem birbiriyle intibak etmeleri hem de aileden beklenen sosyal fonksiyonları gerçekleştirmeleri kolaylaşacaktır. Buna karşılık farklı dinlere mensup kişilerin evliliğinde ise eşler muhtemel bir kültür çatışması yaşayabilir ve dünyaya gelen çocukların her birine genellikle kendi kültürünü aşılamaya çalışabilir. Alacağı farklı dinî ve ahlaki terbiyenin hem çocuğun kendisini hem de ebeveyni olumsuz yönde etkileyeceği, aile içi çatışmalara ve sosyal ihtilaflara sebep olacağı değerlendirilmektedir (Kazancı, 2022: 88-89).

Evlilik öncesi ve sonrası dönemde çiftlerin dini yaklaşımları çocukların dini eğitim süreçlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Karma evliliklerde evlilik öncesi dönemde çiftler genellikle birbirlerinin dini inançlarını ve kültürel kimliklerini tanımaya çalışırlar. Evlilik sürecinde ise ebeveynin dini kimlikleri çocuklara verilecek din eğitiminin şekillenmesinde önemli faktörlerden biri olarak ortaya çıkarmaktadır. (Hamel, 2012: 555-573). Bazı karma aileler çocuğa Allah'a iman, yaratıcıya dua ve güven, güzel ahlak gibi her iki dinin temel bilgilerini aktarmayı tercih etmektedirler. Daha sonra ebeveyn çocuğun kendi dinini kendisi seçmesi için olanak tanımaktadır (Er, 2010: 669).

Araştırmamıza katılan ebeveynler evlilik öncesi dönemde birbirlerinin dini inançlarına karşı saygılı ve anlayışlı olduklarını belirtmişler, bu durum evlilik sonrası çocuklara sunulacak din eğitimi sürecinde de etkili olmuştur. Araştırmamızdan elde edilen bulgular çiftlerin evlilik öncesinde birbirlerinin dini inançlarını öğrenmek için zaman ayırdıkları bu süreçte birbirlerinin dini ve kültürel kimliklerine karşılıklı saygılı bir tutum geliştirdiklerini göstermektedir. Bu durum çocukların din eğitimi sürecinde de devam ettiği görülmüştür. Örneğin: *"Çocuklar olduktan sonra hayat biraz daha karmaşık hale gelmeye başladı. Çocuklara din ve kültür ile alakalı yönlendirme yapmamaya karar verdik. Ne sorarlarsa objektif bir şekilde cevap vererek kendi kararlarını kendilerinin vermeleri gerektiğini düşündük. Görerek, yaşayarak*

öğrensinler istiyoruz." (A1K) ifadelerinden anlaşıldığı üzere çocukların din eğitimini inançlara saygı çerçevesinde yapmaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

Daha önceden yapılan bir araştırmada bizim araştırmamıza benzer tespitler yapılmıştır. Karma evlilik yapan eşler çocuklarının din konusunda tercih yapabileceklerini ve bu konuyu onlara bıraktıklarını açıklamışlardır. Çocuklarını din konusunda etkilemek istemeyen ailenin ifadesi dikkat çekicidir. *"Müslümanım ama ben nasıl Müslümanlığın gereğini yapmıyorsam, eşim de Hıristiyan ama pratiklerini yapmıyor."* ifade etmek suretiyle az dindar ailelerin din eğitimi konusunu daha çok kültürel bir motif olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır (Özbek, 2023: 130). Bizim araştırmamızda da kendisini seküler olarak tanımlayan eşlerin dinin hayatında çok bir yeri ve uygulamasının olmadığını ifade etmek suretiyle din eğitimi konusuna çok yakın durmadıkları anlaşılmaktadır. (A7K)

Aile 1 örneğinde olduğu gibi orta dindar ailelerde çocuklarına din eğitimi her iki dini birlikte öğreterek yapıldığı tespit edilmiştir. Ebeveyn doğruluk, dürüstlük ve çalışkanlık gibi her iki dininde ortak ahlaki değerlerini, İslam'ın ve Hıristiyanlığın ibadetlerini, her iki dinin bayramlarını, cami ve kilise gibi ibadethaneleri çocuklarına tanıtmaktadır. Örneğin: *"Noel ve Weinachten bayramlarını eşim ve oğlumla beraber kutluyoruz. Kurban bayramında eşim kurban keser beraber kurban bayramını ramazan bayramını kutlarız. Bayramların hepsi sevinç günlerimiz hangi din olursa olsun."(*A10K) ifade etmek suretiyle her iki dinin de öğretilerini çocuklara gösterdiklerini belirtmektedir.

Teorik kısımda da ifade edildiği üzere burada ebeveynler tarafından dikkat edilmesi gereken husus çocuklara dini anlatırken diğer dini de iyi bilmeleri gerektiğidir. Diğer eşin dinine dair doğru bilgiler edinilmesi durumunda ancak doğru değerlendirme yapabilecektir. Orta dindar ailelerin çocukları hem camiye hem kiliseye gitmektedir. Ayrıca okullarda da çocuklar din dersi görmektedirler. Camide, kilisede ve okulda din eğitimi veren kişinin öğrenilenlerin yanı sıra bu çocukları tanıması ve onlara karşı tutumu da son derece önem arz etmektedir. Çocuğun bu özel durumu hakkında bilgi sahibi olan din eğitimcisi, çocuğun dini kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Karma evliliklerde sıkça karşılaşılan durumlardan bir tanesi de çocuklara verilecek din eğitiminin uygulamadaki zorluklarıdır. Bu zorluklar arasında dini

ibadetlerin nasıl yapılacağı, bayramların nasıl kutlanacağı, çocukların hangi dini eğitim kurumlarına gönderileceği, ailelerin dini farklılıklarla nasıl başa çıkacağı gibi zorluklar yer almaktadır. Ebeveynler zorluklarla başa çıkabilmek için daha toleranslı olmak durumunda kalmaktadır (De Valk, 2007: 195). Bu konuda Aile 3'deki bayan katılımcının sözleri dikkat çekicidir. *"Çocuk olduktan sonra durumun bizim için daha karmaşık bir hal alacağı görünüyor. Özellikle erkek olursa sünnet konusu, vaftiz edilip edilmeyeceği bunlar biraz sıkıntı olabilecek konular. Bir ortak paydada buluşuruz diye tahmin ediyorum."* (A3K) ifade etmek suretiyle bu ailelerde çocuklarla ilgili tasarruflarda toleranslı bir din eğitimi anlayışının hâkim olduğu tespit edilmiştir.

Ailenin karşılaşmış olduğu bu zorlukların yanında çocukların bazı şanslarının da bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çocukların kendi inancını keşfetmek, önemli olan ile daha önemli olanı ayırmak, gelenek ve din arasındaki ayrımı yapmak, ön yargılarını aşmak, inancı rutinden çıkararak yaşamak ve daha toleranslı olmak gibi avantajları da bulunduğu daha önceki araştırmalardan anlaşılmaktadır (Er, 2010: 665-666). Bizim araştırmamızda da bu konu ile alakalı Aile 9'daki üç çocuğunda çok kültürlü bir ortamda farklı ülkelerde yetişmeleri, anne ve babasının farklı dinlerden ve kültürlerden olması, üç dili de konuşabilmeleri, farklı ortamlara uyum sağlama, toleranslı olma ve eğitim hayatında başarılı olma vb. konusunda onlara olumlu yönde katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Daha önceden yapılan araştırmada karma evlilik yapan ebeveynlerde çocukların din eğitimi konusunda Türk eşlerin daha hassas olduğu ve baskın olmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Kendisi için pek çok şeyi önemsemeyen Türk birey, çocukları için aynı uyumluluğu göstermemekte, onların hayatlarında etkin rol oynamaya çalıştığı ifade edilmektedir (Özbek, 2023: 134). Bizim araştırmamızda ise dini hassasiyetleri az olan Türk bireylerin çocukları içinde dini konularda çok hassasiyet göstermediği, daha seküler bir yaklaşımla din eğitimi konusunda daha çok etik değerler eğitimi çocuklarına verdiği görülmüştür. Koyu dindar ailelerde ise Türk bireylerin baskın olduğu çocuklarını İslam inancına uygun bir şekilde yetiştirme gayreti içinde olduklarını göstermiştir.

Ebeveynlerin din eğitimi konusundaki açık fikirli ve destekleyici yaklaşımları, çocukların din eğitimi konusunda kendilerini daha rahat hissetmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum çocukların kendi dini kimliklerini özgürce geliştirmelerine imkân vermektedir (Milewski ve Hamel 2010: 615-616). Aile 9'daki ebeveynler

çocuklarının din eğitimi ile alakalı *"Çocuklar bizden gördükleri ve yaşadıkları ile kendi yönlerini çiziyorlar. Çok müdahale etmiyoruz. Sorduklarında basit anlaşılabilir cevaplar vermeye çalışıyoruz. Bizim için önemli olan çocuklarımızın mutlu ve başarılı olmasıdır*."(A9E) ifade etmek suretiyle çocukların din eğitiminde açık fikirli ve destekleyici bir tavır gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Karma evliliklerde çocukların din eğitimi ebeveynlerin dini kimliklerine olan bağlılıkları ve çocuklarına bu inançları nasıl aktardıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Çalışmaya katılan 12 aileden elde edilen bulgular, her bir ailenin din eğitimi konusunda farklı yöntemler geliştirdiğini göstermektedir. Bu yöntemler çocukların dini kimliklerinin şekillenmesinde ve din eğitimi süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Daha önceden yapılan bir araştırmada karma evlilik yapan eşlerin çocuklarının din eğitimi konusunda ebeveynlerin farklı tutumlar geliştirdiği ifade edilmektedir. Bu tutumların en yaygın olanının ebeveynden her birinin veya ebeveynin ailesinin çocuğa kendi dinini öğretmeye çaba göstermesi olarak belirlenmiştir. Bu durum psikolojik olarak çocuğu zor durumda bıraktığı gibi ebeveyn arasında başlıca tartışma ve kavga nedeni olduğu belirtilmiştir. Taraflardan her biri açık veya gizli olarak diğer dini kötülemekte; bu da çocukta aileye ve topluma olan sevgi ve güven duygusunun kaybolmasına sebep olduğu ifade edilmektedir. Bu tür ailelerde çocukların her iki dini birden reddettiği ve neticede ateist oldukları ifade edilmektedir (Er, 2010: 668). Araştırmamızdan elde edilen bulgularda Aile 4'teki erkek katılımcı bu duruma benzer bir durumu deneyimlemiş, çocuğunun eşinin ailesi tarafından dini olarak etkilenmeye çalışıldığını, anneanne ve dede torunlarını domuz eti yemeye teşvik ettiği, Hıristiyanlığa yönlendirilmeye çalıştığı, bu durumun oğullarında devamlı soru sormasına ve durumunu sorgulamasına neden olduğunu ifade etmiştir. Aile 4'deki erkek katılımcı eşinin ailesinin bu tutumunun can sıkıcı olduğunu ifade ederek çocuklarına farklı bir aile yapısında olduklarını anlayabileceği tarzda anlatmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Sonuç olarak araştırmamızdan elde edilen bulgular göstermektedir ki karma evliliklerdeki çocukların din eğitimi ebeveynlerin dini kimliklerine olan bağlılıkları ve çocuklarına bu inançları nasıl aktardıklarıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin din eğitimi konusundaki açık fikirli ve destekleyici yaklaşımları, çocukların din eğitimi konusunda kendilerini daha rahat hissetmelerine olanak tanımakta, bu durumun da çocukların kendi dini kimliklerini özgürce geliştirmelerine

imkân verdiği anlaşılmaktadır. Yine araştırmamızdan elde edilen bulgular göstermektedir ki taraflardan biri açık veya gizli olarak çocuğu bir dine yönlendirme yapması durumunda aile içinde anlaşmazlıkların yaşanmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Karma Evliliklerin Çocukların Toplumsal Uyum ve Kabul Sürecine Etkisi

Karma evliliklerin bir diğer önemli etkisi de çocukların sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçlerinde gözlemlenmektedir. Bu çocuklar hem Türk hem de Alman toplumlarının değerlerine uyum sağlamak durumundadırlar. Sosyal uyum süreçleri çocukların hangi toplumda daha fazla kabul gördüklerine ve hangi değerleri benimsediklerine bağlı olarak değişmektedir (Fick, 2011: 158).

Karma evliliklerin çoğu batı toplumlarında gerçekleşmekte olup bu evliliklerden doğan çocuklar genellikle yaşadıkları toplum içinde baskın kültürünün etkisi altında kalmaktadırlar. Almanya'daki tatil günlerinin Alman toplumuna ve Hıristiyan dinine göre düzenlenmiş olması çocukların bu günleri daha iyi anlamasına ve anlamlandırmasına neden olmaktadır. İslam dini ile ilgili her hangi bir tatil olmaması nedeniyle dini bayramları çocuklara anlatmak kolay olmamakta, çocukların İslam dini ile ilgili bilgileri soyut kalmaktadır (Er, 2010: 669). Aile 7'deki erkek katılımcının bu konuyu destekler nitelikteki sözleri dikkat çekicidir. *"Artık eskisi gibi bayram kutlamaları kalmadı. Bayramlar bayram gibi değil sıradan bir gün gibi geçiyor bizim için. Genellikle bayramları çalışarak geçiriyoruz. Ayrıca bir kutlama yapmıyoruz."* (A7E) ifade etmek suretiyle Almanya'daki Müslümanların dini bayramlarının gelecek nesillere anlatılmasının zorluğunu ifade etmektedir. Kültür ve gelenek içindeki dini motiflerin çocukların hayat hikayeleri ile anlamlı bir şekilde buluşturulması gerekmektedir. Çocuklar kendilerine anlatılan bu dini motiflerle kendi dünyalarında aktif bir şekilde bir ilişki kurması durumunda fiili öğrenme ve kültür aktarımı gerçekleşecektir. Aksi takdirde bu durum sadece bir söylemden ibaret kalacaktır (Vermeer ve Van der Ven, 2006: 185).

Almanya'da Hıristiyanlık ile ilgili ve Hz. İsa' dan bahseden çok sayıda ilgi çekici kitap ve materyaller bulunmaktadır. Ancak İslam' ı tanıtan kitap ve materyaller ise sınırlı sayıda kalmaktadır. Hıristiyanlık bilgisi okulda ve toplumda otomatik olarak verilmekte iken İslam dini bilgileri ise ebeveynlerin göstereceği gayretle araştırılarak

bulunabilmektedir (Dominique, 2001: 135-136). Örneğin Aile 11'den elde edilen bulgular çocuğun sosyal uyum sürecinin yaşamış oldukları toplumdan nasıl etkilendiğini göstermektedir. Bu ailede çocuk kreşte ve sosyal ortamlarda baskın Alman toplumunun dilinden, kültüründen ve dininden etkilenmekte, arkadaşlarıyla ve çevresiyle Almanca konuşmakta, Türkçeyi yalnız aile içerisinde babadan duyup öğrenmektedir. Yine İslam dini ile ilgili bilgilerde yine yalnız baba tarafından çocuğa aktarılmaktadır.

Türkiye'de yaşayan aileler için ise tersine bir durum söz konusudur. Alman toplumu içerisinde Müslümanların yaşamış olduğu zorluklar bu durumda Hıristiyanlar için geçerli olmaktadır. Örneğin Aile 2'de Türkiye'de yaşayan çocuklar Müslüman bir toplum içerisinde camiye gitmekte, Kuran öğrenmekte, kızlar başörtüsü takmakta ve İslam dini ile ilgili bilgileri bulundukları okullarda ve sosyal çevrelerde rahatlıkla öğrenmektedirler. Bu ailede kadın Hıristiyan olmasına rağmen İslam'ın getirdiği değerlere ve Türk kültürüne duyduğu sempatiden dolayı eşinin çocuklarını İslami değerlere göre yetiştirmesine karşı çıkmamaktadır. Bu ailede İslam dini ve Türk kültürünün baskın olduğu görülmektedir.

3.5. Karma Evliliklerin Çocukların Akademik Başarılarına ve Eğitim Süreçlerine Etkisi

Karma evliliklerde çocukların eğitim süreçleri ve akademik başarıları ebeveynlerin eğitim düzeyleri, kültürel farklılıklar ve dini kimliklerin etkisiyle şekillenmektedir. Bu tür evliliklerde yetişen çocuklar, iki farklı dini ve kültürel ortama maruz kalarak büyümekte, bu durum onların akademik performanslarını da olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir.

Daha önceden yapılan bir araştırmada iki dilli çocukların genellikle bilişsel esneklik ve problem çözme becerilerinde diğer çocuklara göre daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır (Portes,1998: 275). Bizim araştırmamızda da Aile 1 ve Aile 2'den elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere ebeveynlerin çocuklarına hem Türk kültürünü hem de Alman kültürünü tanıtmaya çalıştığı, çocukların başarılı olabilmek için her iki kültürün dilini ve sosyal normlarını öğrenmek durumunda olduğu, bu sürecinde onların akademik başarılarına olumlu yönde katkı sağladığı görülmüştür.

Çocukların eğitim sistemine uyumları akademik başarıları üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmaktadır. İki dilli ortam karma evliliklerden doğan çocukların eğitim süreçlerinde karşılaştıkları en büyük zorluklardan bir tanesidir. Çocuklar evde iki farklı dili konuşarak büyümekte olup, bu durum okuldaki dil yeterliliklerini zaman zaman olumsuz yönde etkilemektedir (Tütüncüler, 2023: 79-95). Aile 4 ve Aile 9'dan elde edilen bulgular çocukların okulda dil engelleriyle karşılaştığını göstermektedir. Türk kökenli çocuklar Almanca eğitim veren okullarda dil yeterliliği konusunda zorluk yaşamaktadır. Aynı şekilde ana dili Almanca olan çocuklar da Türkçe eğitim veren okullarda benzer zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu dil problemleri çocukların dersleri anlama konusunda zorluk yaşamasına ve akademik başarılarını olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır. Aile 9'daki kadın katılımcının ifadeleri bu konuyu destekler niteliktedir.

> "Çocuklar üç dilli yetiştiler. Almanca, İngilizce ve Türkçe hiç birini akıcı, hızlı ve düzgün kullanamıyorlar. Ditib' in camilerine İslam din dersi için götürmek istiyorum ancak Türkçeleri iyi değil, üniversite de okuyan çocukların bile Almancası akıcı değil, bu benim açımdan bir problem. Çocuklar Türkçe konuşabiliyorlar ancak Türkçe metin okuyamıyorlar."(A9K)

ifade etmek suretiyle dil yeterlilikleri konusunda ki olumsuzlukların çocukların eğitim hayatlarını doğrudan etkilediği görülmektedir.

Daha önceden yapılan bir araştırmada çocukların dil seviyelerinin ve sözcük dağarcıklarının ailelerin eğitim düzeyine paralel olarak arttığı ifade edilmektedir. Almanya'da yaşayan Türk – Alman karma çiftlere oranla, Türkiye'de yaşayan Türk-Alman karma evliliği yapmış çiftlerin eğitim düzeyi oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. "Bu nedenle Türkiye'de yaşayan Türk-Alman karma evliliği yapmış eşlerin eğitim ve kültür düzeyleri birbirlerine daha yakın çiftler olarak değerlendirilebilir" yorumu yapılmıştır (Sağlam, 2006: 231-241). Bizim araştırmamızda da benzer sonuçlar elde edilmiş çocukların dil seviyelerinin ve sözcük dağarcıklarının ailelerin eğitim düzeyine paralel olarak arttığı gözlemlenmiştir. Dil seviyeleri ailelerin eğitim düzeyi ile paralel olarak artarken, din eğitimi düzeyi bu dengeyi korumada aynı etkiyi göstermemiştir. Sağlam'ın araştırmasındaki bulgulardan farklı olarak bu araştırmada gerek Türkiye'de yaşayan Türk-Alman karma evliliği yapmış eşlerin eğitim düzeyi gerekse Almanya'da yaşayan Türk-Alman karma evliliği yapmış eşlerin eğitim düzeyi çift olarak birbirlerine daha yakın konumdadır. Bundan hareketle yapılan mülakatlar sonucunda gerek Almanya'da gerekse Türkiye'de Türk-Alman karma evliliği yapmış

eşlerin eğitim ve kültür düzeyleri birbirlerine birkaçı hariç yakın çiftler olarak değerlendirilmiştir.

Ebeveynlerin eğitim düzeyleri ve çocuklarına sundukları destek, karma evliliklerde çocukların akademik başarıları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynler çocuklarının eğitim süreçlerinde daha aktif rol almakta ve onların akademik başarılarını desteklemektedirler (Tütüncüler, 2023: 79-95). Aile 9'da eğitim seviyesi yüksek olan ebeveyn çocuklarının eğitimiyle son derece yakından ilgilenmişler, çocuklarını akademik olarak desteklemişler ve çocuklarının akademik anlamda başarılı bireyler olarak yetişmesine katkı sağlamışlardır. Üç çocuk sahibi olan ailede büyük oğulları tıp fakültesinden mezun olmuş, şu anda İsviçre'de doktor olarak çalışmaktadır. İkinci çocukları diş hekimliği fakültesinde öğrenim görmekte, üçüncü çocukları ise gimnasium isimli üniversiteye yönlendirilecek öğrencilerin okuduğu başarılı bir lisede öğrenim görmektedir.

Karma evliliklerde çocukların almış oldukları din eğitimi onların akademik başarılarını doğrudan etkilemektedir. Ebeveynlerin dini bağlılıkları ve çocuklarına verdikleri dini eğitim, çocukların değer yargılarını ve akademik motivasyonlarını şekillendirmektedir. Çocuklara verilen din ve değerler eğitimi çocukların daha disiplinli olmalarını ve akademik hedeflerine odaklanmalarını sağlamaktadır. Aile 2 ve Aile 9'dan elde edilen veriler, çocukların dini eğitimlerinin akademik başarıları üzerindeki etkilerini göstermektedir. Bu ailelerde çocuklara her iki dininde ortak değerleri olan doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık ve yardımlaşma gibi ahlaki değerlerin verildiği, İslam'ın ve Hıristiyanlığın temel bilgilerinin anlatıldığı, çocuklara dini değerler aşılanarak onların sorumlu ve disiplinli bireyler olarak yetişmesi için çaba sarf edildiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu durum çocukların akademik başarısı üzerinde olumlu katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

3.6. Karma Evliliklerin, Çocukların Psikolojik ve Duygusal Gelişimine Etkisi

Karma evliliklerde çocukların psikolojik ve duygusal gelişimi ebeveynlerin çocuklarına sunduğu destek ve sevgi ile yakından ilişkilidir. Çocuklar ebeveynlerinin farklı dini ve kültürel arka planlarını kabul ederek bu farklılıkları içselleştirmeleri durumunda psikolojik olarak daha sağlıklı ve dengeli bireyler olarak yetişme ihtimali yükselmektedir (Bernhardt, 2007: 263-284). Aile 10'dan elde edilen bulgular,

çocukların psikolojik ve duygusal gelişimlerinin ebeveynlerinin açık fikirli ve destekleyici yaklaşımlarıyla güçlendiğini göstermektedir. Bu ailedeki çocuğun kendi kararlarını kendi vermesine olanak tanınmış, farklılıkları kabul etmesi teşvik edilmiş, çocuğun psikolojik olarak daha güçlü ve duygusal olarak dengeli birey olarak yetişmesine yardımcı olunmuştur. Şu anda 30 yaşında olan çocuklarının hem Türk hem Alman toplumu ile uyumlu, Türkiye'ye gittiğinde de kendini yabancı hissetmeyen, karakter olarak ta güçlü bir birey yetiştirdiklerini ifade etmişlerdir.

Karma evliliklerde büyüyen çocuklar hem olumlu hem de olumsuz birçok psikolojik ve duygusal deneyimle karşı karşıya kalmaktadır. Ebeveynlerin farklı kültürel ve dini arka planları çocukların kimlik gelişimini ve duygusal sağlıklarını olumlu veya olumsuz şekillerde etkilemektedir. Din seçiminin çocuklara bırakılması çocukların tercihlerine saygı olarak görünse de bu ağır sorumluluk çocukların psikolojik olarak etkilenmesine sebep olmaktadır. Çocuk din seçiminden ziyade anne ve babasının arasında bir seçim yapıyormuş psikolojisine düşmektedir (Er, 2010: 669). Çocuğun iki farklı dünya arasında kalması endişelere ve korkulara sebebiyet vermektedir. Çocuk büyüdüğü topluma görüntüde uymayan tutumlar ve davranışlar beklenmesi durumunda anne, baba ve çocuk üçgeninde anlaşmazlıklar meydana gelmektedir (Kurttekin, 2017: 169). Bizim araştırmamızda da aldığı üzere Aile 1'deki ebeveyn çocukların iki din ve kültür arasında gidip geldiklerini söyleyen ifadeleri dikkat çekicidir.

> "Çocuklar olduktan sonra hayat biraz daha karmaşık hale gelmeye başladı. Çocuklara din ve kültür ile alakalı yönlendirme yapmamaya karar verdik. Ne sorarlarsa objektif bir şekilde cevap vererek kendi kararlarını kendilerinin vermeleri gerektiğini düşündük. Görerek, yaşayarak öğrensinler istiyoruz. Ancak çocuklar bir karmaşa yaşıyorlar ve duygusal olarak bu durumdan etkileniyorlar. Kendilerini bir tercih yapmaya zorlandıklarını hissediyorlar. Bunun böyle olmadığını kendilerine anlayabilecekleri tarzda anlatmaya çalışıyoruz."(A1E)

ifade etmek suretiyle çocuklar için zor bir süreç olduğuna işaret etmişler, ebeveynin bu süreci doğru yönetememesi durumunda çocukların din eğitiminin bu süreçten olumsuz yönde etkileneceği görülmektedir.

Karma evliliklerde büyüyen çocukların kimlik gelişimi, ebeveynlerinin farklı kültürel ve dini kimlikleri arasında denge kurmalarını gerektirmektedir. Bu çocuklar iki farklı kültürel ve dini dünyanın değerlerini, normlarını ve inançlarını öğrenmekte ve bu bilgileri az ya da çok içselleştirmektedir. Ebeveynlerin farklı dini ve kültürel kimlikleri

arasında denge kurmak, çocuklarda kimlik karmaşasına ve psikolojik strese yol açabilmektedir. İlgili bölümde de işaret edildiği üzere, Aile 4'teki ebeveyn çocuklarına Abdülmecid David ismini koymuşlardır. Abdülmecid ismini Müslümanlar kullanırken, Alman sosyal çevresi ise David ismini kullanmaktadırlar. Bu durum çocukta bir isim karmaşasına neden olmaktadır. Aile 4'teki kadın katılımcının bu konu hakkındaki ifadeleri dikkat çekicidir.

> "Oğlum yedi yaşında, benim ailem ve Almanya'daki çevremiz David ismini kullanıyor, biz ise Abdülmecid diyoruz. Eşim yoğun çalıştığı için genellikle sorularla ben muhatap oluyorum. Ana dili Almanca olduğundan dolayı evde hep Almanca konuşuyoruz, bu yüzden Almancası Türkçesinden daha iyi, Türkçeyi sadece babasıyla konuşurken kullanıyor. Genellikle oğlumuza her iki kültürün de güzel yanlarını anlatmaya çalışıyoruz."(A4K)

ifade etmek suretiyle çocuğun çift isimli olması nedeniyle her sosyal ortamın kendine ait ismi kullanması çocukta duygusal olarak bir karmaşa yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Karma evliliklerde çocukların duygusal gelişimi, ebeveynlerinin ilişkilerindeki dinamiklerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Ebeveynlerin birbirlerine karşı hoşgörülü, saygılı ve anlayışlı olmaları, çocukların duygusal sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Aile 9'da üç çocukları olan kadın katılımcının sözleri bu durumu destekler niteliktedir. "*Eşimle tanıştığımız günden beri çok iyi anlaşıyoruz. Ailelerimizin önyargılı tavırlarına rağmen biz onlara saygıda hiçbir zaman kusur etmedik. Çocuklarımızı hep onları ziyarete götürdük. Çocuklarımız bu saygılı hoşgörülü ortamda büyüdüler ve bu karakterlerine yansıdı*."(A9E) ifade etmek suretiyle ebeveynin uyumu ve ilişkilerindeki saygı çerçevesi çocukların da duygusal ve psikolojik gelişimlerini olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Almanya'da sayısal anlamda her geçen gün artış gösteren Müslüman Türk - Hıristiyan Alman karma evliliklerin toplumsal etkilerini belirlemek, çiftlerin sosyo-psikolojik özelliklerini ortaya çıkarmak ve bu ailelere yönelik sunulacak olan yetişkin din eğitimine katkı sağlamak amacıyla yapmış olduğumuz bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konunun teorik çerçevesi olan aile, evlilik ve karma evlilikler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde karma evliliklerdeki eşlere dair evlilik öncesi, sonrası ve eğer varsa çocuk olduktan sonraki bulgular verilmiştir. Bu doğrultuda karma evliliklerin, taraflarının evlilik öncesinde birbirlerinin dinleri ve etnik kökeni/kültürlerini tanımalarından evlilik sonrasında, özellikle eğer çocukları varsa, çocuklarının doğumundan sonra yaşadıkları değişimlere kadar geçen süreci detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Üçüncü bölümde araştırmada elde edilen bulguların din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılarak, bu tip evliliklerde ortaya çıkan muhtemel sosyo-psikolojik sorunlar tanımlanmış, bu ailelerin din eğitimi ihtiyaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmamızı literatürdeki araştırmalardan ayıran en önemli yanı ise çocukların din eğitimi ile alakalı olan bölümüdür. Çocuklara konulacak isimler, din seçimi, ailelerin çocuklara tanıttığı dinler, dinlerin tanıtılış biçimleri, çocukların soruları, merakları ve kişisel tercihleri, dini bayramlar, çocukların yeme içme alışkanlıkları gibi konularda önemli bulgular edinilmiştir.

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, katılımcılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar Almanya'da yaşayan 12 karma evlilik yapmış eşlerle gerçekleştirilmiş olup, görüşmeler Covid-19 pandemi koşulları nedeniyle online olarak yapılmıştır. Araştırma sürecinde katılımcıların dini ve kültürel kimliklerini, aile içi din eğitimine yaklaşımlarını ve çocuklarının dini eğitim süreçlerini anlamaya yönelik detaylı sorular yöneltilmiş, veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve bulgular detaylı bir şekilde yorumlanmıştır.

Araştırmamızdan elde edilen bulgulara dayanılarak Almanya'da yaşayan karma evlilik yapan eşlerin çok çeşitli sosyo-demografik özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim seviyeleri, aile yapıları, sosyal bağlantıları, dini ve kültürel bağlılıkları birbirinden çok farklı olan eşlerin, kendi deneyimleri ve yaşam tecrübeleri üzerinden evlilik kararlarını şekillendirdiği görülmektedir. Almanya'da Müslüman Türk - Hıristiyan Alman karma evliliklerinin toplumsal etkilerini ve çiftlerin sosyo-psikolojik özelliklerini anlamak amacıyla başlatılan araştırmamızda ilk olarak karma evliliklerin

eşler, aileler ve sosyal çevre tarafından nasıl karşılandığı, evlilik öncesindeki durum ile evlilik sonraki durum arasında ne gibi farklılıkların oluştuğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eşlerin, ailelerin ve sosyal çevrenin evlilik öncesi durumda karma evliliğe bakışının genel anlamda olumsuz olduğu ancak evlilik sonrasında bu bakış açısının olumlu yönde değiştiği görülmüştür.

Araştırmamızdan elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere evlilik öncesinde bazı eşlerin kendilerinin, ailelerinin, akrabalarının ve sosyal çevrelerinin karma evliliklere karşı önyargılarının olduğu, bu önyargıların öncelikle eşlerin birbirlerini tanıması, eşlerinin dinleri ve kültürleri hakkında bilgi sahibi olması ile azaldığı görülmektedir. Medya ve sosyal çevreden kaynaklı önyargıların eşlerin birbirleri ile uyumu sayesinde aşıldığı değerlendirilmektedir. Akraba ve arkadaş çevresinde yaşanan ve başarısızlıkla sonuçlanan karma evliliklerin, karma evlilik yapmak isteyenler üzerinde bir baskı unsuru oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Karma evlilik yapan eşlerin kültürel ve dini yaklaşımlarının tanımlanması, araştırmanın ikinci hedefini oluşturmuştur. Araştırmamız da evlilik öncesi ve sonrasındaki dönemlerde yaşanan fikir farklılıklarının belirlenmesi, çiftlerin dinî ve kültürel değerlerindeki değişimin ortaya konulması, çiftlerin bu fikir farklılıklarını nasıl deneyimlediği, bu farklılıkların evlilik üzerindeki etkileri ve çözüm stratejileri üzerine odaklanılmıştır. Araştırmamızdan elde edilen bulgular göstermektedir ki karma evliliklerin eşlerin kişisel, dini ve kültürel gelişimi üzerinde derin bir etkisi olduğu, karma evlilik yapan eşlerin ilişkilerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek amacıyla daha toleranslı, anlayışlı, saygılı, özverili ve hoşgörülü olması bilincine vardıkları anlaşılmaktadır.

Karma evlilik yapmış eşlerin ve onların çocuklarına yönelik din eğitimi ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla, bu evliliklerde ortaya çıkan muhtemel sosyo-psikolojik sorunların tanımlanması, araştırmanın üçüncü hedefini oluşturmuştur. Araştırmamızdan elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere farklı din ve kimliklerden kaynaklanan önyargılar, Alman eşlerin Türkçe problemi, yeme içme kültüründen kaynaklanan farklılıklar, eşlerden birinin kendi kültür ve dinini ön plana çıkarması eşlerin karşılaşmış olduğu önemli sorunlar olarak değerlendirilmektedir. Çocuk olduktan sonra ise eşler için daha zorlu bir süreç başlamaktadır. Çocuklara verilecek isimler, çocuğun yetiştirileceği yer, çocuğun vaftiz ve sünnet edilmesi, çocukların din

seçimi ve dinden bahsetme şekli, çocuklara verilecek din eğitimi, bayramların kutlanması, çocukların dil problemleri karşılaşılan önemli sorunlardandır.

Farklı kültürlerden gelen eşlerin uyum ve intibak konusunda çok fazla gayret gösterdiği, önyargıları kırmak için uğraştıkları, ailelerinin ve sosyal çevrelerinin baskılarına maruz kaldıkları, çocuklarla alakalı kararları verirken zorlandıkları araştırmamızın bulgularından anlaşılmaktadır.

Din eğitimi bireylerin dini inançlarını, değerlerini ve ibadetlerini öğrenme sürecidir. Aile içinde başlayan bu süreç, bireylerin dini kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmanın bulguları karma evliliklerin din eğitimi sürecinde eşler ve çocuklar üzerindeki etkilerini, bu sürecin aile içi dinamiklere nasıl yansıdığını göstermektedir. Çocuklara verilen din ve değerler eğitimi çocukların daha disiplinli olmalarına ve akademik hedeflerine daha iyi odaklanmalarına imkan tanımaktadır. Yine ebeveynlerin her konuda olduğu gibi din eğitimi konusunda birbirlerinin görüşlerine karşı hoşgörülü, saygılı ve anlayışlı olmaları, çocukların duygusal sağlığını olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına din konusunda yönlendirme yapmadan bilgi vermeye çalıştıkları ve onların kendi dini tercihlerini yapmalarına olanak tanıdıkları gözlemlenmiştir. Bu yaklaşım çocukların dini tercihlerini oluştururken daha rahat seçim yapmalarına olanak sağlamaktadır.

Çocuklara sunulacak din eğitiminin ebeveynlerinin dini bağlılıklarına, sosyal çevredeki dini motiflere, bireysel tercihlere ve yaşadıkları ülkelerin din eğitimi sistemlerine göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Araştırmamızın bulgularından anlaşıldığı üzere dini bağlıklara göre aileler üç grupta değerlendirilmiştir. İlk olarak koyu dindar ailelerde dini inançlar ve dini pratikler aile içi dinamiklerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Koyu dindar ailelerde dini değerler çocuk yetiştirmede önemli bir yer tutmaktadır. Koyu dindar aileler çocukların din eğitimine ve çocuklara dini değerlerin aktarılmasına büyük önem vermektedir. Çocuklar erken yaşta dini pratiklerle tanışmakta ve yoğun bir din eğitimi almaktadırlar. İkinci olarak orta dindar aileler dini inançlarını ve pratiklerini düzenli olarak yerine getiren ancak bu pratikleri günlük yaşamlarının merkezine koymayan ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerde dini kimlik, sosyal ve kültürel kimliklerle dengelenmiş durumdadır. Orta dindar aileler çocuklarına her iki dininde kendilerine göre güzel yanlarını aktarmaya çalışmakta, her iki dininde bayramlarını kutlamakta, her iki dininde de inanç, ibadet ve ahlak esasları hakkında çocuklarına bilgilendirme yapmakta, çocukların din seçimi konusunu ise

çocukların kendi tercihlerine bırakmaktadır. Üçüncü olarak az dindar aileler dini inançlarını ve pratiklerini nadiren yerine getiren, dini ritüellere uzak bir yaklaşım sergileyen ve dini kimliklerini sosyal ve kültürel kimliklerin arkasında tutan ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerde dini inançlar ve pratikler günlük yaşamda ön planda yer almamaktadır. Bu ailelerde dini pratikler nadiren yerine getirilmektedir. Az dindar ailelerde din eğitimi daha çok etik eğitimi olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Çocuklara daha çok iyi insan temelli doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık gibi evrensel değerlerin verildiği bir eğitim anlayışı benimsenmektedir.

Araştırmamızdan elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere çocuklarda iki dillilik söz konusu olup, Almancanın baskın dil olması, Türkçelerinin yetersiz kalması, çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerine olumsuz yansımaktadır. Çocuklar Türkiye'de ve Türkçe konuşulan ortamlarda kendilerini ifade etmekte, Türk Eğitimciler tarafından Türkçe verilen İslam Din Derslerini anlamakta ve Türkiye'deki akrabaları ile iletişim kurmakta problemler yaşamaktadırlar. Bu durumun çocukların Türkçe konuşulan ortamlarda özgüven eksikliğine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Almancanın baskın dil olması sebebiyle çocukların Hıristiyan ve Alman kültürünün izlerini daha fazla taşıdığı görülmektedir.

Karma evliliklerin din eğitimi süreçlerini desteklemek ve bu tür evliliklerin zorluklarını aşmak için, politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından çeşitli önlemler alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Karma evlilik yapan eşlere ve çocuklarına rehberlik edecek din eğitimi programları oluşturulmalı, din eğitimcilerin bu eşlere ve çocuklara verilecek din eğitimi konusunda yetkinliğinin arttırılması sağlanmalıdır. Bu ailelere ve çocuklara sunulacak din eğitimi faaliyetlerinde kullanılmak üzere materyaller geliştirilmelidir.

Bu evliliklerin toplum içindeki algısını ve etkileşimini ayrıntılı bir şekilde araştırmaya ihtiyaç duyulmakta olup, karma evliliklerin toplumsal etkilerine ve toplumsal dinamiklerine dair bulgularla bu ailelere yönelik camilerde ve okullarda sunulacak din eğitimi faaliyetleri planlanmalıdır. Ayrıca toplumsal kabul ve destek mekanizmaları güçlendirilerek karma evliliklerin toplumsal uyum süreçleri desteklenmelidir. Karma evlilik yapan çiftlerin toplum içindeki yerini daha iyi anlamaya ve tanımaya yönelik çalışmalarla toplumsal uyum konusunda geniş bir bakış açısı geliştirmeye olanak sağlanmalıdır.

Araştırmamız Almanya'daki Türkler üzerine yapılmış niteliksel bir çalışma olup, Türklerin Avrupa'nın diğer ülkelerinde de belirgin bir varlık göstermesi nedeniyle bu örnekten yola çıkılarak diğer Avrupa ülkelerinde yapılacak benzer çalışmalarla karşılaştırma yapma imkânı sağlayacaktır. Araştırmamız da Türk-Alman karma evliliklerinin din eğitimi perspektifinden incelenmesini sağlanmıştır. Gelecek araştırmalarda farklı ülkelerdeki karma evliliklerin din eğitimi süreçlerine odaklanarak, bu evliliklerin çocukların dini ve kültürel kimlik gelişimlerine olan etkileri daha geniş bir perspektiften değerlendirilebilecektir. Ayrıca karma evliliklerin toplumsal uyum ve kabul süreçlerindeki rolü ve etkileri üzerine daha fazla çalışma yapılması, bu alandaki bilgi birikimini artıracaktır. Literatürde karma evliliklerin ne oranda boşanma ile sonuçlandığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu konuda yapılacak olan çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle boşanma ile sonuçlanan karma evliliklerin araştırılarak, bu durumun din eğitimi açısından çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, bu evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasının sebeplerinin araştırılması literatürdeki önemli bir eksiği gidereceği değerlendirilmektedir. Ayrıca karma evliliklerin ne kadarının eşlerin din değiştirme eğiliminde etkili olduğuna dair çalışmalara da ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Halil İbrahim: **"Evlenme Engeli Olarak Din Farkı"**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 17, 2002, 21-46.

Acar, Taylan: **"Almanya'daki Türkiye Asıllı Gençlerin Eğitim Başarısı ve Eğitim Fırsatları"**, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 75, İstanbul, 153-183.

Adıgüzel, Yusuf: **"Almanya'daki Devlet Okullarında 'İslam Din Dersi' Sorunu ve Çözüm Arayışları"** Akademik İncelemeler Dergisi, 5, 2, 2010, 59-72.

Akay, Eda: **"Çiftlerin Evlilik Yaşamlarında Evlilik Uyumu, Evlilik Çatışması ve Özgeci (Alturistik) Davranışlarının İlişkisi",** Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2024.

Akseki, Ahmet Hamdi: **"İslam Dini"**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1963.

Akyüz, Yahya: **"Türk Eğitim Tarihi"**, Pegem A Yay., 11, İstanbul, 2007.

Altun, Nurullah, Dinç, Aybike: **"Yabancı Gelinlerin Türk Ailesi İçindeki Yerine Sosyolojik Bir Bakış"**, Halk Kültüründe Aile Uluslararası Sempozyumu, Trakya Üniversitesi, 2016.

Alvarino, Cassandra: **"Turks in Germany: Analyzing the Voting Behavior of Germany's Largest Minority"**, University of North Carolina at Chapel Hill, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Arıcı, Ali Fuat: **"Erken Çocukluk Dil Gelişiminde Ailenin Rolü"**, Türkiye Eğitim Dergisi, 1, 1, 2016, 66-78.

Aslantürk, Zeki: **"Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri: Dindarlık Olgusu"**, Kurav Yayınları, İstanbul, 239-258.

Atar, Fahrettin: **"Nikah"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İSAM Yayınları, İstanbul, 2013, 33, 112-117.

Ateş, Ali Osman: **"İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i kitap Örf ve Adetleri"**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

Aybey, Salih: **"Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler"**, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7, 2, 2008, 544-560.

Aydın, Gönül: **"Almanya'da Din ve Sekülerlik – 1990 Sonrası"**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Aydın, Mehmet Zeki: **"Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi"**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

Aydın, Mehmet: **"Aile"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1989, 196-200.

Aydın, Mustafa: **"Aile ve Din/İslam. Sistematik Aile Sosyolojisi içinde"**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013, 315-333.

Aydın, Mustafa: **"Modernite'ye Dışarıdan Bakmak",** Açılım Kitapevi, İstanbul, 2009.

Aydın, Okan, Baran, Gülen: **"Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma"**, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 21, 2, 2010, 117-126.

Ayhan, Halis: **"Türkiye'de Din Eğitimi"**, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

Aykanat, Mehmet, Uslu, Abdussamet: **"Hukukumuzda İşyerinde İbadet ve İşçinin Namaz İbadeti Hakkı",** Emek ve Toplum Dergisi, 7, 19, 2018, 468-496.

Ayten, Ali: **"Kimlik ve Din İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma"**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,12, 2, 2012,(101-119).

Bahçekapılı, Mehmet: **"Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997- 2012)"**, İlke Yay., İstanbul, 2012.

Bahçekapılı, Nedim: **"İslâm ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik"**, Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları Dergisi", 1, Berlin, 2008, 29-38.

Bakay, Gönül: **"Dünyada Tuhaf Evlilik Gelenekleri"**, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2021.

Balcı Arvas, Fatma: **"Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım"** Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 4, 1, 2020, 199-233.

Baş, Elif: **"Evlilik: Modernleşme Sürecinde Kuşaklararasında Yaşanan Değişim"**, Gaziantep Universty Journal of Social Sciences, 20, 2, 2021, 821-845.

Başkurt, İrfan: **"Almanya'da Din Eğitimi",** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, 2001, 109-138.

Baycar, Abdurrahman: **"Türk Alman Evliliklerinde Dini Aidiyetin Rolü"**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2013.

Baycar, Abdülmuttalip: **"Türk-Alman Evliliklerinde Yaşanılan Problemler ve Başaçıkma Yöntemleri (Dini-Kültürel Farklılıklar Bağlamında)"**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 40, Sakarya, 2019.

Benbow, Heather Merle: **"Marriage in Turkish German popular culture: States of Matrimony in The New Millennium"**, London, 2015.

Berg, Bruce L., Lune, Howard, Çev. Asım Arı,: **"Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri"**, Eğitim Yayınevi, 4, Konya, 2015.

Bernhardt, Barbara May: **"Nonlinear Phonology: Introduction and Clinical Application"**. Journal of Speech and Hearing Research, 37, 1994, 123–143.

Bhattacherjee, Anol: **"Social Science Research: Principles, Methods, and Practices"**, University of South Florida Tampa Library Open Access Collections, 2, Florida, 2012.

Bilgin, N., **"Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi"**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Bilici, Şükrü: **"Almanya'da Değerler Eğitimi: Aşağı Saksonya Eyaleti Örneği"**, Talim Dergisi, 2,1, 2018, 127-147.

Blankenhorn, David: **"The Future of The Marriage"**, Encounter Books, New York, 2009.

Bleakley, Hoyt, Chin, Aimee: **"What holds back the second generation? The intergenerational transmission of language human capital among immigrants"**, Journal of Human Resources, 43, 2, 2008, 267–298.

Canatan, Kadir, Yıldırım, Ergün: **"Aile Sosyolojisi"**, Açılım Kitap, İstanbul, 2009.

Carrel, Alexis: **"Dua"**, Çev. M. Alper Yücetürk, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1961.

Cavan, Ruth Shonle: **"Concepts and Termi nology in Interreligious Marriage"**, Journal for the Scientific Study of Religion 9, 4, 1970, 311-320.

Cebeci, Suat: **"Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekselleştirilmesi",** Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 1996, 75-98.

Cebeci, Suat: **"Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi"** Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

Cebeci, Suat: **"Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi",** Akademik İncelemeler, 3, 2, 2008, 1-11.

Chapin, W. D.: **"The Turkish diaspora in Germany. Diaspora**", A Journal of Transnational Studies, 5, 2, 1996, 275-301.

Cherlin, Andrew J.: **"The Deinstitutionalization of American Marriage"**, Journal of Marriage and Family, 66, 4, 2004, 848-861.

Coştu, Yakup, Ceyhan, Mehmet Akif: **"Ditib'in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme",** Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8, 1, 2015, 39-51.

Çelik, Celaleddin **"Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din"**, Milel ve Nihal: İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 5, 3, İstanbul, 2008, 105-142.

Çelik, Celaleddin: **"Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din"**, Karadeniz Dergisi, 8, 2016, 25-35.

Dağcı, Şamil: **"İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-2: Geçici Evlenme Engelleri"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 41, 1, Ankara, 2000, 137-194.

Dalgın, Nihat: **"Müslim - Gayrimüslim Evliliği"**, Etüd Yay., Samsun, 2005.

De Valk, Helga: **"Timing Preferences for Women's Family-Life Transitions: Intergenerational Transmission Among Migrants and Dutch"**, Journal of Marriage and Family, 69, 1, 2007, 190-206.

Deniz, Ayla: **"Rusya-Türkiye Göç Sistemi: İstanbul'da Karma Evlilikler ve Ulusaşırı Pratikler"**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Destatis Statistisches Bundesamt, "**Statistisches Jajrbuch Deutschland und Internationales"**, 2023.

Destatis Statistisches Bundesamt, "**Statistisches Jajrbuch Deutschland und Internationales"**, 2019.

Dincer, Bülent, Özaslan, Metin: **"İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"**, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2004.

Dodurgalı, Abdurrahman: **"Aile' de Din Eğitimi"**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Doğan, Cihangir M.: **"Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları"**, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8, 1996, 73 – 81

Doğan, Nurşen: **"Türk-Kırgız Karma Evliliklerinde Çiftlerin Uyumu"**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek, 2022.

Doğan, Recai: **"Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 49, 2, 2008, 1-43.

Döndüren, Hamdi: **"Delilleriyle İslam Hukuku - Şahıs, Aile Ve Miras Çözümlü"**, Mistaş Matbaa, Konya, 1983.

Dönmezer, İbrahim: **"Ailede İletişim ve Etkileşim"**, Hagem Yayınları, 6, Ankara, 2009.

Er, Hamit, Atalay, Mehmet: "**A Struggle to Live With Differences: Interreligious Marriage**", Journal of Intercultural and Religious Studies, 5, 2013, 115-126.

Er, Hamit: **"Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu: Dinler Arası Evlilikler ve Din Eğitimi",** Ed. Ahmet İshak Demir, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1, 2010, 659-671.

Ergen, Güngen: **"Erdemli Bir Kişilik Geliştirme Olarak Eğitim Sürecinin Temel Yapıtaşları; Sevgi, Saygı, Güven",** Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 13, 29, 2019, 479-510.

Erkal, Mustafa: **"Sosyoloji (Toplumbilimi)"**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.

Erkan, Perşembe: **"Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon"**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.

Falicov, C. J.: **"Cross-Cultural Marriages.",** Clinical Handbook of Couples Therapy New York,1995, 241-252.

Fox, G. L.: **"Love Match and Arranged Marriage in a Modernizing Nation: Mate Selection in Ankara Turkey"**, Journal of Marriage and the Family, 37, 1975, 180–193.

Fukuyama, F.: **"Büyük Çözülme"**, Çev: H. Kaya,2, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Furtado, Delia: **"Cross-Nativity Marriages and Human Capital Levels of Children"**, 29, 2009, 273–296.

Geçioğu, Ahmet Rıfat, Kayıklık, Hasan: **"Dindarlık ve Evlilik Uyumu İlişkisi: Evli Bireyler Üzerine Bir İnceleme"**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 1, 202-224.

Gert, Pickel: **"Atheistischer Osten und Gläubiger Westen? Pfade der Konfessionslosigkeit im innerdeutschen Vergleich: Religion und Religiosität im Vereinigten Deutschland: Zwanzig Jahre nach dem Umbruch",** VS Springer**,** Wiesbaden, 2011.

Gökçe, Birsen: **"Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme"**, 8, 1, Hacettepe Basımevi, Ankara, 1976.

Göksu, Fatih: **"Kültürlerarası Evliliklerde Kimlik Problemi: Katalan-Türk Evlilikleri Üzerine Kalitatif Bir Çalışma"** İletişim Çalışmaları Dergisi, 1, 1, 2015, 35-45.

Grosjean, François : **"Bicultural Bilinguals. International Journal of Bilingualism"**, Published Online, 2014.

Grossblölting, Thomas: **"Der Verlorene Himmel: Glaube in Deutschland Seit 1945"**, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2013.

Gülşen, Sultan: **"Türkiye ve Almanya Örneğinde Din Dersi Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: 4.Sınıflar**", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Güngör, Özcan: "**Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu"**, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 1, Ankara, 2013, 57-91.

Hamel, Chris: **"Gender and Migration: Diversity of Patterns and Rights"**, Journal of Ethnic and Migration Studies, 38, 4, 2012, 555-573.

Hortaçsu, Nuran: **"Family - Versus Couple - İnitiated Marriages in Turkey: Similarities and Differences Over the Family Life Cycle"**, Asian Journal of Social Psychology, 10, 2007, 103- 116.

Hökelekli, Hayati: **"Din Psikolojisi"**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Hsu, J.: **"Marital Therapy for İntercultural Couples"**, Culture and Psychotherapy: A Guide to Clinical, 2001.

Huschek, Doreen, de Valk, Helga A. G., Liefbroer, Aart C.: **"Partner Choice Patterns Among the Descendants of Turkish Immigrants in Europe"**, European Journal of Population, 28, 3, 2012, 241-268.

İnan Kılıç, Ayşe: **"Akademisyen Annelerin Gözünden Ailede Çocuğun Din Eğitimi"**, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 22,1, 2022, 483-511.

Kahveci, Nuri: **"İslam Aile Hukuku"**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 1, 2004.

Kalem, Ayşegül Sili: **"Ayrı Dünyaların İnsanlarıyız: Ulusaşırı Göç ve Karma Evlilik"**, International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 4, 12, 2017, 1038-1046.

Kalmijin, Mathijs: **"The Children of Intermarriage in Four European Countries: Implications for School Achievement, Social Contacts, and Cultural Values",** The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 662, 2015, 246-265.

Kanad, Halil Fikret: **"Ailede Çocuk Terbiyesi"**, MEB Yayınları, İstanbul, 1976.

Kandiyoti, Deniz: **"Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, **Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler"**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Yay. Haz. Türköz Erder, Ankara, 1984.

Kantaraviç, Jasmin: **"Interethnic Marriages and Economic Assimilation of İmmigrants"**, Bonn, 2004.

Kaplan, Mehmet: **"Kültür ve Dil"**,6, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1983.

Karataş, Meryem: **"Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler"**, Bitlis İslamiyet Dergisi, 4,1, 2022, (1-21).

Karslı, Emine: **"Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası"**, Uluslararası Hukuk ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 1, 2019, 1-14.

Kazancı, Nebiye: **"İslam Hukukunda Ehl-i Kitaplarla Evlilik ve Aile Hayatına Yansımaları"**, Trabzon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2022.

Kır, İbrahim: **"Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri"**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 36, 2011, 381-404.

Kızılkaya Yılmaz, Rahile: **"Siyer Atölyesi Tebliğler Kitabı: Cumhuriyet Dönemi Popüler Siyer Kitaplarına Dair Bazı Mülahazalar"**, Meridyen Kitaplığı, İstanbul, 2013, 15-35.

Kol, Suat: **"Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi"**, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, 2011, 1-21.

Köse, Saffet: **"Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu"**, Mehir Vakfı, Konya, 2014.

Köylü, Mustafa: **"Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, 137-150.

Kurt, Abdurrahman: **"Dindarlığı Etkileyen Faktörler"**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18, 2, 2009, 1-26.

Kurttekin, Fatma: **"Karma Evliliklerden Doğan Çocukların Din Eğitimi"**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas, 2017.

Küçükcan, Talip: **"Turks in Britain: Religion and Identity"**, Ed. Talip Küçükcan ve Veyis Güngör, Turks in Europe Culture, Identity and Integration, Türkevi Research Centre, 2009, 79-102.

Lengyel, Dororit: **"Türkiyeli Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları : Almanya'da Türkiye Kökenli Göçmenlerin Güncel Eğitim Durumu"**, Red. Zeitung Politeknik, Die Gaste Verlag, Essen, 2014, 29-39.

Marinier, Pierre: **"Dua Üzerine Düşünceler"**, Çev. Sadık Kılıç, Nil Yayınları, İzmir, 1991.

Memiş, Osman: **"Namaz vakitleri ve namazların Cem'i"**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005.

Milewski, N., & Hamel, C.: **"Union formation and partner choice in a transnational context: The case of Turkish migrants in France"** International Migration Review, 44, 3, 615-646.

Milli Eğitim Bakanlığı, **"İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu",** Ankara, 2018.

Nazıroğlu, Bayram Ali: **"Vatandaşlık ve Din Eğitimi"**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013.

Öcal, Mustafa: **"Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar"**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.

Özbek, Belgizar: **"Kültürel Psikoloji Bağlamında Karma Evlilik Yapan Türk Bireylerin Aile Hayatındaki Manevi Motifler ABD (Washington, DJ-Maryland-Virginia) Bölgesi**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Özgüven, İbrahim Ethem: **"Aile'de İletişim ve Yaşam"**, Pdrem Yayınları, İstanbul, 2001.

Özgüven, İbrahim Ethem: **"Evlilik ve Aile Terapisi"**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2014.

Özmüş, Sidret: **"Türk-Alman Evlilikleri Üzerine Toplumsal Algı ve Deneyim Biçimleri"**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2020.

Öztabak, Muhammet Ubeydullah, Altıntaş, Suat: **"Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi",** Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities, 4, 1, 2020, 43-77.

Portes, Alejandro, Hao, Lingxin: **"E Pluribus Unum: Bilingualism and Loss of Language in the Second Generation",** Sociology of Education, 71, 4, 1998, 1-47.

Ramakrishnan, S. Kartrick: **"Second-Generation İmmigrants? The "2.5 Generation" in the United States"**, Social Science Quarterly, 85, 2, 2004, 380–399.

Sağlam, Fatma: **"Türk - Alman Örnekleminde Karma Evli Çiftlerin Çocuklarındaki Dilsel Gelişim Üzerine",** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23, 1, Ankara, 2006, 231-241.

Savaş, Rüveyde: **"Din Dersine Bir Alternatif Olarak Değerler ve Normlar Dersi (Almanya Niedersachsen Eyaleti Örneği)**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Scott, John: **"Family and Gender Roles: How Attitudes are Changing"**, GeNet Working Paper, London, 21, 2006.

Seçkinoğlu, Süheyl: **"Sevgili Kur'an'ımdan Öyküler"**, Timaş Çocuk, 1, İstanbul, 2016.

Selçuk, Mualla: **"Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler"**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.

Sezen, Lütfi: **"Türkiye'de Evlilik Biçimleri"**, Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2005, 27, 185-195.

Soykan, Tankut: **"Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimler"**, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000.

Spellman, Ge: **"Keeping Faith Muslim-Christian Couples and Interreligious Dialogue"**, Meinema Publishing, Zoetermeer, 2001.

Subaşı, Necdet: **"Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları: Aile Sosyolojisi Yazıları"**, Ed. Mustafa Aydın, Açılım Kitap, İstanbul, 2014, 101-117.

Süverdem, F.Büşra, Ertek, Betül: **"İki Dillilik ve İki Kültürlülük: Göç, Kimlik ve Aidiyet"**, The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 6, 2, 2020, 183-207.

Tanrıkulu, Fatma Betül Zehra: **"Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma"**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2022.

Tarhan, Nevzat: **"Evlilik Psikolojisi"**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Tegunimataka, Anna: **"The İntergenerational Effects of İntermarriage"**, Journal of International Migration and Integration, 22, 1, 2021, 311-332.

Tekin, Mustafa: **"Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu : Aile Sosyolojisi"**, Ed: K. Canatan ve E. Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, 235-262.

Tekin, Mustafa: "**İbadet ve Çalışma Hayatı İlişkisine Kur'anî Açıdan Bir Yaklaşım"**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, 15, İzmir, 227-251.

Tezcan, Mahmut: **"Eğitim Sosyolojisi"**, 4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.

Topçu, Nurettin: **"Sosyoloji",** Dergah Yayınları, İstanbul, 2006.

Topçuk, Ali: **"Almanya'da Uygulanan İslam Din Dersleri Hakkında Bir Değerlendirme (Kuzey Ren Westfalye Örneği**)", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15, 1, 249-269.

Topçuoğlu, Ali Aslan: **"Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukukuna Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı"**, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10, 2, 79-120.

Tütüncüler, Gökçe: **"Karma Evliliğin Çocuk Eğitimi Üzerine Etkisi"**, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16, 1, 2023, 79-95.

Uslu, Fatih, Demir, Erdi: **"Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme"**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 40,1, 2023, 289-299.

Uysal, Veysel: "**Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Bayan**", Dem Yayınları, İstanbul, 2006.

Ünal, Asife: **"Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri"**, Dinlerde Nikah Milletler Arası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul, 2012, 279-307.

Vermeer, Paul, Johannes A., Van der Ven: **"Dini Kimlik Oluşumu: Eğitimsel Bir Yaklaşım"**, Çev. Ayşe Zişan Furat, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul,13, 2006, 173-193.

Yaman, Ahmet: **"İslam Aile Hukuku"**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999.

Yavuz, Kerim: "**Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi"**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2012.

Yavuzer, Haluk: **"Ana-Baba Okulu"**, Remzi Kitapevi, 26, İstanbul, 2016.

Yavuzer, Haluk: **"Çocuk Psikolojisi"**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Yazoğlu, Ruhattin: **"Dil-Kültür İlişkisi. Muhafazakâr düşünce"**, 2, 5, 123-143.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan: **"Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri"**, Seçkin Yayıncılık, 7, Ankara, 2008.

Yıldırım, Mürüvet Esra: **"Yeni Bir Hayat Kurmak. Kadınlar Anlatıyor: Babalık, Evlilik, Boşanma"**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Yılmaz, Hasan: **"Sevgili Anne ve Babacığım, Lütfen Bu Kitabı Okurmusunuz!.."**, 16, Çizgi Kitabevi, Konya, 2004.

Yılmaz, Semra Ayaz: **"İmam-Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru: İstanbul/Esenler İlçesi Örneği"**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Yörükoğlu, Atalay: **“Çocuk Ruh Sağlığı”**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 5, 1983.

Zeybekoğlu, Özge, **“Değişen ve Değişemeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri”**, Değişen Toplumda Değişen Aile, Editör: Nurşen Adak, Siyasal Kitabevi, 2012.

EKLER

Ek-1 Mülakata Katılan Eşlere Dair Veriler

	Aile-1:		Aile-2:		Aile-3:	
	 33 Türk	38 Alman	36 Türk	33 Alman	28 Türk	27 Alman
Dini Durumu:	Müslüman	Hristiyan (Katolik)	Müslüman	Hristiyan (Protestan)	Müslüman	Hristiyan (Evangelist)
Eğitim Durumu:	Üniversite	Üniversite	Üniversite	Üniversite	Üniversite	Üniversite
Mesleği:	Usta Başı	Benzinlik Yöneticisi	Web Tasarımcı	Web Tasarımcı	Subay	Memur
İkamet Yeri:	Almanya Dacshberg	Almanya Dacshberg	Türkiye Denizli	Türkiye Denizli	Almanya	Almanya
İkamet Süresi:	7	38	6	6	28	4
Evlilik Süresi:	9	9	15	15	2	2
	2 Çocuk 		4 Çocuk 		0 Çocuk –	

	Aile-4:		Aile-5:		Aile-6:	
	 32 Türk	34 Alman	29 Türk	26 Alman	42 Türk	45 Alman
Dini Durumu:	Müslüman	Hristiyan (Katolik)	Müslüman	Hristiyan (Katolik)	Müslüman	Hristiyan (Katolik)
Eğitim Durumu:	Üniversite	Üniversite	Üniversite	Üniversite	Lise	Lise
Mesleği:	Bilgisayar Mühendisliği	Ev Hanımı	Polis Memuru	Doktor	İşçi	İşçi
İkamet Yeri:	Türkiye Ankara	Türkiye Ankara	Almanya Duisburg	Almanya Duisburg	Almanya Hagen	Almanya Hagen
İkamet Süresi:	3	3	29	26	2	2
Evlilik Süresi:	14	14	3	3	8	8
	1 Çocuk 		0 Çocuk –		0 Çocuk –	

	Aile-7:		Aile-8:		Aile-9:	
						
	52 Türk	45 Alman	35 Türk	34 Alman	63 Türk	53 Alman
Dini Durumu:	Müslüman	Hristiyan (Katolik)	Müslüman	Hristiyan (Protestan)	Müslüman	Hristiyan (Protestan)
Eğitim Durumu:	Lise	Lise	Üniversite	Üniversite	Üniversite	Üniversite
Mesleği:	Elektrikçi	Ev Hanımı	Mali Müşavir	Firma Çalışanı	Gazeteci	Öğretmen
İkamet Yeri:	Almanya Leverkusen	Almanya Leverkusen	Almanya Rostock	Almanya Rostock	Almanya Schwabisch Gmünd	Almanya Schwabisch Gmünd
İkamet Süresi:	4	4	10	8	21	21
Evlilik Süresi:	10	10	5	5	26	26
	0 Çocuk		1 Çocuk		3 Çocuk	

	Aile-10:		Aile-11:		Aile-12:	
						
	58 Alman	64 Türk	40 Türk	37 Alman	35 Türk	30 Alman
Dini Durumu:	Hristiyan (Katolik)	Müslüman	Müslüman	Hristiyan (Protestan)	Müslüman	Hristiyan (Protestan)
Eğitim Durumu:	Lise	Ortaokul	Lise	Lise	Lise	Lise
Mesleği:	Tekniker	İşçi	İşçi	Ev Hanımı	İnşaat Ustası	Market Görevlisi
İkamet Yeri:	Almanya Bad Sackingen	Almanya Bad Sackingen	Almanya Wehr	Almanya Wehr	Almanya Waldbröl	Almanya Waldbröl
İkamet Süresi:	58	48	33	37	10	5
Evlilik Süresi:	32	32	8	8	5	5
	1 Çocuk		1 Çocuk		0 Çocuk	

Ek 2-Aileler Bazında Kısa Mülakat Analiz Tabloları

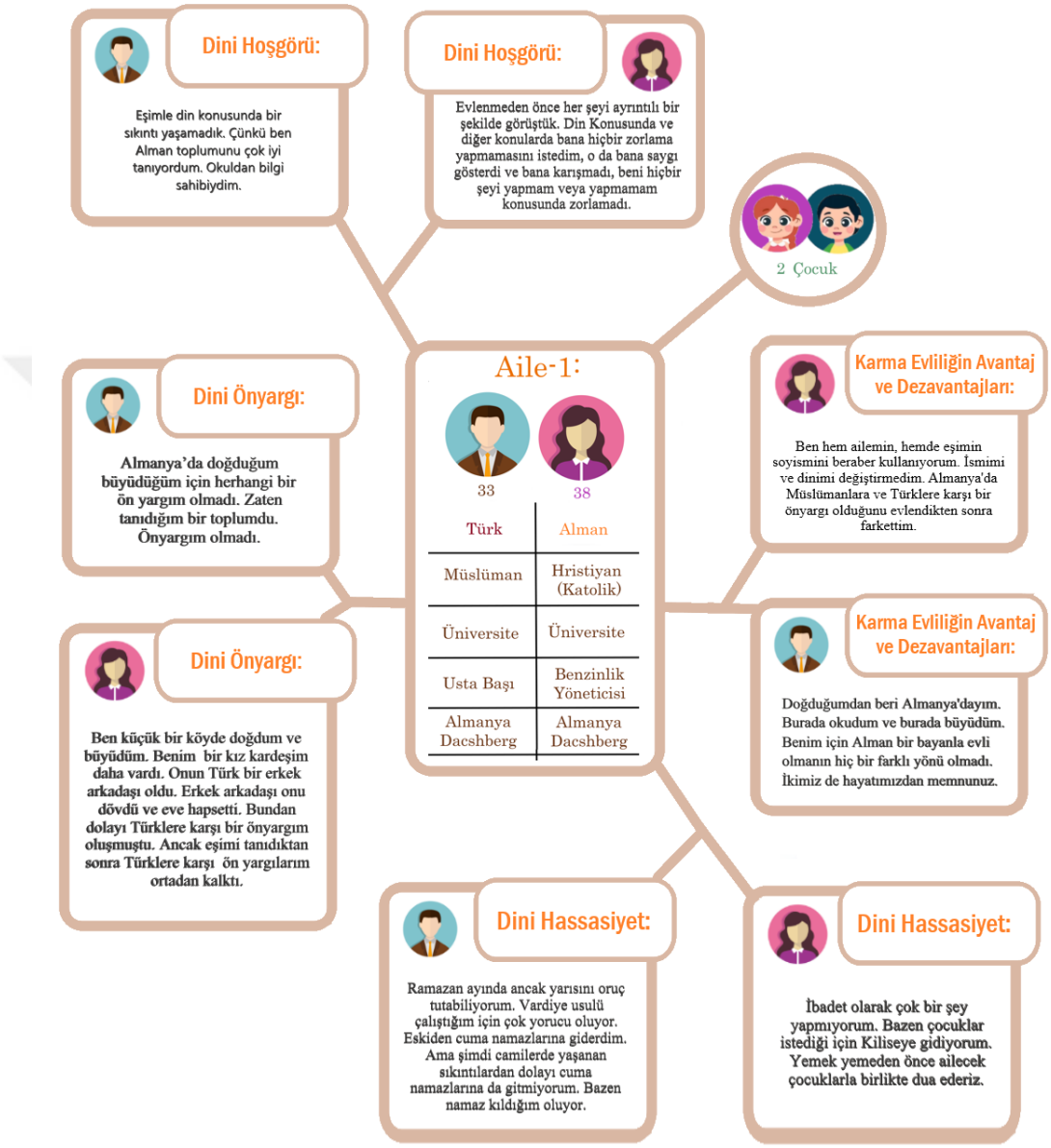

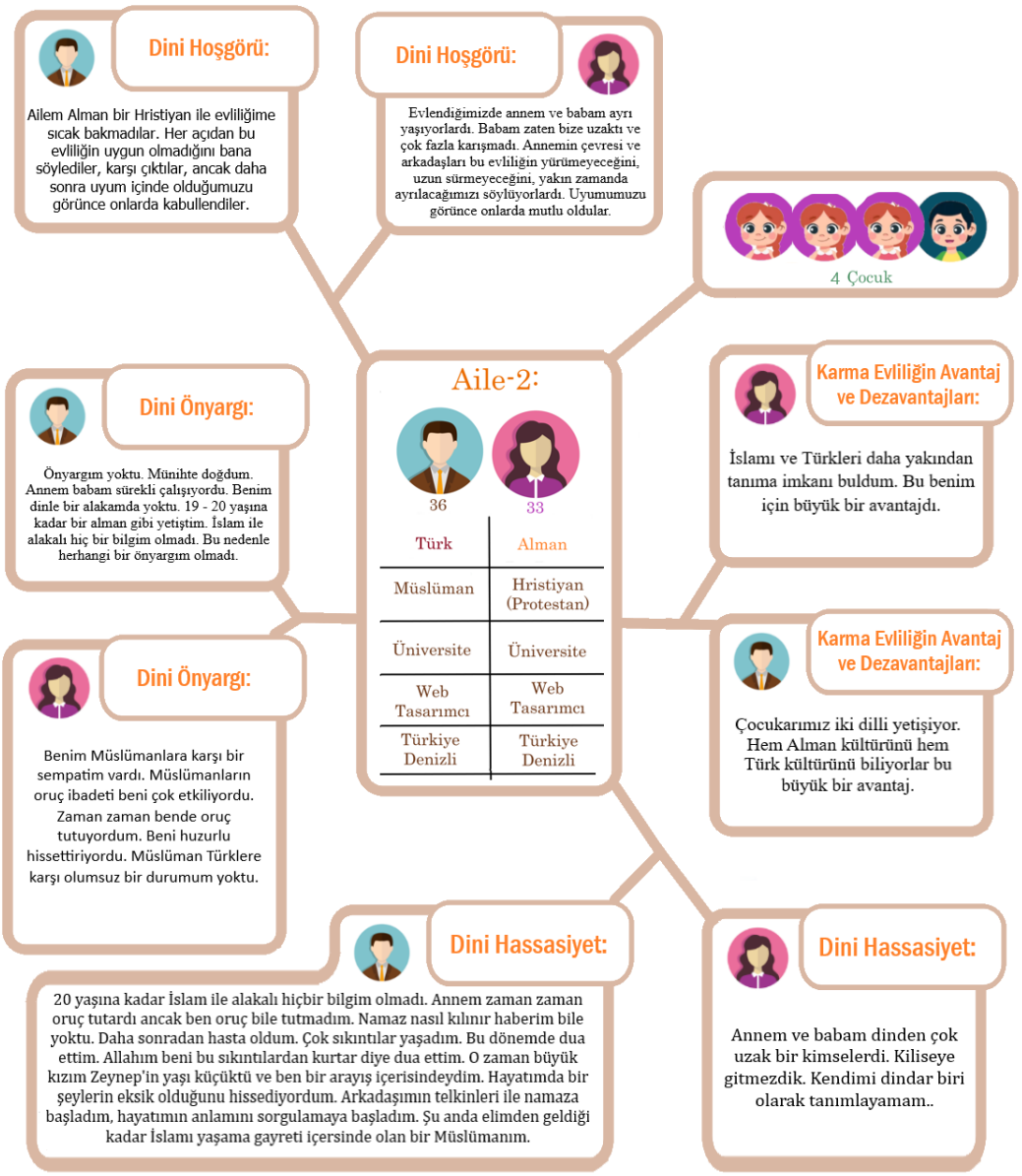
Dini Hoşgörü:
Ailem Alman bir Hristiyan ile evliliğime sıcak bakmadılar. Her açıdan bu evliliğin uygun olmadığını bana söylediler, karşı çıktılar, ancak daha sonra uyum içinde olduğumuzu görünce onlarda kabullendiler.
Dini Hoşgörü:
Evlendiğimizde annem ve babam ayrı yaşıyorlardı. Babam zaten bize uzaktı ve çok fazla karışmadı. Annemin çevresi ve arkadaşları bu evliliğin yürümeyeceğini, uzun sürmeyeceğini, yakın zamanda ayrılacağımızı söylüyorlardı. Uyumumuzu görünce onlarda mutlu oldular.
4 Çocuk
Aile-2:
36
33
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Protestan)
Üniversite
Üniversite
Web Tasarımcı
Web Tasarımcı
Türkiye Denizli
Türkiye Denizli
Dini Önyargı:
Önyargım yoktu. Münihte doğdum. Annem babam sürekli çalışıyordu. Benim dinle bir alakamda yoktu. 19 - 20 yaşına kadar bir alman gibi yetiştim. İslam ile alakalı hiç bir bilgim olmadı. Bu nedenle herhangi bir önyargım olmadı.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
İslamı ve Türkleri daha yakından tanıma imkanı buldum. Bu benim için büyük bir avantajdı.
Dini Önyargı:
Benim Müslümanlara karşı bir sempatim vardı. Müslümanların oruç ibadeti beni çok etkiliyordu. Zaman zaman bende oruç tutuyordum. Beni huzurlu hissettiriyordu. Müslüman Türklere karşı olumsuz bir durumum yoktu.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Çocukarımız iki dilli yetişiyor. Hem Alman kültürünü hem Türk kültürünü biliyorlar bu büyük bir avantaj.
Dini Hassasiyet:
20 yaşına kadar İslam ile alakalı hiçbir bilgim olmadı. Annem zaman zaman oruç tutardı ancak ben oruç bile tutmadım. Namaz nasıl kılınır haberim bile yoktu. Daha sonradan hasta oldum. Çok sıkıntılar yaşadım. Bu dönemde dua ettim. Allahım beni bu sıkıntılardan kurtar diye dua ettim. O zaman büyük kızım Zeynep'in yaşı küçüktü ve ben bir arayış içerisindeydim. Hayatımda bir şeylerin eksik olduğunu hissediyordum. Arkadaşımın telkinleri ile namaza başladım, hayatımın anlamını sorgulamaya başladım. Şu anda elimden geldiği kadar İslamı yaşama gayreti içersinde olan bir Müslümanım.
Dini Hassasiyet:
Annem ve babam dinden çok uzak bir kimselerdi. Kiliseye gitmezdik. Kendimi dindar biri olarak tanımlayamam..

Dini Hoşgörü:
Anne ve babama eşimden bahsettim. Onları tanıştırdım. Daha sonrasında anne ve babama beğenip beğenmediklerini sordum. Babam Almanya'ya 4 yaşında gelmiş ve Biz Türk'üz, Türk bir bayan ile evlenseydin daha iyi olurdu bizim için dedi. Ama bir daha olumsuz bir şey söylemedi. Şu anda gayet mutlular.
Dini Hoşgörü:
Biz evlenmeye karar verince anne ve babama bu konuyu açtım. Onların da bana soyadın bir Türk soyadı olacak, çocuklarına Müslüman isimleri verilecek, sadece kocanın isteklerini yerine getirme sende bir şeyler iste, kendini ezdirme tarzında tepkileri oldu. Ama şimdi hiç böyle bir tepkileri yok. Eşim ailemle gayet iyi anlaşıyor.
–
0 Çocuk
Aile-3:
28
27
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Evangelist)
Üniversite
Üniversite
Subay
Memur
Almanya
Almanya
Dini Önyargı:
Çocukken bazı tanıdığım Almanlardan ırkçı tavırlar görüyor dum. Yabancılara karşı ön yargıları vardı. Buralar Almanyanın kırsal bölgeleri buralarda yabancılara karşı ön yargılar var.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Dezavantaj yaşamadım. Eşimi tanımadan öncede Türkler hakkında bilgim vardı. Bir yıl İstanbulda kaldım. Bu evlilik sayesinde yeni birçok şey öğrendim
Dini Önyargı:
Ben eşimle tanışmadan önce etrafımda hiç Müslüman ve Türk yoktu. Çok bilgi sahibi değildim. Eşimle Tanıştıktan sonra arkadaşken Üniversitenin bir bursuyla İstanbulda bir sene okudum, Türkçe öğrendim. Müslümanların kadın haklarına karşı çok riayet etmediğini çevremden duydum. Müslümanların tamamı eşim gibi düşünmüyor. Almanyada yaşıyan Müslümanlarda şimdiye kadar kötü bir şey görmedim.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Dini konularda bir hassasiyet gelişiyor ve biraz temkinli olmamız gerekiyor. Kültür ile alakalı olan konularda biraz daha yumuşak davranılabiliyor ama din ile alakalı olan konularda biraz sıkıntılar yaşanabiliyor.
Dini Hassasiyet:
Kurban ibadetini Türkiye'deyken ve Malezya'ya balayına gittiğimizde kendimiz kestik. Ama Almanya'da genel vekalet vererek fakir ülkelere yolluyoruz. 18 Yaşımdan beri oruç tutuyorum. Eşim de benimle beraber bazen oruç tutuyor, tutmasa bile akşam yemeklerini benimle beraber iftar vaktinde yiyor. Üniversiteyi Bayern'de Münih te okudum. O zaman beş vakit namazımı kılıyordum. Ama şimdi asker olduğum için yoğun bir çalışma tempom var. Cumadan cumaya anca kılabiliyorum. Pandemi döneminde bazen cumalarada gidemedim.
Dini Hassasiyet:
Yılda bir defa Noel gecesinde eşim, annem ve babamla birlikte kiliseye gidiyoruz. Bunu dini bir ibadet gibi anlamamak lazım, bu daha çok bizim geleneğimiz. Çocukluğumuzdan beri bunu bir kültür olduğu için yaparız. Çocukken ben hastalandığımda ve ihtiyaç duyduğumda dua ederdim.

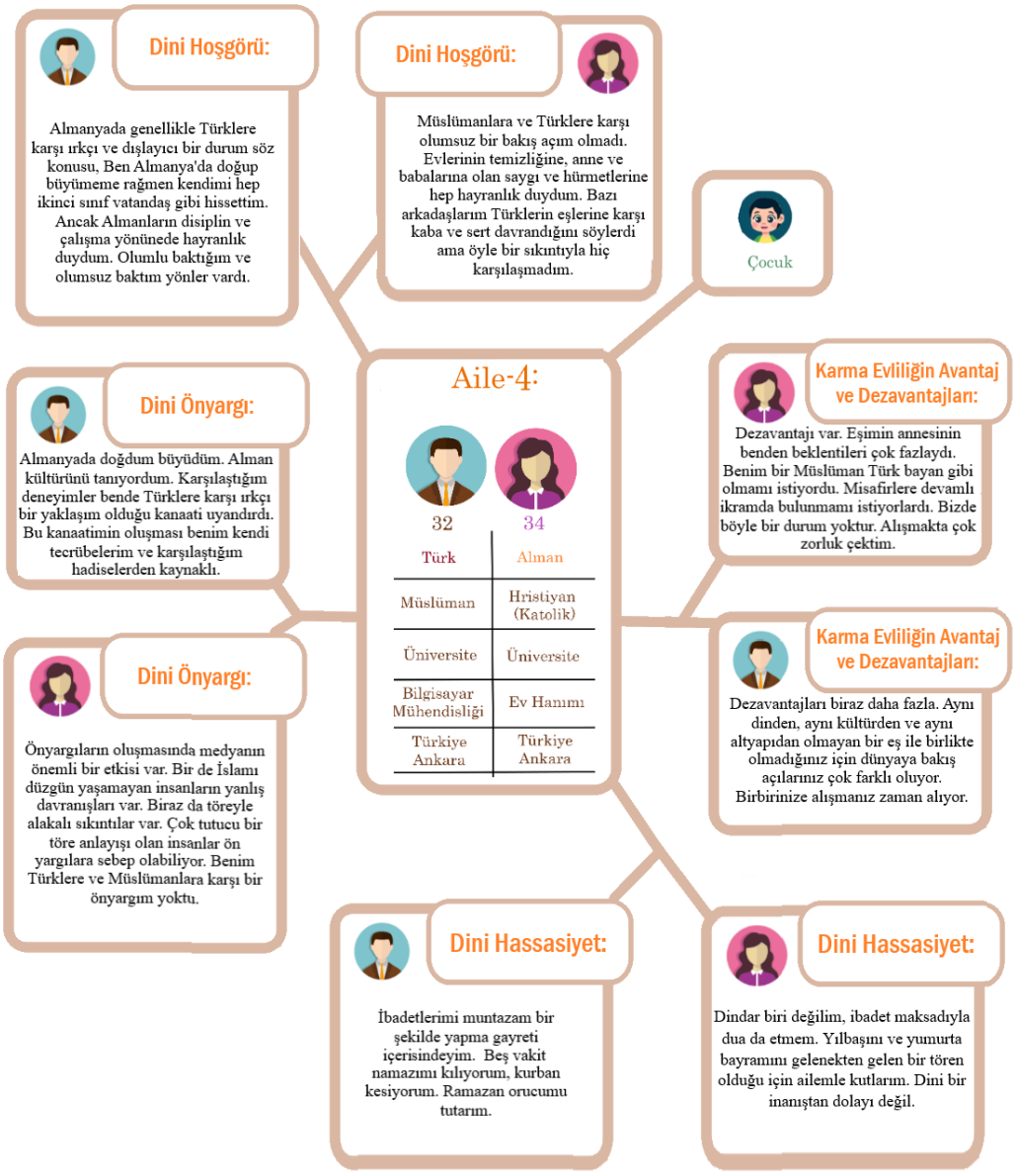
Dini Hoşgörü:
Almanyada genellikle Türklere karşı ırkçı ve dışlayıcı bir durum söz konusu, Ben Almanya'da doğup büyümeme rağmen kendimi hep ikinci sınıf vatandaş gibi hissettim. Ancak Almanların disiplin ve çalışma yönünede hayranlık duydum. Olumlu baktığım ve olumsuz baktım yönler vardı.
Dini Hoşgörü:
Müslümanlara ve Türklere karşı olumsuz bir bakış açım olmadı. Evlerinin temizliğine, anne ve babalarına olan saygı ve hürmetlerine hep hayranlık duydum. Bazı arkadaşlarım Türklerin eşlerine karşı kaba ve sert davrandığını söylerdi ama öyle bir sıkıntıyla hiç karşılaşmadım.
Çocuk
Aile-4:
32
34
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Katolik)
Üniversite
Üniversite
Bilgisayar Mühendisliği
Ev Hanımı
Türkiye Ankara
Türkiye Ankara
Dini Önyargı:
Almanyada doğdum büyüdüm. Alman kültürünü tanıyordum. Karşılaştığım deneyimler bende Türklere karşı ırkçı bir yaklaşım olduğu kanaati uyandırdı. Bu kanaatimin oluşması benim kendi tecrübelerim ve karşılaştığım hadiselerden kaynaklı.
Dini Önyargı:
Önyargıların oluşmasında medyanın önemli bir etkisi var. Bir de İslamı düzgün yaşamayan insanların yanlış davranışları var. Biraz da töreyle alakalı sıkıntılar var. Çok tutucu bir töre anlayışı olan insanlar ön yargılara sebep olabiliyor. Benim Türklere ve Müslümanlara karşı bir önyargım yoktu.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Dezavantajı var. Eşimin annesinin benden beklentileri çok fazlaydı. Benim bir Müslüman Türk bayan gibi olmamı istiyordu. Misafirlere devamlı ikramda bulunmamı istiyorlardı. Bizde böyle bir durum yoktur. Alışmakta çok zorluk çektim.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Dezavantajları biraz daha fazla. Aynı dinden, aynı kültürden ve aynı altyapıdan olmayan bir eş ile birlikte olmadığınız için dünyaya bakış açılarınız çok farklı oluyor. Birbirinize alışmanız zaman alıyor.
Dini Hassasiyet:
İbadetlerimi muntazam bir şekilde yapma gayreti içerisindeyim. Beş vakit namazımı kılıyorum, kurban kesiyorum. Ramazan orucumu tutarım.
Dini Hassasiyet:
Dindar biri değilim, ibadet maksadıyla dua da etmem. Yılbaşını ve yumurta bayramını gelenekten gelen bir tören olduğu için ailemle kutlarım. Dini bir inanıştan dolayı değil.

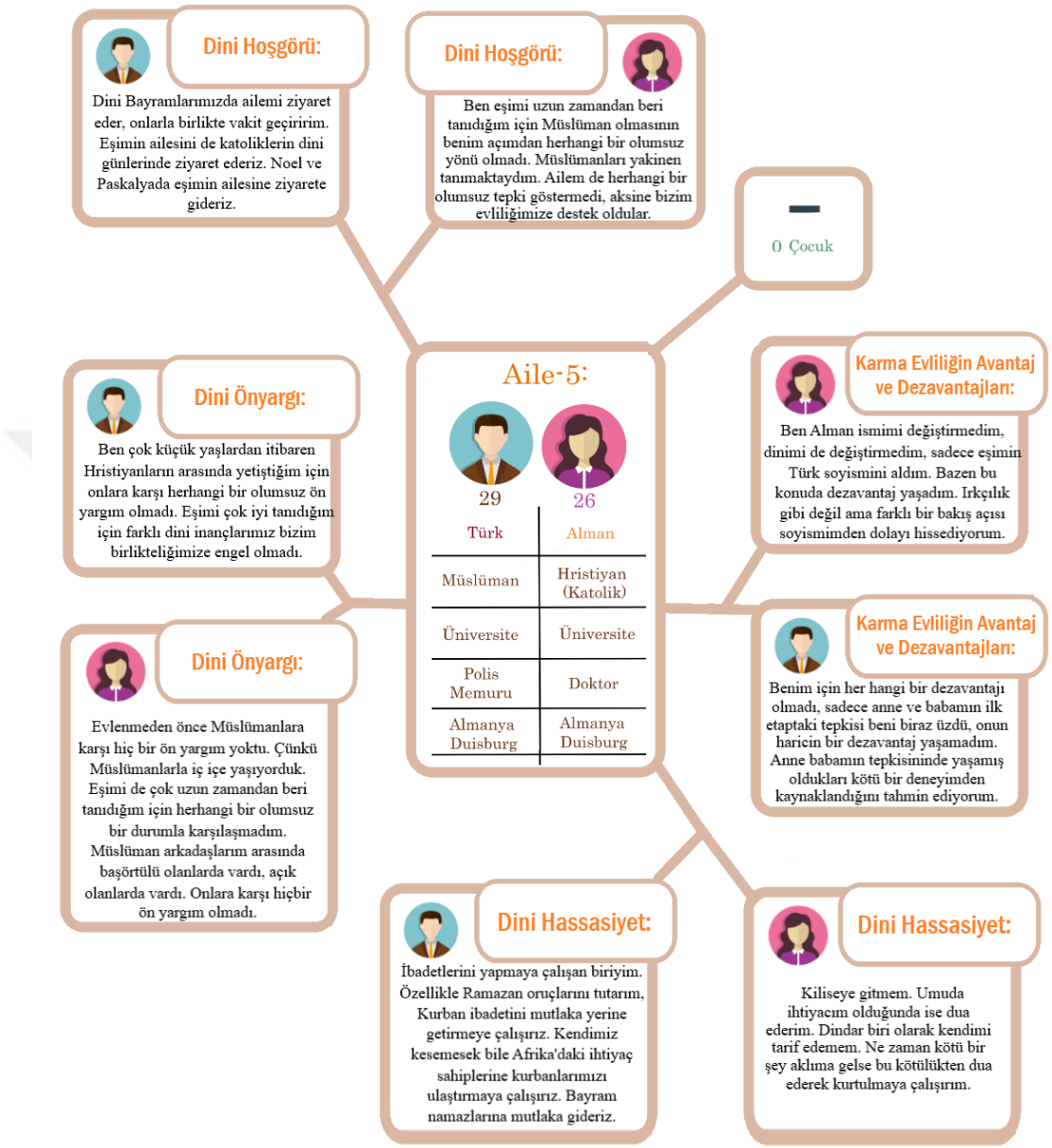
Dini Hoşgörü:
Dini Bayramlarımızda ailemi ziyaret eder, onlarla birlikte vakit geçiririm. Eşimin ailesini de katoliklerin dini günlerinde ziyaret ederiz. Noel ve Paskalyada eşimin ailesine ziyarete gideriz.
Dini Hoşgörü:
Ben eşimi uzun zamandan beri tanıdığım için Müslüman olmasının benim açımdan herhangi bir olumsuz yönü olmadı. Müslümanları yakinen tanımaktaydım. Ailem de herhangi bir olumsuz tepki göstermedi, aksine bizim evliliğimize destek oldular.
0 Çocuk
Dini Önyargı:
Ben çok küçük yaşlardan itibaren Hristiyanların arasında yetiştiğim için onlara karşı herhangi bir olumsuz ön yargım olmadı. Eşimi çok iyi tanıdığım için farklı dini inançlarımız bizim birlikteliğimize engel olmadı.
Aile-5:
29
26
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Katolik)
Üniversite
Üniversite
Polis Memuru
Doktor
Almanya Duisburg
Almanya Duisburg
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Ben Alman ismimi değiştirmedim, dinimi de değiştirmedim, sadece eşimin Türk soyismini aldım. Bazen bu konuda dezavantaj yaşadım. Irkçılık gibi değil ama farklı bir bakış açısı soyismimden dolayı hissediyorum.
Dini Önyargı:
Evlenmeden önce Müslümanlara karşı hiç bir ön yargım yoktu. Çünkü Müslümanlarla iç içe yaşıyorduk. Eşimi de çok uzun zamandan beri tanıdığım için herhangi bir olumsuz bir durumla karşılaşmadım. Müslüman arkadaşlarım arasında başörtülü olanlarda vardı, açık olanlarda vardı. Onlara karşı hiçbir ön yargım olmadı.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Benim için her hangi bir dezavantajı olmadı, sadece anne ve babamın ilk etaptaki tepkisi beni biraz üzdü, onun haricin bir dezavantaj yaşamadım. Anne babamın tepkisininde yaşamış oldukları kötü bir deneyimden kaynaklandığını tahmin ediyorum.
Dini Hassasiyet:
İbadetlerini yapmaya çalışan biriyim. Özellikle Ramazan oruçlarını tutarım, Kurban ibadetini mutlaka yerine getirmeye çalışırız. Kendimiz kesemesek bile Afrika'daki ihtiyaç sahiplerine kurbanlarımızı ulaştırmaya çalışırız. Bayram namazlarına mutlaka gideriz.
Dini Hassasiyet:
Kiliseye gitmem. Umuda ihtiyacım olduğunda ise dua ederim. Dindar biri olarak kendimi tarif edemem. Ne zaman kötü bir şey aklıma gelse bu kötülükten dua ederek kurtulmaya çalışırım.

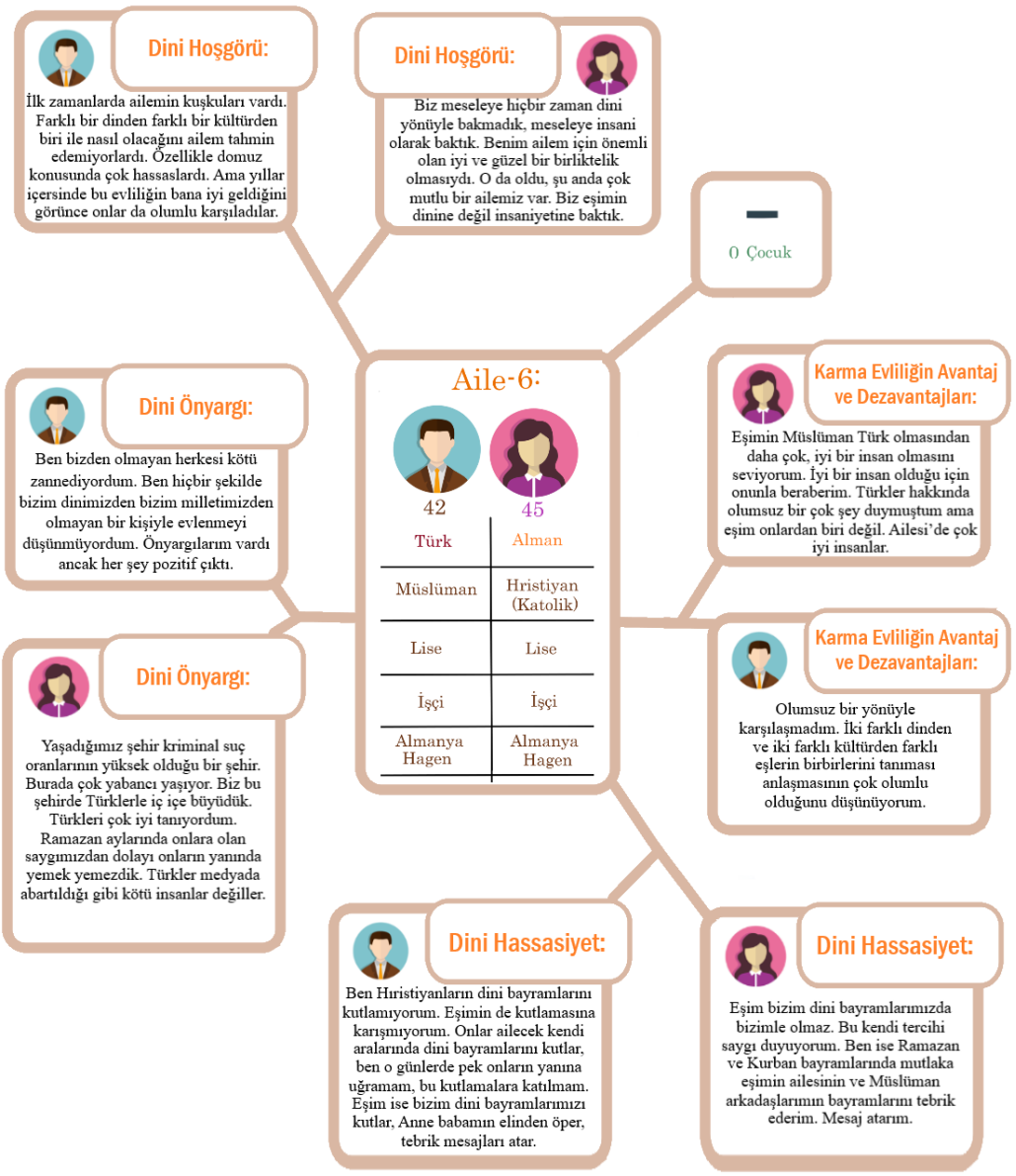
Dini Hoşgörü:
İlk zamanlarda ailemin kuşkuları vardı. Farklı bir dinden farklı bir kültürden biri ile nasıl olacağını ailem tahmin edemiyorlardı. Özellikle domuz konusunda çok hassaslardı. Ama yıllar içersinde bu evliliğin bana iyi geldiğini görünce onlar da olumlu karşıladılar.
Dini Hoşgörü:
Biz meseleye hiçbir zaman dini yönüyle bakmadık, meseleye insani olarak baktık. Benim ailem için önemli olan iyi ve güzel bir birliktelik olmasıydı. O da oldu, şu anda çok mutlu bir ailemiz var. Biz eşimin dinine değil insaniyetine baktık.
—
0 Çocuk
Aile-6:
42
45
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Katolik)
Lise
Lise
İşçi
İşçi
Almanya Hagen
Almanya Hagen
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Eşimin Müslüman Türk olmasından daha çok, iyi bir insan olmasını seviyorum. İyi bir insan olduğu için onunla beraberim. Türkler hakkında olumsuz bir çok şey duymuştum ama eşim onlardan biri değil. Ailesi'de çok iyi insanlar.
Dini Önyargı:
Ben bizden olmayan herkesi kötü zannediyordum. Ben hiçbir şekilde bizim dinimizden bizim milletimizden olmayan bir kişiyle evlenmeyi düşünmüyordum. Önyargılarım vardı ancak her şey pozitif çıktı.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Olumsuz bir yönüyle karşılaşmadım. İki farklı dinden ve iki farklı kültürden farklı eşlerin birbirlerini tanıması anlaşmasının çok olumlu olduğunu düşünüyorum.
Dini Önyargı:
Yaşadığımız şehir kriminal suç oranlarının yüksek olduğu bir şehir. Burada çok yabancı yaşıyor. Biz bu şehirde Türklerle iç içe büyüdük. Türkleri çok iyi tanıyordum. Ramazan aylarında onlara olan saygımızdan dolayı onların yanında yemek yemezdik. Türkler medyada abartıldığı gibi kötü insanlar değiller.
Dini Hassasiyet:
Ben Hıristiyanların dini bayramlarını kutlamıyorum. Eşimin de kutlamasına karışmıyorum. Onlar ailecek kendi aralarında dini bayramlarını kutlar, ben o günlerde pek onların yanına uğramam, bu kutlamalara katılmam. Eşim ise bizim dini bayramlarımızı kutlar, Anne babamın elinden öper, tebrik mesajları atar.
Dini Hassasiyet:
Eşim bizim dini bayramlarımızda bizimle olmaz. Bu kendi tercihi saygı duyuyorum. Ben ise Ramazan ve Kurban bayramlarında mutlaka eşimin ailesinin ve Müslüman arkadaşlarımın bayramlarını tebrik ederim. Mesaj atarım.

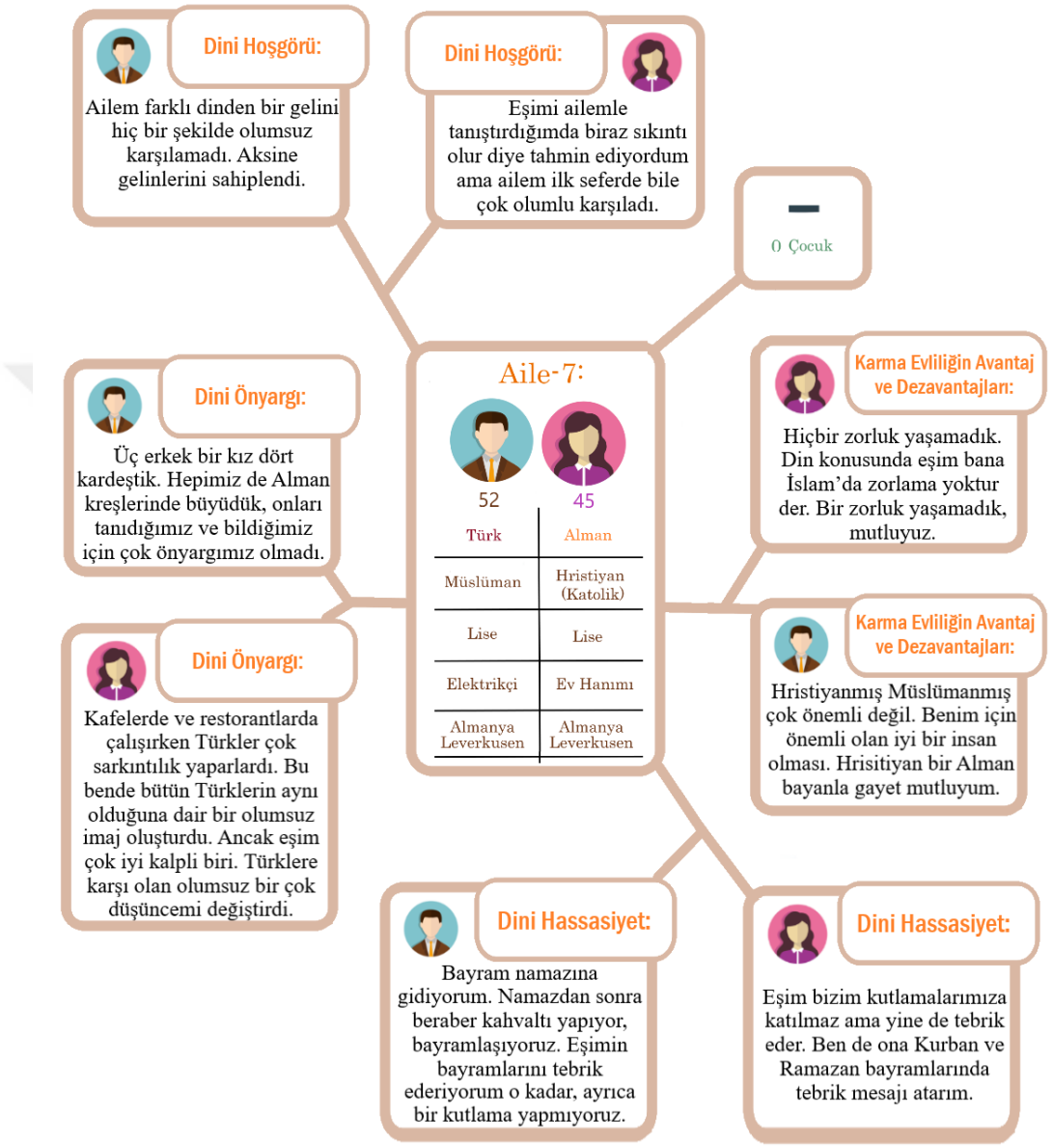
Dini Hoşgörü:
Ailem farklı dinden bir gelini hiç bir şekilde olumsuz karşılamadı. Aksine gelinlerini sahiplendi.
Dini Hoşgörü:
Eşimi ailemle tanıştırdığımda biraz sıkıntı olur diye tahmin ediyordum ama ailem ilk seferde bile çok olumlu karşıladı.
0 Çocuk
Aile-7:
52
45
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Katolik)
Lise
Lise
Elektrikçi
Ev Hanımı
Almanya Leverkusen
Almanya Leverkusen
Dini Önyargı:
Üç erkek bir kız dört kardeştik. Hepimiz de Alman kreşlerinde büyüdük, onları tanıdığımız ve bildiğimiz için çok önyargımız olmadı.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Hiçbir zorluk yaşamadık. Din konusunda eşim bana İslam'da zorlama yoktur der. Bir zorluk yaşamadık, mutluyuz.
Dini Önyargı:
Kafelerde ve restorantlarda çalışırken Türkler çok sarkıntılık yaparlardı. Bu bende bütün Türklerin aynı olduğuna dair bir olumsuz imaj oluşturdu. Ancak eşim çok iyi kalpli biri. Türklere karşı olan olumsuz bir çok düşüncemi değiştirdi.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Hristiyanmış Müslümanmış çok önemli değil. Benim için önemli olan iyi bir insan olması. Hrisitiyan bir Alman bayanla gayet mutluyum.
Dini Hassasiyet:
Bayram namazına gidiyorum. Namazdan sonra beraber kahvaltı yapıyor, bayramlaşıyoruz. Eşimin bayramlarını tebrik ederiyorum o kadar, ayrıca bir kutlama yapmıyoruz.
Dini Hassasiyet:
Eşim bizim kutlamalarımıza katılmaz ama yine de tebrik eder. Ben de ona Kurban ve Ramazan bayramlarında tebrik mesajı atarım.

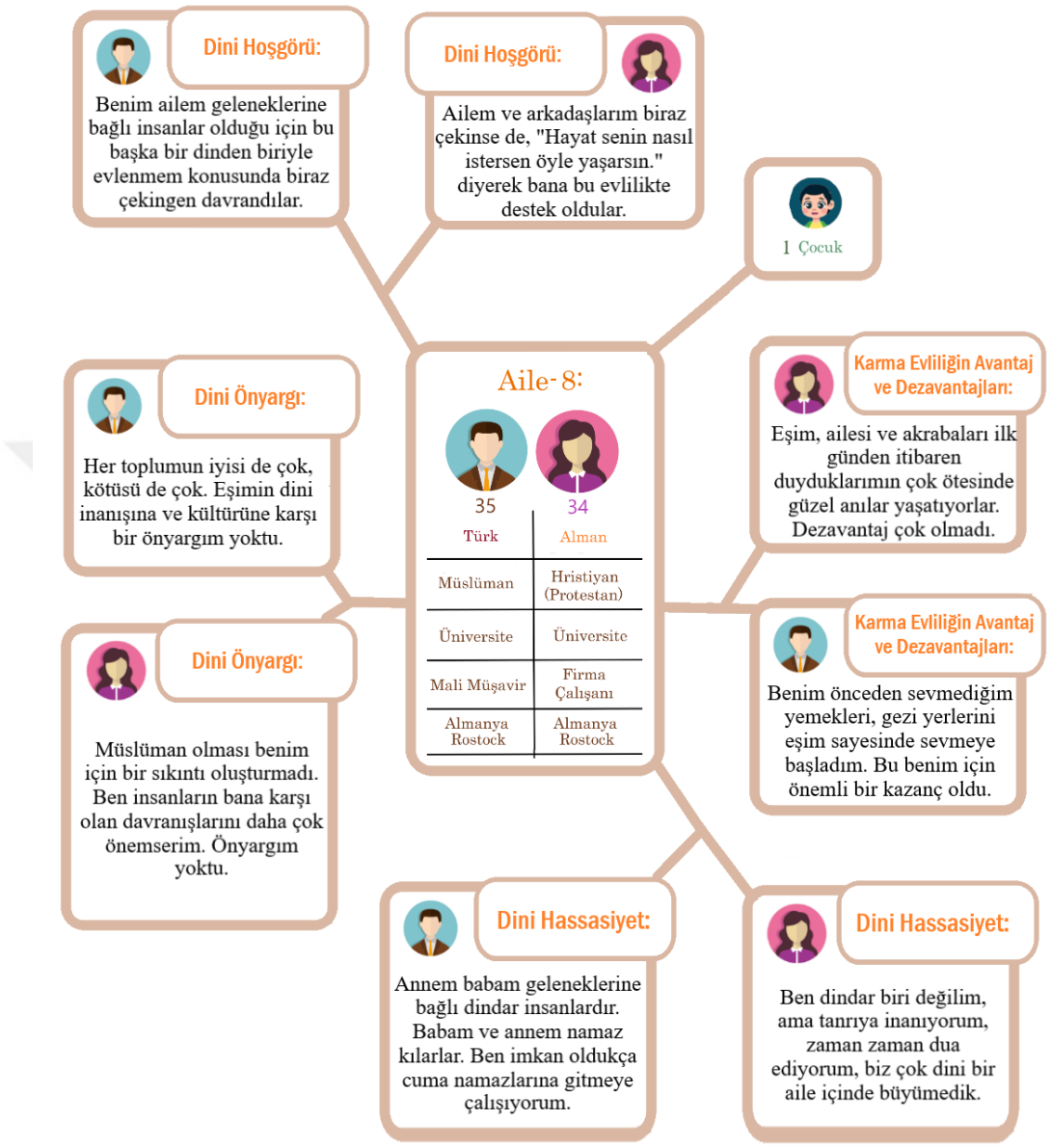
Dini Hoşgörü:
Benim ailem geleneklerine bağlı insanlar olduğu için bu başka bir dinden biriyle evlenmem konusunda biraz çekingen davrandılar.
Dini Hoşgörü:
Ailem ve arkadaşlarım biraz çekinse de, "Hayat senin nasıl istersen öyle yaşarsın." diyerek bana bu evlilikte destek oldular.
1 Çocuk
Aile- 8:
35
Türk
34
Alman
Müslüman
Hristiyan (Protestan)
Üniversite
Üniversite
Mali Müşavir
Firma Çalışanı
Almanya Rostock
Almanya Rostock
Dini Önyargı:
Her toplumun iyisi de çok, kötüsü de çok. Eşimin dini inanışına ve kültürüne karşı bir önyargım yoktu.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Eşim, ailesi ve akrabaları ilk günden itibaren duyduklarımın çok ötesinde güzel anılar yaşatıyorlar. Dezavantaj çok olmadı.
Dini Önyargı:
Müslüman olması benim için bir sıkıntı oluşturmadı. Ben insanların bana karşı olan davranışlarını daha çok önemserim. Önyargım yoktu.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Benim önceden sevmediğim yemekleri, gezi yerlerini eşim sayesinde sevmeye başladım. Bu benim için önemli bir kazanç oldu.
Dini Hassasiyet:
Annem babam geleneklerine bağlı dindar insanlardır. Babam ve annem namaz kılarlar. Ben imkan oldukça cuma namazlarına gitmeye çalışıyorum.
Dini Hassasiyet:
Ben dindar biri değilim, ama tanrıya inanıyorum, zaman zaman dua ediyorum, biz çok dini bir aile içinde büyümedik.

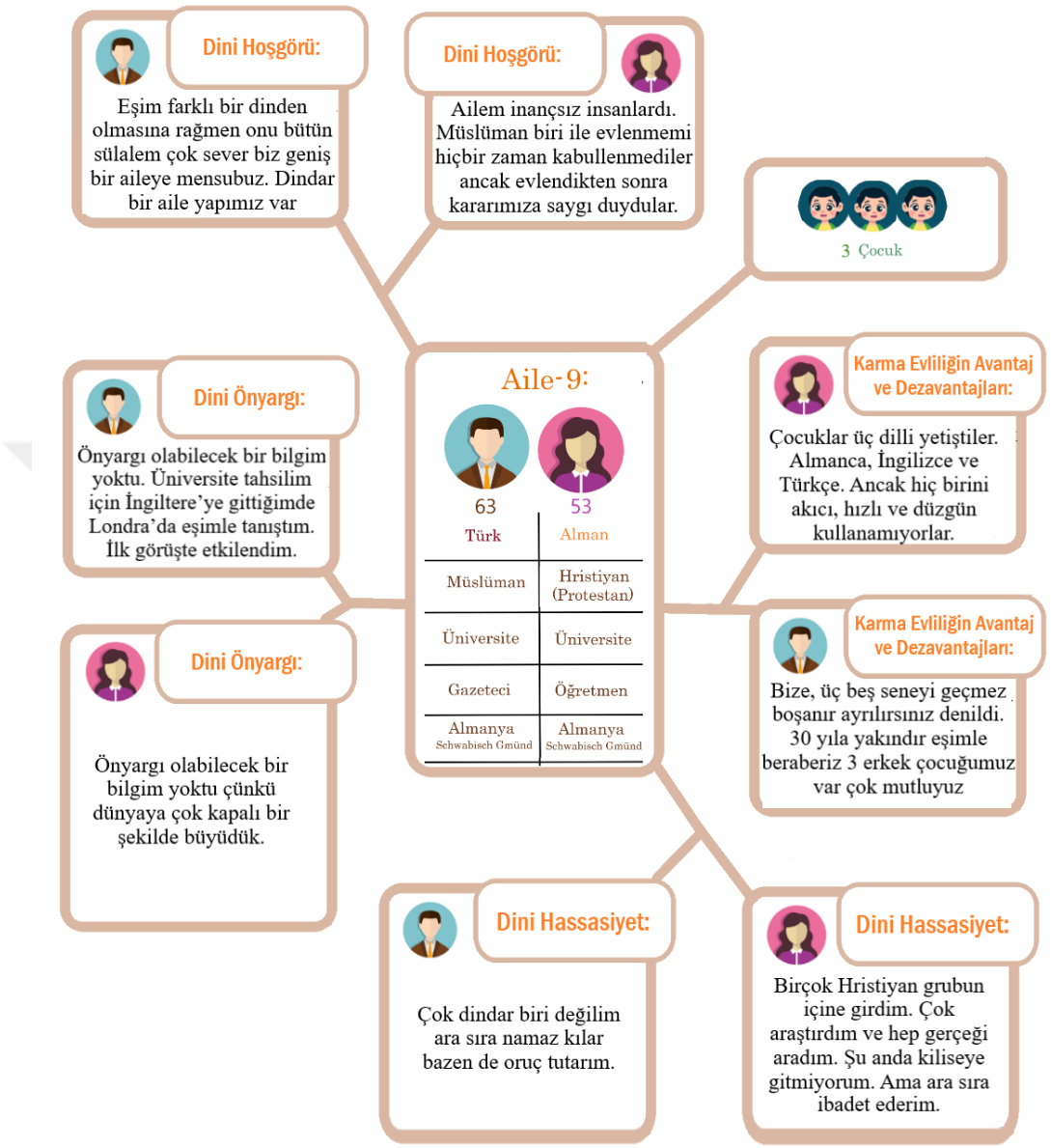
Dini Hoşgörü:
Eşim farklı bir dinden olmasına rağmen onu bütün sülalem çok sever biz geniş bir aileye mensubuz. Dindar bir aile yapımız var
Dini Hoşgörü:
Ailem inançsız insanlardı. Müslüman biri ile evlenmemi hiçbir zaman kabullenmediler ancak evlendikten sonra kararımıza saygı duydular.
3 Çocuk
Aile-9:
63
Türk
53
Alman
Müslüman
Hristiyan (Protestan)
Üniversite
Üniversite
Gazeteci
Öğretmen
Almanya Schwabisch Gmünd
Almanya Schwabisch Gmünd
Dini Önyargı:
Önyargı olabilecek bir bilgim yoktu. Üniversite tahsilim için İngiltere'ye gittiğimde Londra'da eşimle tanıştım. İlk görüşte etkilendim.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Çocuklar üç dilli yetiştiler. Almanca, İngilizce ve Türkçe. Ancak hiç birini akıcı, hızlı ve düzgün kullanamıyorlar.
Dini Önyargı:
Önyargı olabilecek bir bilgim yoktu çünkü dünyaya çok kapalı bir şekilde büyüdük.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Bize, üç beş seneyi geçmez boşanır ayrılırsınız denildi. 30 yıla yakındır eşimle beraberiz 3 erkek çocuğumuz var çok mutluyuz
Dini Hassasiyet:
Çok dindar biri değilim ara sıra namaz kılar bazen de oruç tutarım.
Dini Hassasiyet:
Birçok Hristiyan grubun içine girdim. Çok araştırdım ve hep gerçeği aradım. Şu anda kiliseye gitmiyorum. Ama ara sıra ibadet ederim.

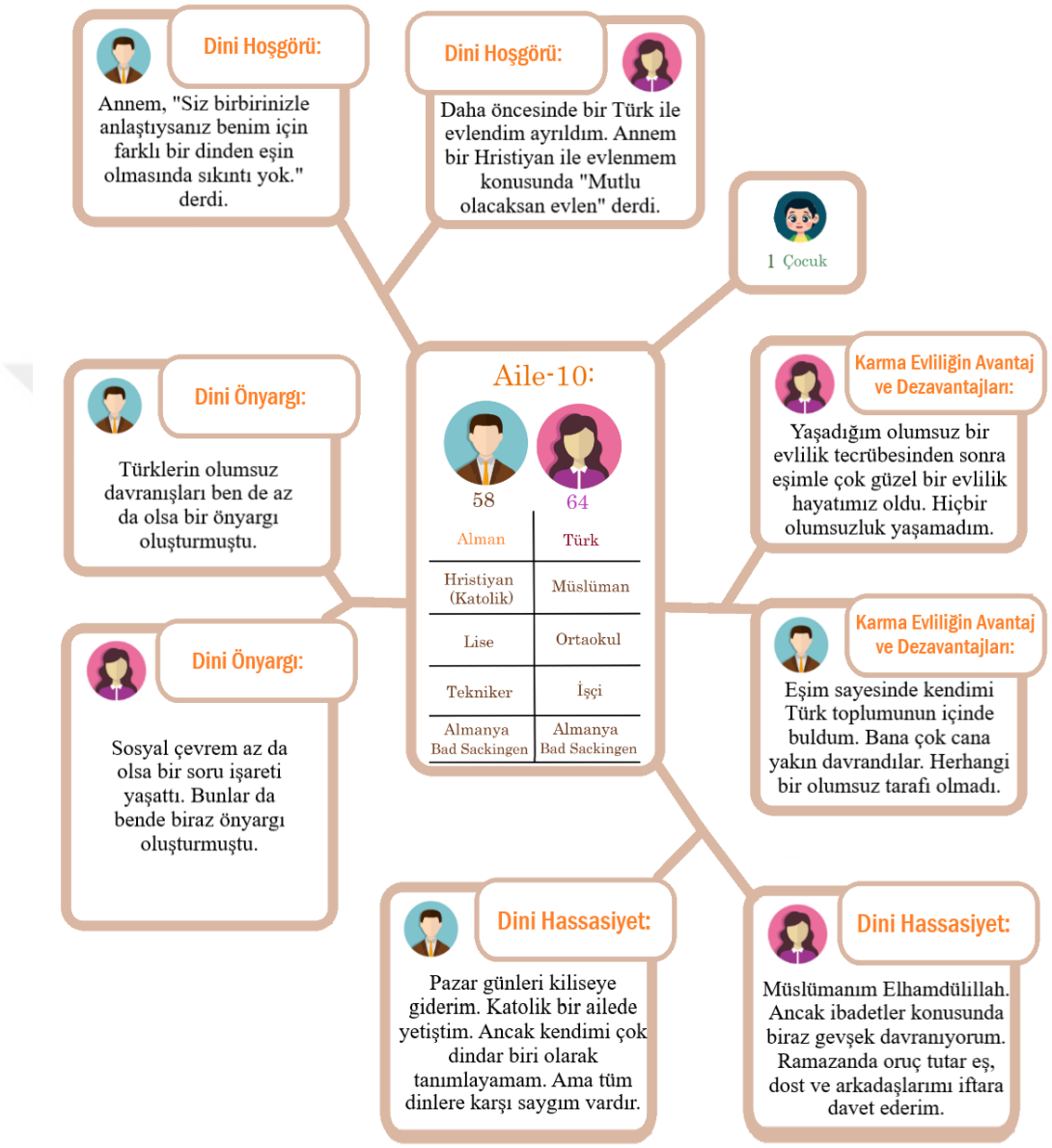
Dini Hoşgörü:
Annem, "Siz birbirinizle anlaştıysanız benim için farklı bir dinden eşin olmasında sıkıntı yok." derdi.
Dini Hoşgörü:
Daha öncesinde bir Türk ile evlendim ayrıldım. Annem bir Hristiyan ile evlenmem konusunda "Mutlu olacaksan evlen" derdi.
1 Çocuk
Aile-10:
58
64
Alman
Türk
Hristiyan (Katolik)
Müslüman
Lise
Ortaokul
Tekniker
İşçi
Almanya Bad Sackingen
Almanya Bad Sackingen
Dini Önyargı:
Türklerin olumsuz davranışları ben de az da olsa bir önyargı oluşturmuştu.
Dini Önyargı:
Sosyal çevrem az da olsa bir soru işareti yaşattı. Bunlar da bende biraz önyargı oluşturmuştu.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Yaşadığım olumsuz bir evlilik tecrübesinden sonra eşimle çok güzel bir evlilik hayatımız oldu. Hiçbir olumsuzluk yaşamadım.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Eşim sayesinde kendimi Türk toplumunun içinde buldum. Bana çok cana yakın davrandılar. Herhangi bir olumsuz tarafı olmadı.
Dini Hassasiyet:
Pazar günleri kiliseye giderim. Katolik bir ailede yetiştim. Ancak kendimi çok dindar biri olarak tanımlayamam. Ama tüm dinlere karşı saygım vardır.
Dini Hassasiyet:
Müslümanım Elhamdülillah. Ancak ibadetler konusunda biraz gevşek davranıyorum. Ramazanda oruç tutar eş, dost ve arkadaşlarımı iftara davet ederim.

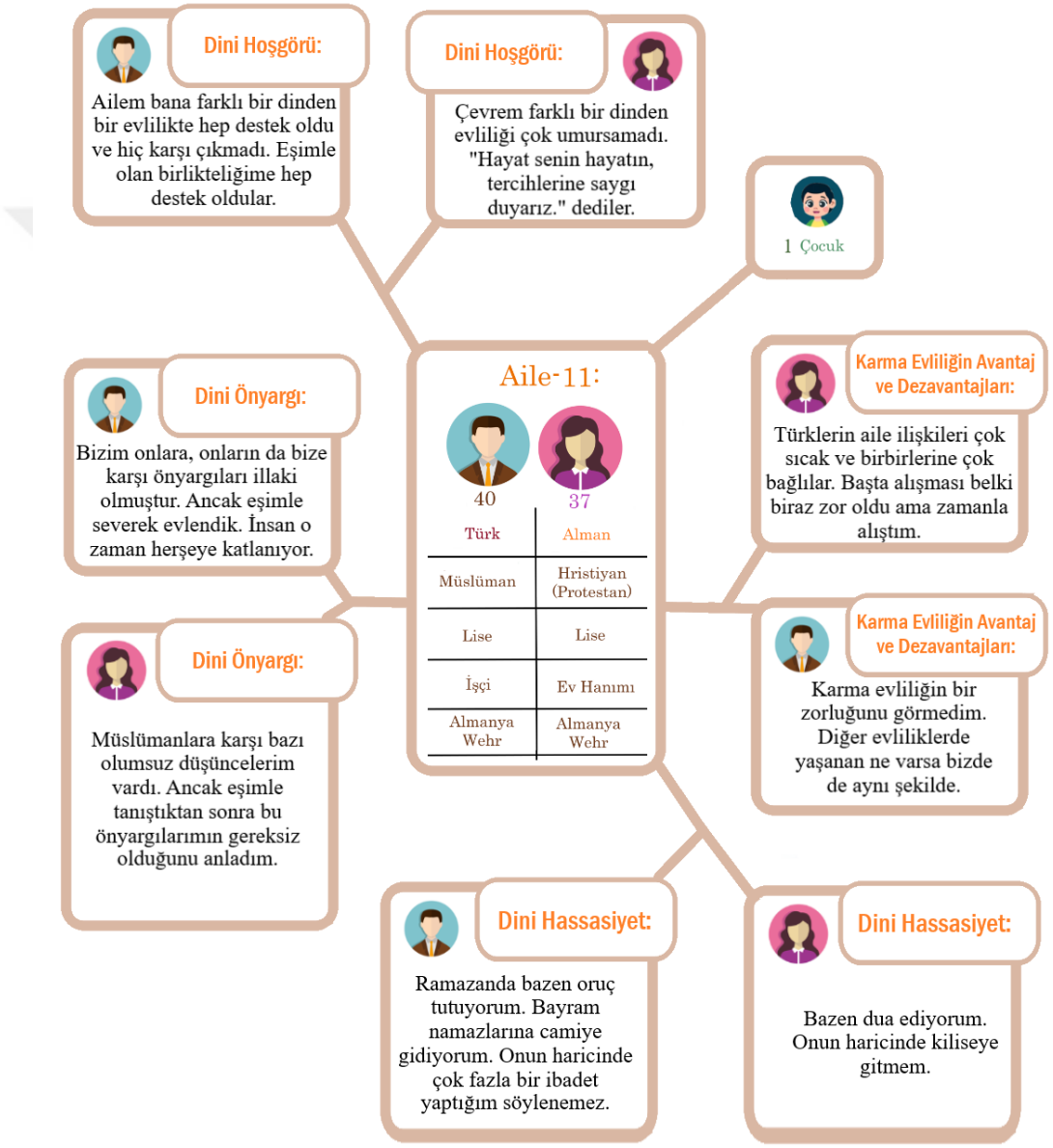
Dini Hoşgörü:
Ailem bana farklı bir dinden bir evlilikte hep destek oldu ve hiç karşı çıkmadı. Eşimle olan birlikteliğime hep destek oldular.
Dini Hoşgörü:
Çevrem farklı bir dinden evliliği çok umursamadı. "Hayat senin hayatın, tercihlerine saygı duyarız." dediler.
1 Çocuk
Aile-11:
40
37
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Protestan)
Lise
Lise
İşçi
Ev Hanımı
Almanya Wehr
Almanya Wehr
Dini Önyargı:
Bizim onlara, onların da bize karşı önyargıları illaki olmuştur. Ancak eşimle severek evlendik. İnsan o zaman herşeye katlanıyor.
Dini Önyargı:
Müslümanlara karşı bazı olumsuz düşüncelerim vardı. Ancak eşimle tanıştıktan sonra bu önyargılarımın gereksiz olduğunu anladım.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Türklerin aile ilişkileri çok sıcak ve birbirlerine çok bağlılar. Başta alışması belki biraz zor oldu ama zamanla alıştım.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Karma evliliğin bir zorluğunu görmedim. Diğer evliliklerde yaşanan ne varsa bizde de aynı şekilde.
Dini Hassasiyet:
Ramazanda bazen oruç tutuyorum. Bayram namazlarına camiye gidiyorum. Onun haricinde çok fazla bir ibadet yaptığım söylenemez.
Dini Hassasiyet:
Bazen dua ediyorum. Onun haricinde kiliseye gitmem.

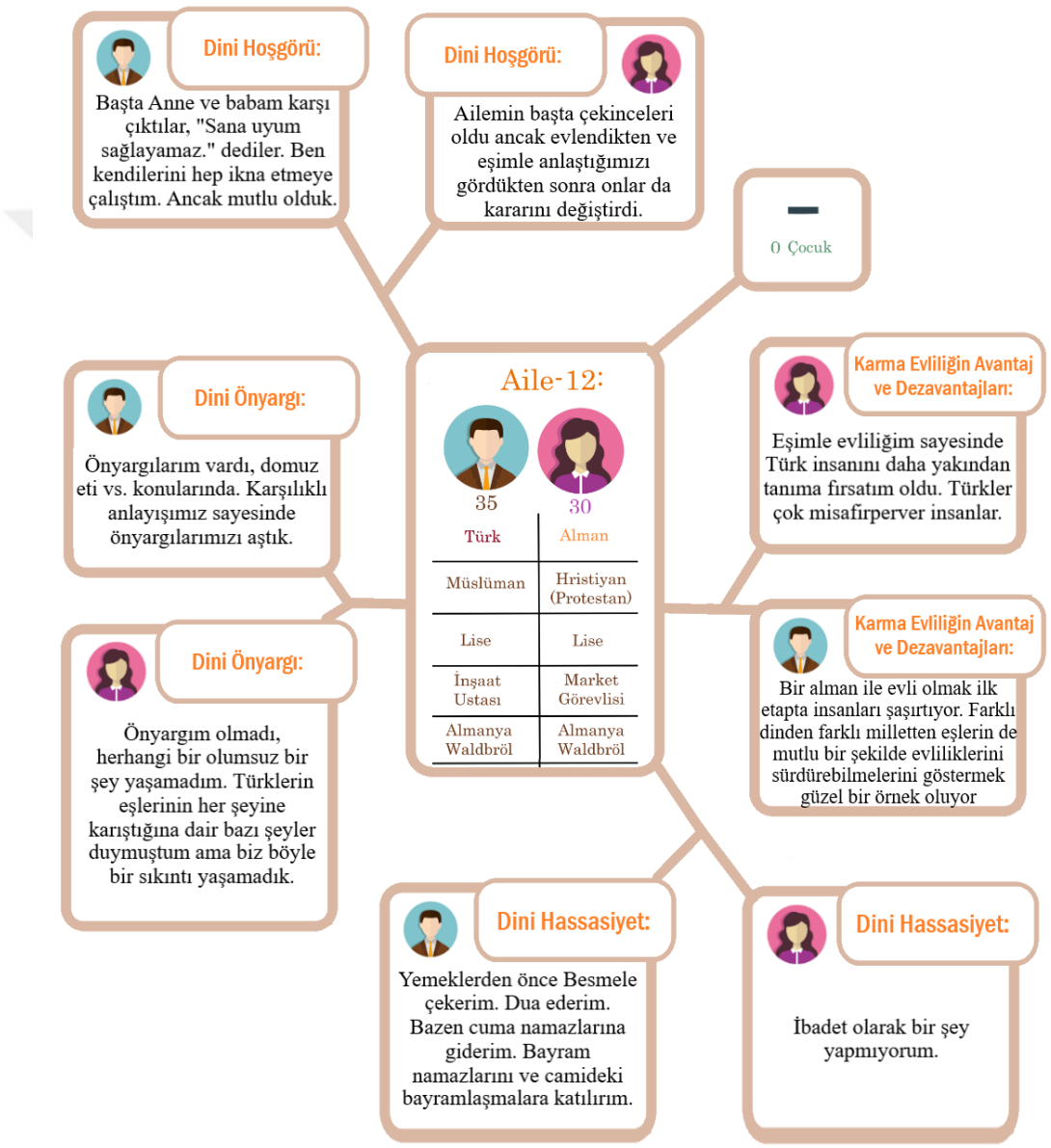
Dini Hoşgörü:
Başta Anne ve babam karşı çıktılar, "Sana uyum sağlayamaz." dediler. Ben kendilerini hep ikna etmeye çalıştım. Ancak mutlu olduk.
Dini Hoşgörü:
Ailemin başta çekinceleri oldu ancak evlendikten ve eşimle anlaştığımızı gördükten sonra onlar da kararını değiştirdi.
–
0 Çocuk
Aile-12:
35
30
Türk
Alman
Müslüman
Hristiyan (Protestan)
Lise
Lise
İnşaat Ustası
Market Görevlisi
Almanya Waldbröl
Almanya Waldbröl
Dini Önyargı:
Önyargılarım vardı, domuz eti vs. konularında. Karşılıklı anlayışımız sayesinde önyargılarımızı aştık.
Dini Önyargı:
Önyargım olmadı, herhangi bir olumsuz bir şey yaşamadım. Türklerin eşlerinin her şeyine karıştığına dair bazı şeyler duymuştum ama biz böyle bir sıkıntı yaşamadık.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Eşimle evliliğim sayesinde Türk insanını daha yakından tanıma fırsatım oldu. Türkler çok misafirperver insanlar.
Karma Evliliğin Avantaj ve Dezavantajları:
Bir alman ile evli olmak ilk etapta insanları şaşırtıyor. Farklı dinden farklı milletten eşlerin de mutlu bir şekilde evliliklerini sürdürebilmelerini göstermek güzel bir örnek oluyor
Dini Hassasiyet:
Yemeklerden önce Besmele çekerim. Dua ederim. Bazen cuma namazlarına giderim. Bayram namazlarını ve camideki bayramlaşmalara katılırım.
Dini Hassasiyet:
İbadet olarak bir şey yapmıyorum.

Ek 3- Mülakat Soruları

Soru 1-) Cinsiyet, Yaş, Din, Uyruk, İkamet Yeri, Eğitim, Meslek, İkamet ve evlilik süreniz nedir, çocuğunuz var mı? Eğer varsa cinsiyetleri, yaşları, isimleri nelerdir?

Soru 2-) Evlenmeden önce eşinizin dini, etnik kökeni ve kültürü ile ilgili olumlu veya olumsuz önyargılarınız var mıydı?

Soru 3-) Eğer Önyargılarınız varsa bunun kaynağı nedir? (Aile, Çevre, Medya vs.)

Soru 4-) Ailenizle ve eşinizin ailesi ile hangi sıklıkta görüşüyorsunuz?

Soru 5-) Aileniz Farklı din ve milletten biri ile evliliğinizi nasıl karşıladı

Soru 6-) Çevreniz farklı din ve milletten biri ile evliliğinizi nasıl karşıladı

Soru 7-) Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? (Dindar, Seküler, Liberal vs.)

Soru 8-) İbadetleri (Dini Pratikleri) hangi sıklıkta uyguluyorsunuz?

Soru 9-) Dininizle alakalı bilgileri nereden edindiniz?

Soru 10-) Oturduğunuz yerin dini ve etnik dokusu hakkında bilgi verebilir misiniz? Ne kadar zamandan beri burada yaşıyorsunuz? Buraya yerleşmenizin özel bir sebebi var mı?

Soru 11-) Almanya'da Müslümanlara yönelik ne tür bir özgürlük ve sınırlamalar sağlandığını düşünüyorsunuz? Bu konuda değişmesini istediğiniz bir uygulama var mı?

Soru 12-) Dini ve kültürel bayramları kutluyor musunuz, hangi bayramları nasıl kutluyorsunuz?

Soru 13-) Karma evliliklerin size ne gibi avantajları ve dezavantajları oldu mu?

Soru 14-) Evlendikten sonra evlenmeden önceki görüşlerinizde farklılık oldu mu?

Soru 15-) Karma evliliklerin zor olduğunu düşünüyormusunuz?

Soru 16-) Aile ve Yakın çevrenizde karma evlilik yapan kişiler var mı? Bu sizin kararınızı nasıl etkiledi?

Soru 17-) Çocuk olduktan sonra görüş ve fikirlerinizde farklılık oldu mu? Kaç çocuğunuz var? Yaşları ve cinsiyetleri nelerdir? Çocuk için isim seçimini nasıl yaptınız? Çocuğun konuştuğu diller nelerdir? Çocuğa kültür aktarımını nasıl yapıyorusunuz?

Soru 18-) Çocuklarınızın dini ve kültürel kimlikleri hakkında konuşacak olursak, neler söylersiniz? Ailenizin dinli ve iki kültürlü yapısı çocuklarınızın soru sormasına neden oluyor mu? Çocukların iki dilli yetişmesi, farklı kültürleri öğrenmesi, hoşgörülü ve anlayışlı olmasını sağlıyor mu?

Soru 19-) Türkiye'de hiç beraber vakit geçirdiniz mi? Türkiye'de yaşamak ve yerleşmek gibi bir düşünceniz var mı?

Soru 20-) Pandemi evlilik hayatınızı nasıl etkiledi ?

Ek 4- Etik Kurulu Onayı

Tarih ve Sayı: 03.02.2022-734574

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı :E-35980450-663.05-734574
Konu :Fatih SANCAK

Sayın Fatih SANCAK

İlgi : 28.12.2021 tarihli, 673067 sayılı yazı

Sorumlu araştırıcılığını üstlendiğiniz 2021/254 dosya numaralı "Almanya'daki Türk-Alman Evliliklerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı çalışma, Kurulumuzun 17.01.2022 tarih ve 01 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSDPP9YC42 Pin Kodu :77352 Belge Takip Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-universitesi-ebys

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü
34452 Beyazıt/Fatih-İstanbul
Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88
e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr
Kep Adresi: istanbuluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için : Süleyman ARIK
Dahili : 10689

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Tarih ve Sayı: 01.02.2022-729623

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

İlgili makama,

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi **Fatih SANCAK** "Almanya'daki Türk-Alman Evliliklerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı, **2021/254** dosya numaralı 28.12.2021 tarih ve **673067** sayılı başvurusu ile İ.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurmuştur. 17.01.2022 tarihinde gerçekleşen inceleme sonucunda, adı geçen çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir. Gereğini bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Unvanı / Adı / Soyadı	Kurumu	Araştırma ile ilişki	Karar	İmza
Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ (Başkan)	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Çiğdem Börke TUNALI (Başkan Yardımcısı)	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Eray YURTSEVEN (Başkan Yardımcısı)	İstanbul Tıp Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU	İlahiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Yasemin IŞIKTAÇ	Hukuk Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Seyhan NİŞEL	İşletme Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selim YAZICI	Siyasal Bilgiler Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Rasim İlker GÖKBULUT	Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Enes KABAKCI	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Hanife Özlem SERTEL BERK	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Şerife Sema KARAKELLE	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Göklem TEKDEMİR YURTDAŞ	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Bengi PİRİM DÜŞGÖR	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Elif YAVUZ SEVER	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven GÜNVER	İstanbul Tıp Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	

ÖZGEÇMİŞ

Fatih SANCAK

İlk orta ve Lise eğitimini İzmit'te tamamladı. Uludağ üniversitesi İlahiyat Fakültesini 2002 yılında bitirdi. 2006 Yılında Dua Eğitimi ve Öğretimi isimli teziyle Marmara Üniversitesi Din Eğitimi Alanında Yüksek Lisansını tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığında birçok kademede görev yaptı. Almanya Berlin, Köln ve Leverkusen şehirlerinde Din Görevlisi olarak görev yaptı. İyi derecede Almanca bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.